

KATALYS-
planen för full
sysselsättning

En politik för full sysselsättning, tillväxt och prisstabilitet

KATALYS.
No:125

TONY JOHANSSON & MAX JERNECK

Katalys rapport no 125

En politik för full sysselsättning, tillväxt och prisstabilitet

© Tony Johansson och Max Jerneck 2025

Tony Johansson är doktor i ekonomisk historia, utbildad vid Lunds universitet

Max Jerneck är doktor i sociologi, Lunds universitet, och utredare på Katalys

Översättningar från engelska till svenska är gjorda av författarna

Grafisk formgivning: Arkiv förlag produktion

Illustration på omslaget: Detalj ur ett foto av en installation av ett turbinblad, bild från Wikimedia Commons

Tryck: Kommunals vaktmästeri i Stockholm, 2025

Innehåll

Sammanfattning 5

Förord 7

1. Tre decennier av misslyckad politik, oavsett färg 8

- 1.1. Perssons och Reinfeldts misslyckande 9
- 1.2. Av Löfvens löfte bidde inget 12
- 1.3. Analysen måste utgå ifrån de faktorer som förändrats 14
- 1.4. Vår tids ödesfråga 15

2. Arbetsmarknadsmyter 16

- 2.1. Från rekordår, till kris och vidare till "avregleringspolitiken" 16
- 2.2. Sveriges efterkrigstid: Världens högsta skatter, omfattande regleringar, generös välfärd – och låg arbetslöshet 18
- 2.3. Länder med låg skatt, låg a-kassa, avreglerad arbetsmarknad och friare lönesättning har inte lägre arbetslöshet 20

3. När välfärdsstaten blev problemet – framväxten av jämviktsarbetslöshetsteorin 24

- 3.1. De gyllene årens finjusteringskeynesianism 24
- 3.2. Milton Friedman gör entré 25
- 3.3. Den moderna jämviktsarbetslöshetsteorin 27
- 3.4. "NAIRU-storyn" 28
- 3.5. Kritiken mot NAIRU-storyn 30
- 3.6. Ytterligare två problem som ställer till det för den till synes enkla modellen 37

4. De bortglömda investeringarna 40

- 4.1. Ett besynnerligt antagande som inte håller empirisk prövning 40
- 4.2. Endogen NAIRU 43
- 4.3. Empiriska test bekräftar investeringarnas roll 46
- 4.4. Den offentliga sektorn som kompensationsmekanism 48
- 4.5. Rehn–Meidner-modellen och jämviktsarbetslösheten 50
- 4.6. Den ökade ojämlikhetens effekter 51
- 4.7. Slutsatser 53

5. Prisstabilitet i en högtrycksekonomi 55

- 5.1. Penningpolitik 57
- 5.2. Kreditpolitik 57
- 5.3. Koordinerad lönesättning 58
- 5.4. Aktiv arbetsmarknadspolitik 59
- 5.5. Skatter 60
- 5.6. Sparande 60
- 5.7. Subventioner 61
- 5.8. Offentlig prissättning 61
- 5.9. Ökad konkurrens 61
- 5.10. Buffertlager 62
- 5.11. Prisreglering 63
- 5.12. Investeringar 63

6. Att förena full sysselsättning, prisstabilitet, jämlikhet och utveckling 64

- 6.1. Fast i lågaktivitetsekonomi 64
- 6.2. Bryta sig loss ur dagens situation 65
- 6.3. Utökad verktygslåda i högaktivitetsekonomi 66

Referenser 68

Diagram och tabeller

- Diagram 1. Arbetslöshet (15–74 år) i Sverige och EU-15 i procent av arbetskraften 1960–2024 8
- Diagram 2. Förändring i procentenheter av arbetslöshet, jämviktsarbetslöshet och predikterad jämviktsarbetslöshet i Sverige 2006–2014 11
- Diagram 3. Förändring i procentenheter av jämviktsarbetslöshet efter finanskrisen i EU 2006–2014 11
- Diagram 4. A-kassa och arbetslöshet i Sverige 19
- Diagram 5. Arbetsrätt och arbetslöshet i Sverige 20
- Diagram 6. Skattekvot och arbetslöshet i Sverige 21
- Diagram 7. A-kassa och arbetslöshet i ett antal industriländer 22
- Diagram 8. Arbetsrätt och arbetslöshet i ett antal industriländer 22
- Diagram 9. Skattekvot och arbetslöshet i ett antal industriländer 23
- Diagram 10. Förhandlingsmodell och arbetslöshet i ett antal industriländer 23
- Diagram 11. Den klassiska Phillipskurvan 25
- Diagram 12. Den vertikala Phillipskurvan 25
- Diagram 13. Sambandet mellan investeringstakt och arbetslöshet i Sverige 1961–2024, tidsserie 42
- Diagram 14. Sambandet mellan investeringstakt och arbetslöshet i Sverige 1961–2024, plotter 42
- Diagram 15. Phillipskurvan vid olika investeringsnivåer 46
- Diagram 16. Sektorernas bidrag i procentenheter till total sysselsättningstillväxt i Sverige 1971–2020 49
- Diagram 17. Ginikoefficient i Sverige 1975–2023 52
- Tabell 1. Arbetslöshet i EU efter ranking 13
- Tabell 2. Vad bestämmer arbetslösheten – regressionsresultat 47

Sammanfattning

Investeringsstakten är för låg i Sverige och har så varit under tre decennier. Detta är den huvudsakliga förklaringen till att Sverige sedan 1990-talet har arbetslöshetstal som normalt varierar mellan 6 och 8 procent, medan dessa tal dessförinnan normalt varierade mellan 2 och 3 procent.

De stora och växande ekonomiska klyftorna skapar efterfrågebegränsningar. I kombination med finanspolitik som begränsas av det finanspolitiska ramverket, och penningpolitik som bakbinds av inflationsmålet, har resultatet blivit att Sverige fastnat i ett högarbetslöshetsjämviktsläge.

I den nuvarande lågkonjunkturen krävs en kombination av finanspolitisk expansion, som ökar offentlig konsumtion och investeringar, och reformer som gynnar låginkomsttagare, vilka har hög konsumtionsbenägenhet. Åtgärder som sänker de lägre inkomstgruppernas disponibla inkomster – exempelvis genom mindre generösa socialförsäkringar och sänkta lägsta löner – har motsatt effekt och kommer att höja arbetslösheten.

Det finns inte empiriskt stöd för att Sveriges nuvarande höga arbetslöshet skulle handla om generösa välfärdssystem, stort fackligt inflytande eller rigida arbetsmarknader.

För att Sverige ska kunna återvända till full sysselsättning krävs att den offentliga sektorns sysselsättning ökar och att de totala investeringsvolymerna, privata och offentliga, ökar med 200 miljarder kronor om året. Långsammare expansionstakt av den offentliga sektorn kommer att kräva en ökad investeringsvolym för att nå samma mål.

Mot bakgrund av att endast de offentliga investeringsbehoven har bedömts behöva öka med uppemot 170 miljarder kronor per år under de kommande åren, skulle den offentliga sektorn kunna ta huvudansvaret. Effekten skulle bli att infrastrukturen förbättras, samtidigt som full sysselsättning kan nås och den ekonomiska jämlikheten kan öka.

Det nuvarande ensidiga inflationsmålet har visat sig icke-funktionellt och destruktivt för den samlade ekonomin. Penningpolitiken bör därför ges bredare mål där sysselsättning, långsiktig tillväxt samt på sikt låg och stabil inflation ges samma tyngd för räntebesluten. Penningpolitiken behöver därutöver kompletteras med en mer aktiv kreditpolitik och makrotillsyn som får ansvar för inflation i bred bemärkelse (inte bara tillgångsinflation).

När Sverige som en konsekvens av den nya ekonomiska politiken som här förordas när full sysselsättning, krävs att ett antal institutionella funktioner utvecklas för att förena denna utveckling med en stabil inflationstakt. Dessa institutionella ramverk ska värna arbetsmarknadens parter, så att de kan ta ett samhälleligt ansvar, gynna produktivitetshöjande investeringar – bland annat genom en statlig kreditpolitik – samt syfta till att pressa ner tunga poster i hushållens budget, såsom kostnadsutvecklingen för energi och boende. Konkurrensen behöver stärkas på flera marknader och prisvolatilitet dämpas med hjälp av buffertlager och andra offentliga verktyg. Därtill krävs en utbildnings- och arbetsmarknadspolitik som planeras i syfte att minska risken för överhettning på delar av arbetsmarknaden.

Full sysselsättning gynnar inte bara de som sätts i arbete utan skapar en jämnare balans mellan arbetsgivare och arbetstagare på arbetsmarknaden i allmänhet, och underlättar för arbetstagare att byta upp sig till mer

produktiva jobb. Det skapar större välstånd som ger bättre förutsättningar att rusta välfärdsstaten och resten av samhället inför nya utmaningar.

Förord

När den här rapporten går till tryck är arbetslösheten omkring 9 procent. Det är en nivå som numera är normal i tider av ekonomisk nedgång. Det var likadant under pandemin och finanskrisen. Men det är inte endast i svåra tider som svensk ekonomi uppvisar hög arbetslöshet. Sverige har sedan drygt trettio år även i högkonjunktur arbetslöshetstal som för en generation sedan skulle ha betraktats som fullständigt oacceptabel massarbetslöshet. Det har varit så oberoende av regeringsfärg.

Hög arbetslöshet har blivit så accepterat att den nuvarande regeringen inte ens verkar reagera över situationen. Arbetsmarknadsminister Mats Persson försöker rentav lugna oss med att det inte finns "risk" för massarbetslöshet (*Dagens Nyheter* 2025). Ett minst sagt udda påstående när den enda rimliga bedömningen av läget är att Sverige redan har massarbetslöshet.

Vårt perspektiv är dock större än att försöka bedöma den nuvarande regeringens agerande. Istället vill vi svara på vad det är som gjort att Sverige sedan millennieskiftet, då 90-talskrisens verkningar borde ha varit över, haft en arbetslöshet på omkring 7 procent i genomsnitt, medan arbetslöshetsnivåer på knappt halva den nivån var det normala före 90-talskrisen.

Den höga arbetslösheten driver utvecklingen av ökande ojämlikhet, utanförskap och segregation i samhället. Det är därför vår tids ödesfråga.

I denna rapport ger vi svar på hur vi hamnade här och pekar ut en väg som kan leda åter till full sysselsättning.

*Tony Johansson
Max Jerneck¹*

1. Vi vill tacka professor emeritus Lennart Erixon och professor Lars Pålsson Syll för värdefulla synpunkter på manuskriptet. Eventuellt kvarvarande brister är naturligtvis vårt eget ansvar.

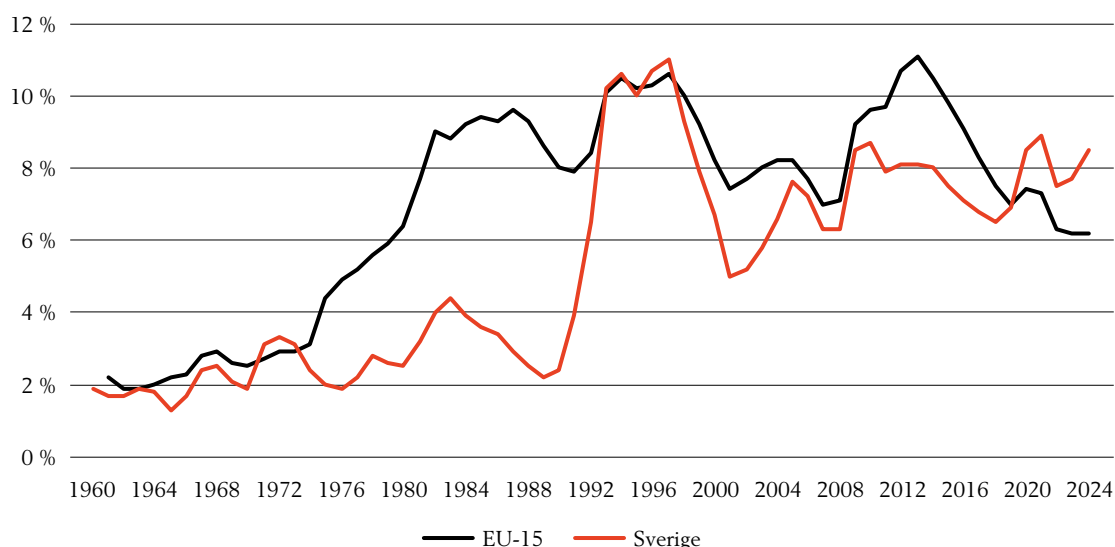
1. Tre decennier av misslyckad politik, oavsett färg

I skrivande stund, våren 2025, ligger arbetslösheten på 9,0 procent (SCB 2025). Det innebär att arbetslösheten nu är i nivå med läget under coronapandemin och efter finanskrisen. Detta får, som framgår av [diagram 1](#), numera betraktas som en normal nivå under en lågkonjunktur. Den genomsnittliga arbetslösheten under de två senaste decennierna är 7,6 procent. När konjunkturen är god kryper arbetslösheten ner omkring en procentenhet och hamnar runt 6,5 procent och när konjunkturen är dålig går arbetslösheten upp mot 8,5 procent. Detta kan kontrasteras mot de trettio

år som föregick 1990-talskrisen. Den genomsnittliga arbetslösheten var under perioden 1960–1989 endast 2,6 procent och rörde sig normalt ner mot 2 procent under högkonjunktur och upp mot 3 procent under lågkonjunktur. När detta mönster bröts i början av 1980-talet – och arbetslösheten passerade 4 procent – ansågs Sverige ha fått massarbetslöshet. Idag betraktar de flesta en så låg arbetslöshet som 4 procent som ett realistiskt mål.

I denna rapport analyserar vi skälen till att regeringar, oavsett politisk färg, under de

Diagram 1. Arbetslöshet (15–74 år) i Sverige och EU-15 i procent av arbetskraften 1960–2024

EU-15 står för länderna som utgjorde EU innan utvidgningen 2004.

Källa: Ameco, Europeiska kommissionens databas för ekonomiska och finansiella variabler: https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-research-and-databases/economic-databases/ameco-database_en.

senaste dryga två decennierna misslyckats med att återskapa den låga arbetslöshet som präglade Sverige under hela efterkrigstiden. Under den tiden kunde Sverige, tillsammans med några ytterligare länder, stoltsera med vad som kan betecknas som full sysselsättning. Från mitten av 1970-talet fram till 1990-talskrisen avvek Sverige tydligt positivt från den genomsnittliga europeiska utvecklingen. Idag är det tvärtom – nu avviker Sverige negativt och har näst högst arbetslöshet i EU.

1.1. Perssons och Reinfeldts misslyckande

Göran Perssons löfte i regeringsförklaringen 1996, att till millennieskiftet halvera arbetslösheten (Persson 1996), måste, mot bakgrund av den historiska kris landet då befann sig i, anses vara mycket djärvt. Faktum är att han lyckades, om än med skothorn (*Dagens Industri* 2000), och även om belackarna noterade att detta i hög utsträckning åstadkoms med arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Emellertid hade Persson aldrig lovat något annat än att halvera den *öppna* arbetslösheten och arbetsmarknadsåtgärder var uttryckligen ett av verktygen som skulle begagnas. Väljarna belönade Socialdemokraterna och Göran Persson gick starkt ur valet 2002. Men nedgången i arbetslöshet var temporär och snart återgick den till en högre nivå. Den har sedan dess i huvudsak rört sig inom intervallet 6–8 procent.²

Sådant var läget när Fredrik Reinfeldt bildade Alliansen och gick till val på den nya så kallade arbetslinjen. Som politiskt projekt får arbetslinjen betraktas som en formidabel framgång. Ur ett ekonomiskt-politiskt och arbetsmarknadspolitiskt perspektiv är den dock ett lika formidabelt misslyckande. Reinfeldt lovade att varaktigt sänka arbetslösheten med hjälp av sin nya arbetslinje.

Det blev inte effekten av alliansregeringens politik.

En del av idéerna bakom arbetslinjen är gamla, åtminstone hundra år, men då avsågs främst att arbetslösa skulle hållas aktiva för att erhålla samhällets stöd (se exempelvis SOU 1925:29). Likaså har det inom arbetarrörelsen alltid funnits en *gör din plikt och kräv din rätt*-ansats i fråga om individens förhållande till stat och sociala ersättningar. Detta var en ansats som också "Nya Moderaterna" anammade, och bakgrunden till att den blev så politiskt framgångsrik. De Nya Moderaterna lät – och låter – medvetet socialdemokratiska i sin retorik om arbetslinjen, men innehållet är allt annat än socialdemokratiskt. Den arbetslinje som genomfördes efter valet 2006 har två huvuddelar:

1. Skattepolitiken förändrades så att skillnaderna i inkomst mellan dem som arbetar och dem som mottar någon form av samhälleligt stöd blev större. Detta är bakgrunden till jobbskatteavdragen.
2. Det samhälleliga stödet för dem som inte arbetar – främst arbetslöshetsersättningen men också sjukförsäkringen – gjordes mindre generöst i syfte att ytterligare öka skillnaderna mellan att arbeta och motta samhälleligt stöd i någon form och därigenom öka incitamenten för de arbetslösa att hitta anställning.

I korthet: incitamenten för dem som arbetar att jobba mer skulle öka med lägre skatter och incitamenten för dem som är sjuka och arbetslösa att åter börja arbeta skulle öka genom reducerade sociala ersättningar. Reformerna påstods kunna sänka jämviktsarbetslösheten, det vill säga den arbetslöshet som, enligt teorin, måste råda för att inflationstakten ska förbli oförändrad. Enligt teorin kommer den faktiska arbetslösheten att gravitera mot jämviktsarbetslösheten³, varför det är helt avgörande att sänka den

2. Noteras ska att definitionen av arbetslöshet har ändrats sedan Göran Persson utställde sitt löfte. Han lovade att halvera den öppna arbetslösheten till 4 procent från den nivå på 8 procent som rådde enligt den dåtida definitionen. I [diagram 1](#) illustreras arbetslösheten enligt den definition som används idag.

3. Här avses såväl Milton Friedmans teori om naturlig arbetslöshet som de moderna nykeynesianska teorierna om jämviktsarbetslöshet. I båda fallen antas att den naturliga arbetslösheten/jämviktsarbetslösheten är en stark attraktor för den faktiska arbetslösheten.

snarare än att med olika åtgärder på kort sikt försöka minska den faktiska arbetslösheten (se mer om detta i avsnitt 2).

Den nya regeringen var självsäker vad gällde de väntade effekterna av sin politik. Med hänvisning till en OECD-studie redogjorde regeringen för att en sänkning av ersättningsgraden i arbetslöshetsförsäkringen med tio procentenheter förväntades sänka jämviktsarbetslösheten med 1,2 procentenheter (Littorin 2007, s. 46), det vill säga på sikt skulle den faktiska arbetslösheten, till följd av regeringens ”reformer” i arbetslöshetsförsäkringen, bli 1,2 procentenheter lägre för varje tio procentenheter lägre ersättningsgrad i arbetslöshetsförsäkringen. Det är verkligen inga små effekter, och ett tydligt val uppstod som alla i någon mening måste ta ställning till: vill vi ha fler i arbete eller trygghet för dem som inte jobbar? Detta är kärnan i berättelsen om arbetslinjen, och skälet till att den blev så framgångsrik som politiskt projekt.

Detta är kärnan i berättelsen om arbetslinjen, och skälet till att den blev så framgångsrik som politiskt projekt.

De förändringar som alliansregeringen drev igenom ledde till att den genomsnittliga ersättningsgraden i arbetslöshetsförsäkringen minskade mellan 2006 och 2014 med 19 procentenheter (Europeiska kommissionen 2025). Under samma tid minskade den genomsnittliga skattekvoten (skatternas andel av BNP) med 3,5 procentenheter. Även om dessa två variabler endast fångar en del av den nya regeringens politik, är det rimligt att beskriva förändringarna som ett paradigmskifte.

Den nya politiken hade dock inte de förväntade resultaten. Endast effekten av den sänkta a-kassan borde ha varit minskad jämviktsarbetslöshet med 2,3 procentenheter (predikerad jämviktsarbetslöshet i [diagram 2](#)). Till detta bör effekterna av den

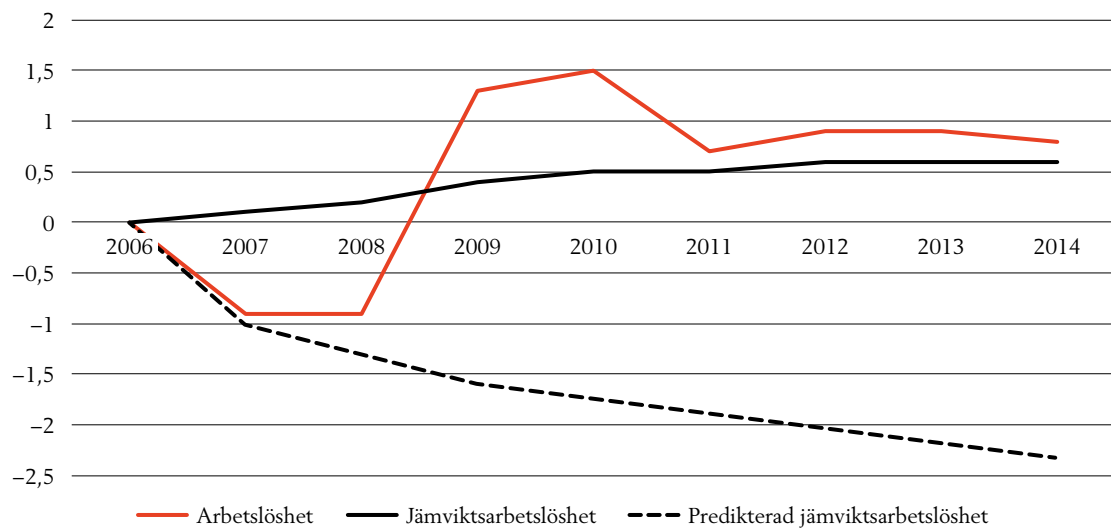
sänkta skattekvoten läggas, det vill säga om regeringen hade haft rätt i sina förutsägelser borde jämviktsarbetslösheten ha fallit med mer än 2,3 procentenheter. Den faktiska arbetslösheten borde därefter på sikt gravitera till denna nya lägre jämvikt.

Emellertid inträffade motsatsen. Som framgår av [diagram 2](#) steg under perioden fram till 2014 jämviktsarbetslösheten med 0,6 procentenheter och den faktiska arbetslösheten med 0,8 procentenheter. Nu har ytterligare tio år förflutit och jämviktsarbetslösheten ligger kvar på en nivå högre än när regeringen Reinfeldt tillträdde. Faktum är att inte vid något tillfälle under dessa dryga 18 år som passerat sedan Reinfeldt blev statsminister har jämviktsarbetslösheten varit nere på samma nivå som då.

Invändningar är möjliga att göra. Självklara sådana är att åtta år är för kort tid att utvärdera och att regeringen Löfven vid sitt tillträde backade tillbaka en del av Reinfeldts arbetslinje. Det kan diskuteras i vilken utsträckning så skedde. Vad gäller de av Reinfeldtregeringen utpekade nyckelvariablerna – skatter och arbetslöshetsförsäkringens generositet – kan i varje fall konstateras att dessa under alla de år som Löfven regerade kom att ligga på en lägre nivå än 2006. Därför borde jämviktsarbetslösheten ha fallit under 2006 års nivå och den faktiska arbetslösheten borde ha följt efter.

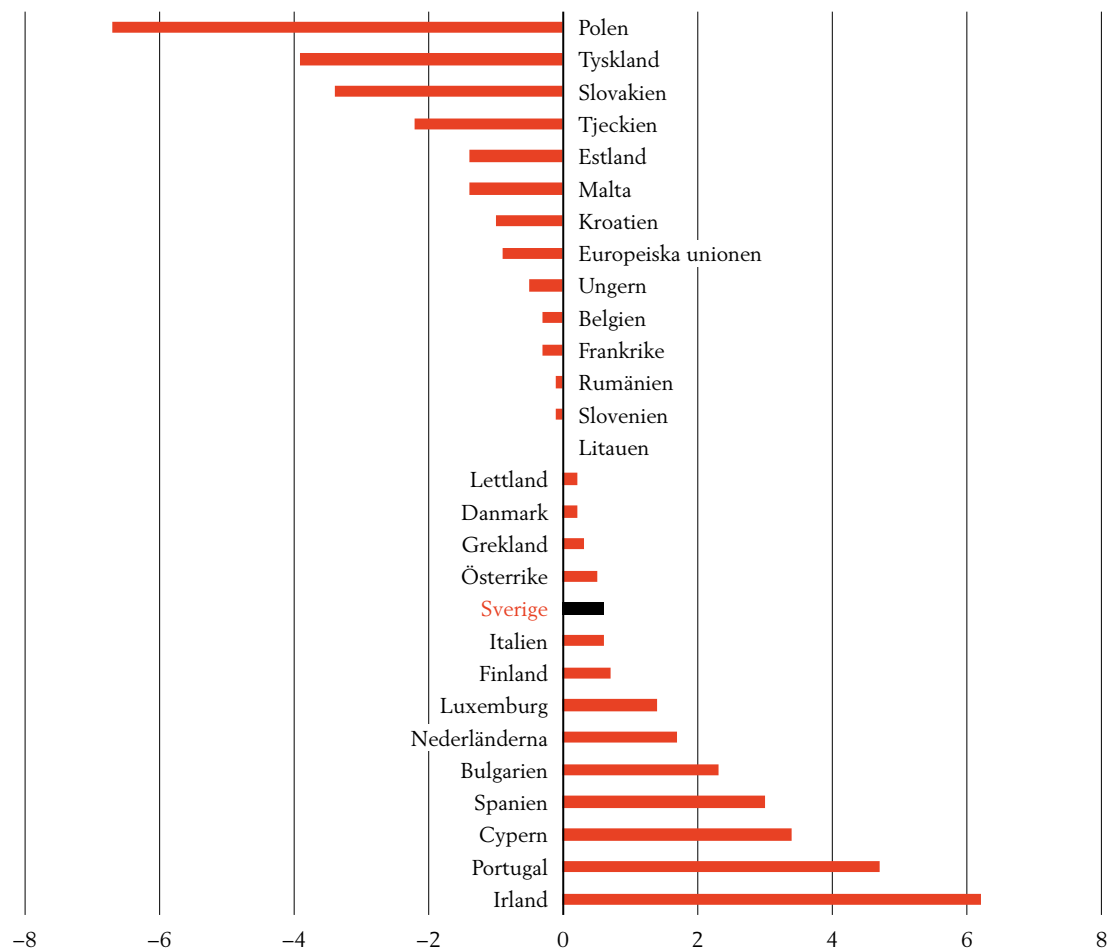
En annan invändning är att denna period inte kan analyseras utan att förhålla sig till finanskrisen 2008. Det är förvisso ett rimligt påpekande. Men för det första ska inte jämviktsarbetslösheten påverkas av konjunkturella rörelser. För det andra är det svårt att se giltigheten i invändningen när vi betraktar hela perioden. Jämviktsarbetslösheten borde förr eller senare falla, om denna bestäms av sådana variabler som arbetslöshetsersättningen. För det tredje borde, om regeringen haft rätt i sina förutsägelser, dessa stora strukturella reformer rustat Sverige väl för att hantera krisen. Men som framgår i [diagram 3](#) lyckades, i motsats till Sverige, många andra länder sänka jämviktsarbetslösheten under denna period. Det

Diagram 2. Förändring i procentenheter av arbetslöshet, jämviktsarbetslöshet och predikterad jämviktsarbetslöshet i Sverige 2006–2014

Källa: Ameco och egna beräkningar.

Diagram 3. Förändring i procentenheter av jämviktsarbetslöshet efter finanskrisen i EU 2006–2014

Källa: Ameco och egna beräkningar.

kan självfallet ha funnits ytterligare faktorer under finanskrisen som påverkade Sverige asymmetriskt, men det ska understrykas att även om Sveriges BNP per capita initialt under krisen minskade något snabbare än EU-genomsnittet återhämtade sig Sverige också snabbare. Därutöver, som redan noterats, fortsatte jämviktsarbetslösheten även under kommande år att ligga över 2006 års nivå – trots att de utpekade variablerna gått åt ”rätt” håll. Denna invändning torde därmed falla.

Slutsatsen kan därför endast bli att de stora strukturella effekter som Reinfeldt-regeringen utlovade helt har uteblivit och att Sverige inte hävdar sig väl i en internationell jämförelse av förändringar i jämviktsarbetslöshet under perioden.

1.2. Av Löfvens löfte bidde inget

I sitt tal till den kongress som valt honom till partiordförande lovade Stefan Löfven att om Socialdemokraterna vann valet 2014, tänkte han se till att Sverige till 2020 skulle ha lägst arbetslöshet i EU (Löfven 2013). Som framgår av **tabell 1** går det inte att med den bästa vilja i världen påstå att Löfven ens var i närheten av att infria sitt löfte. Det är förvisso sant att arbetslösheten föll under Löfvens första period, men den ökade sedan under 2019 och under pandemin. Men Sverige föll i internationell ranking, det vill säga utvecklades på tvärs med Löfvens löfte. När Löfven tillträdde 2014 låg Sverige på tionde plats i EU. Arbetslösheten var då 8,0 procent, vilket var 3 procentenheter lägre än EU-genomsnittet. År 2020, då löftet skulle ha varit infriat var arbetslösheten 8,5 procent, Sverige låg på plats 25 och 1,3 procentenheter över EU-genomsnittet.

Det går att invända att pandemins effekter kan ha slagit olika, varför det inte är rättvist att utgå ifrån 2020. Av det skälet har även 2019, året innan pandemin, och 2022, S-regeringens sista år, tagits med i tabellen. Det förändrar inte bilden av hur Sverige

förhåller sig till övriga EU. Sverige underpresterar i en internationell jämförelse. Den nuvarande regeringen har dock inte något att yvas över heller. Sverige har under innevarande regeringsperiod tappat ytterligare en placering. 2024 var det endast Grekland och Spanien som hade högre arbetslöshet och arbetslösheten i Sverige låg 2,4 procentenheter över EU-genomsnittet. I skrivande stund har Sverige tappat ytterligare en placering och är näst sämst i EU.

Den som ändå vill försvara Löfvens arv, invänder möjligen att inte endast pandemin inträffade under hans statsministerperiod, utan också flyktingkrisen och att Sverige, som tog emot många flyktingar, presterat sämre än EU som en följd därav. Det finns dock fyra problem med detta försvar.

För det första tar Sverige numera emot extremt få asylsökande, även i ett historiskt perspektiv och nettoinvandringen till Sverige är nu mycket låg. Om flyktinginvandringen vore förklaringen, borde således utvecklingen ha vänt de senaste åren.

För det andra var perioden som följde efter den stora flyktingkrisen den mest framgångsrika för regeringen Löfven. Arbetslösheten föll från 7,5 procent 2015 till 6,5 procent 2018, vilket var den lägsta nivån sedan finanskrisen. Det är en utveckling som är svår att sammanföra med påståendet att invandringen är en förklaring till arbetslösheten. Snarare tyder mycket på motsatsen, och det har anförts att det stora flyktingmottagandet i själva verket orsakade fallet i arbetslöshet, genom att detta tvingade fram en keynesiansk stimulanspolitik (Hansen 2016, 2018, 2022), en politik som Rothstein (2017) träffande benämnde ”ofrivillig keynesianism”.

För det tredje indikerar regressionsanalyser för 16 europeiska länder att flyktinginvandringen inte ökade arbetslösheten. Om sådana samband överhuvudtaget existerar tyder resultaten på att hög flyktinginvandring tenderade att sänka den totala arbetslösheten, vilket i så fall skulle kunna förklaras av den finanspolitiska expansion som följde av den (Johansson 2025).

Tabell 1. Arbetslöshet i EU efter ranking

	2014		2019		2020		2022		2024	
	Europeiska unionen	11,0	Europeiska unionen	6,8	Europeiska unionen	7,2	Europeiska unionen	6,2	Europeiska unionen	6,1
1.	Tyskland	4,7	Tjeckien	2,0	Tjeckien	2,6	Tjeckien	2,2	Tjeckien	2,6
2.	Malta	5,7	Tyskland	3,0	Polen	3,2	Polen	2,9	Polen	2,9
3.	Luxemburg	5,9	Ungern	3,3	Tyskland	3,7	Tyskland	3,2	Malta	3,2
4.	Österrike	6,0	Polen	3,3	Ungern	4,1	Malta	3,5	Tyskland	3,3
5.	Tjeckien	6,1	Storbritannien	3,9	Storbritannien	4,7	Nederländerna	3,5	Slovenien	3,5
6.	Storbritannien	6,2	Malta	4,1	Malta	4,9	Ungern	3,6	Nederländerna	3,7
7.	Danmark	6,9	Nederländerna	4,4	Nederländerna	4,9	Storbritannien	3,9	Bulgarien	4,3
8.	Estland	7,3	Slovenien	4,4	Slovenien	5,0	Slovenien	4,0	Storbritannien	4,3
9.	Ungern	7,5	Estland	4,5	Danmark	5,6	Bulgarien	4,2	Irland	4,4
10.	Sverige	8,0	Österrike	4,8	Belgien	5,8	Danmark	4,5	Ungern	4,5
11.	Nederländerna	8,4	Rumänien	4,9	Irland	5,9	Irland	4,5	Cypern	4,9
12.	Rumänien	8,6	Danmark	5,0	Österrike	6,0	Luxemburg	4,6	Kroatien	5,1
13.	Belgien	8,7	Irland	5,0	Bulgarien	6,1	Österrike	4,8	Österrike	5,3
14.	Finland	8,7	Bulgarien	5,2	Rumänien	6,1	Belgien	5,6	Rumänien	5,5
15.	Polen	9,2	Belgien	5,5	Slovakien	6,7	Estland	5,6	Slovakien	5,5
16.	Slovenien	9,7	Luxemburg	5,6	Luxemburg	6,8	Rumänien	5,6	Belgien	5,6
17.	Frankrike	10,3	Slovakien	5,7	Estland	6,9	Litauen	6,0	Danmark	5,8
18.	Litauen	10,7	Lettland	6,3	Portugal	7,1	Slovakien	6,1	Luxemburg	6,0
19.	Lettland	10,9	Litauen	6,3	Kroatien	7,4	Portugal	6,2	Portugal	6,4
20.	Irland	11,9	Kroatien	6,6	Cypern	7,6	Kroatien	6,8	Lettland	6,7
21.	Bulgarien	12,4	Portugal	6,6	Finland	7,7	Cypern	6,8	Italien	6,8
22.	Italien	12,9	Finland	6,8	Frankrike	8,0	Finland	6,8	Frankrike	7,4
23.	Slovakien	13,1	Sverige	6,9	Lettland	8,1	Lettland	6,9	Estland	7,5
24.	Portugal	14,6	Cypern	7,1	Litauen	8,5	Frankrike	7,3	Litauen	7,5
25.	Cypern	16,1	Frankrike	8,4	Sverige	8,5	Sverige	7,5	Finland	8,2
26.	Kroatien	17,3	Italien	9,9	Italien	9,3	Italien	8,1	Sverige	8,5
27.	Spanien	24,5	Spanien	14,1	Spanien	15,5	Grekland	12,5	Grekland	10,4
28.	Grekland	26,6	Grekland	17,9	Grekland	17,6	Spanien	13,0	Spanien	11,5

Källa: Ameco och egna beräkningar.

För det fjärde är forskningsläget tämligen entydigt på området: invandring ökar inte den totala andelen arbetslösa (Gilpin et al. 2006; Boubtane, Dramane & Rault 2012; Fromentin 2013). Skälet är att det inte finns en fast mängd arbeten, utan invandring skapar arbeten genom den expansion av konsumtion och investeringar som följer. Att arbetslösheten är högre bland utrikes födda måste därmed förklaras av att de arbeten som invandringen skapar inte fördelas proportionerligt mellan utrikes och inrikes födda. Det torde bero på att utrikesfödda i genomsnitt har svagare positioner på arbetsmarknaden. Den logiska följderna av de två empiriska iakttagelserna att invandring inte tycks öka total arbetslöshet samtidigt som arbetslösheten helt uppenbart är högre i invandrargrupper blir därmed att invandringen trycker ner arbetslösheten bland inrikesfödda och att invandrargrupper tar den största smällen i lågkonjunkturer.

Även om den stora invandringen under en period satte hög press på de svenska systemen är det således orimligt att med denna förklara varför Löfven misslyckades med att bli bäst i Europa. Inte heller förklaras dagens höga arbetslöshet av invandring.

1.3. Analysen måste utgå ifrån de faktorer som förändrats

En analys av den massarbetslöshet som präglat Sverige under drygt tre decennier måste ta sin utgångspunkt i vad som förändrats och på vilket sätt som dagens Sverige skiljer sig ifrån det Sverige som förmådde upprätthålla full sysselsättning under drygt tre decennier dessförinnan. Det finns skäl att särskilt fästa uppmärksamheten vid fyra områden inom vilka stora förändringar skett. Dessa rör:

1. Ekonomisk-politisk regim
2. Institutionell regim
3. Investeringsregim
4. Fördelningsregim

Med ekonomisk-politisk regim avser vi de regelverk som kringgärdar den ekonomiska politiken. Under 1990-talet kom dessa regelverk att förändras. Av särskilt intresse för denna rapport är det finanspolitiska ramverket som tillkom i syfte att stabilisera och sedermera minska den offentliga skuldsättningen. Inom penningpolitikens område infördes en inflationsnorm, Riksbanken gjordes självständig och uppdrogs att upprätthålla målet om prisstabilitet. Vi kommer att argumentera för att dessa regelverk är en del i förklaringen till den höga arbetslösheten. Detta då de bidrar till att begränsa konjunkturpolitiken och hålla tillbaka offentliga investeringar och därigenom undergräver möjligheterna att föra en politik som varaktigt kan pressa ner arbetslösheten.

Med institutionell regim avses de institutionella förhållanden som kringgärdar arbetsmarknaden. Centrala institutionella ramverk utgörs av arbetslöshetsersättningen, anställningsskyddet, löneförhandlingsmodellen samt arbetsmarknadspolitik. Störst förändringar har genomförts vad gäller arbetslöshetsersättningen som gått från att vara en av Europas mest generösa till att ligga ungefär på genomsnittet. Arbetsmarknadspolitik har på många sätt avlövats och/eller blivit utdaterad i bemärkelsen att den en gång i tiden konstruerades för att hantera en situation av mycket låg arbetslöshet. Men i en miljö där det normalt råder 7 procent arbetslöshet istället för 3 procent, kommer inte arbetsmarknadspolitik att kunna vara lika effektiv och ändamålsenlig. Vi kommer att argumentera för att de förändringar som genomförts – inklusive att arbetslöshetsersättningen gjorts mindre generös – bidragit till den bestående höga arbetslösheten.

Med investeringsregim avses de medel som avsätts till investeringar. Vi kommer att visa att den viktigaste variabeln för arbetslöshetens bestämning är investeringstakten. Andelen av BNP som avsätts till investeringar är idag väsentligt lägre än under perioden av full sysselsättning. En av de viktigaste slutsatserna i denna rapport är att detta är

den huvudsakliga förklaringen till den höga arbetslösheten.

Med fördelningsregim avser vi fördelningen av inkomster. Sverige har gått från att vara ett av världens jämlikaste länder till att idag vara ett genomsnittligt land. Denna utveckling har två huvudförklaringar. Dels en politisk kantring högerut som har inneburit lägre genomsnittliga skatter och lägre fördelningsambitioner, dels att den högre arbetslösheten i sig genererar ökad ojämlikhet, vilket förstärks när ersättningssystemen görs mindre generösa. Som en konsekvens av lägre marginell konsumtionsbenägenhet med stigande inkomst, sänker ökad ojämlikhet efterfrågan i ekonomin och ger upphov till en högre genomsnittlig arbetslöshet.

Sammantaget leder förändringarna i dessa *regimer* till att när väl en hög arbetslöshet uppstått tenderar den att stabiliseras på en högre nivå, ibland benämnt som lågsysselsättningsjämviktslägen (Lavoie 2009). Det är i detta läge som Sverige befinner sig i.

1.4. Vår tids ödesfråga

Om man kan minska arbetslösheten så genererar det stora följdverkningar. Arthur Okun använde för länge sedan liknelsen med ett isberg när han beskrev arbetslösheten som "inte mer än toppen på isberget som skapas i en kall ekonomi" (Okun 1973, s. 208):

Skillnaden mellan en arbetslöshetsnivå på 5 respektive 4 procent går långt bortom tillskapandet av arbete till 1 procent av arbetskraften. Den del av isberget vi inte ser gömmer: a) arbeten för de människor som inte aktivt söker jobb på en svag arbetsmarknad, men som kommer att ta ett jobb när de blir tillgängliga; b) en längre arbetsvecka, avspeglade mindre deltidsarbete och mer övertid; och c) ökad produktivitet

och högre produktion per arbetad timme samt bättre nyttjande- och effektivitetsgrad av arbete och kapital.

Arbetslöshetens sprängkraft var en lärdom som mänskligheten dyrt hade lärt sig under fascismens och nazismens framväxt och som ständigt fanns närvarande hos den generation av ekonomer och politiker som utformade efterkrigspolitiken. Arthur Okun, som var ordförande i USA:s ekonomiska råd under Lyndon B. Johnson, var en av dem.

När man betraktar de senaste årtiondena är det inte utan att man undrar när dessa erfarenheter föll i glömska. För det är på många sätt en olycklig utveckling som Sverige genomgått, socialt, ekonomiskt och politiskt. *Socialt*, därför att den höga arbetslösheten är den bakomliggande orsaken till många av de problem vi idag har i vårt samhälle. Den ojämlikhet, den oro och de bristande framtidsutsikter för breda befolkningsskikt som följer av den ger ringar på vattnet och avspeglar sig i allt från skolresultat och integrationsproblem till kriminalitet och upplevt utanförskap. *Ekonomiskt*, därför att arbetslöshet innebär outnyttjade resurser som kan översättas i en lägre tillväxtbana, vilket gör att vår levnadsstandard utvecklas långsammare än vad som är möjligt. *Politiskt*, därför att det som växer fram ur massarbetslöshetens ekonomiska och sociala förhållanden utgör grogrunden, och själva förutsättningen, för extremhögers uppgång. En lösning på arbetslöshetsfrågan är därför nyckeln som låser upp dagens politiska situation och desarmerar extremhöger som politiskt projekt.

I denna rapport kommer de senaste decenniernas utveckling att skildras och förslags ges på hur ekonomin kan bryta sig loss från detta läge – och därmed hur de förhållanden kan undanröjas, som gjort att statsminister efter statsminister sedan millennieskiftet misslyckats med att återföra Sverige till full sysselsättning.

2. Arbetsmarknadsmyter

Under de senaste trettio åren har de europeiska ekonomierna genomgått stora förändringar vad gäller den ekonomiska politiken och arbetsmarknadens institutionella ramverk. Detta har skett under paroller som "avreglering", "arbetslinje", "mer kvar i lönekuvertet", "det ska löna sig att arbeta" och "arbetsmarknadspolitiska reformer". Parollerna är inte tagna ur luften, utan har en bakgrund i vissa ekonomiska teorier. Det empiriska stödet för dessa teorier kan dock ifrågasättas.

Sverige är ett av de länder som genomgått den största förändringen, men utan de förväntade resultaten. Den svenska utvecklingen kan därför användas som argument för att effekterna av att omsätta dessa teorier i praktisk politik mycket väl kan ha varit de motsatta jämfört med vad som utlovats. En central tes i denna rapport är att avregleringspolitiken, med sänkta skatter och lägre grad av omfördelning, minskade skyddsnät och ökande ojämlikhet är en del av förklaringen till den bestående höga arbetslösheten. I nästa avsnitt kommer uppkomsten och utvecklingen av de teorier vi kritiserar att skildras, men här är en kort bakgrund på sin plats.

2.1. Från rekordår, till kris och vidare till "avregleringspolitiken"

Slutet av 1960-talet var en tid då nya ekonomiska teorier formulerades. De föranledes av en generell uppgång i arbetslöshet och inflationstakt under 1960-talets sista år.

Dessa trender förstärktes under 1970-talets strukturkriser och oljekriser. De nya teorierna utvecklades som en kritik av den keynesianskt inspirerade politik som i varierande grad förts i de atlantiska ekonomierna under rekordåren. De nya teorierna kom att betecknas som monetaristiska eller ibland som nyliberala, inte minst efter att Ronald Reagan och Margaret Thatcher gjorde dem till regeringspolitik i USA respektive Storbritannien. Medan den keynesianskt influerade politiken under 1960-talet fokuserat på att justera den aggregerade efterfrågan i syfte att uppnå uppsatta mål för arbetslöshet, inflation och tillväxt (Dillard 1970; Goodhart & Pradhan 2020), förflyttades debatten med de nya teorierna till att handla om sådant som inflationsbekämpning samt institutionella förhållanden som sades göra ekonomierna sämre rustade att möta ekonomisk förändring och hämma tillväxten, skapa inflation och hög arbetslöshet (Friedman 1968; Gordon 1990).

De institutionella förhållanden som pekades ut som skadliga var generösa välfärdsystem, främst arbetslöshetsförsäkringen, arbetsrättslig lagstiftning, fackföreningarnas makt och löneförhandlingsmodell samt skatter som påstods minska incitamenten att arbeta (Lazaer 1990; Siebert 1997; Eichengreen 2007).

En central idé i dessa nya teorier var att arbetslösheten utgör en disciplinerande kraft som tillser att löntagarna inte kräver inflationsdrivande löneökningar. I teorins kärna återfinns föreställningen att det existerar en naturlig arbetslöshet (Friedman 1968) eller jämviktsarbetslöshet (Layard, Nickell

& Jackman 1991).⁴ Om den faktiska arbetslösheten med hjälp av den ekonomiska politiken pressas ner under den naturliga arbetslösheten kommer inflationstakten att accelerera. Denna naturliga arbetslöshet bestäms primärt av faktorer som påverkar löntagarnas förhandlingsposition. Regelverk och skyddsnät som stärker löntagarna i löneförhandlingarna pressar upp den naturliga arbetslösheten eftersom det då krävs en högre arbetslöshet för att disciplinera dem. Detta är den teoretiska bakgrunden till varför minskat anställningsskydd och sänkt ersättningsgrad i arbetslöshetsförsäkringen blivit så centrala politiska paroller. Men det är också bakgrunden till sådant som inflationsnorm och finanspolitiskt ramverk. Enligt teorin om naturlig arbetslöshet/jämviktsarbetslöshet kan inte konjunkturpolitik varaktigt sänka arbetslösheten under den naturliga arbetslösheten, utan att skapa accelererande inflation. Det betyder att den ekonomiska politiken därmed istället bör inriktas på sådant som den kan påverka, vilket är inflationen samt att uppnå "sunda statsfinanser".

Riksbankens oberoende och dess inflationsnorm, det finanspolitiska ramverket som infördes under regeringen Persson, samt Reinfeldts arbetslinje som sattes i verket 2006 var således logiska konsekvenser av de här ekonomiska teorierna. I början av 1990-talet dominerade teorierna de nationalekonomiska institutionerna och olika internationella policyformerande organisationer som OECD och IMF. De senare blev starka förespråkare för avregleringar, vilket i klartext betydde avlödade välfärdssystem och färre rättigheter för löntagare (Howell 2005). Det finns ingen annan väg att gå, argumenterade dessa organisationer, en linje som här sammanfattas väl av OECD-ekonomerna Elmeskov, Martin och Scarpetta (1998, s. 242):

En del av de mediciner som ordineras enligt OECD:s rekommendationer är bitter och svår att svälja för många

länder ... Därför finns det naturligtvis en tendens i många länder att fördröja nödvändiga reformer på vissa områden och/eller att söka efter alternativa, sötare botemedel. Det krävs stark politisk vilja och ledarskap för att övertyga väljarna om att det är nödvändigt att svälja all medicin och att det kommer att ta tid innan denna behandling leder till förbättrad arbetsmarknad och sjunkande arbetslöshet. Men framgångshistorierna visar att det kan göras.

Den politiska viljan att ta den föreskrivna kuren medicin skulle dock snart finnas i Sverige. Med Reinfeldts arbetslinje blev OECD:s rekommendationer svensk regeringspolitik. Men som redan visats blev inte resultatet vad som utlovats. Trots lägre skatter, avregleringar av anställningsskyddet, lägre facklig organisationsgrad och kraftigt reducerade sociala skyddsnät har arbetslösheten stabiliserats på en nivå som rentav är högre än när Reinfeldt tillträdde. Sveriges moderna historia tyder således på att den av OECD ordinerade medicinen inte bara saknade de påstådda effekterna, utan tvärtom kan ha haft motsatta och skadliga biverkningar.

Till saken hör, ska tilläggas, att inte heller då, på 1990-talet och under det nya millenniets första årtionde, när dessa idéer hade som störst inflytande, fanns något starkt empiriskt stöd för dem (Esping-Andersen & Regini 2000; Howell & Rehm 2009; Baccaro & Rei 2007). Sant är att det förvisso fanns många studier, och ytterligare skulle komma att publiceras, som gav stöd till OECD:s hållning i frågan. Men de är alla behäftade med likartade metodologiska problem. I nästa avsnitt kommer vi att gå på djupet i denna fråga. Men för att något gå händelserna i förväg, kan vi konstatera att de flesta av de studier som åberopas till stöd för avregleringspolitiken är uppbyggda på ett likartat sätt, med avancerade paneldatamodeller som estimeras genom regressionsmetoder.

4. Naturlig arbetslöshet och jämviktsarbetslöshet har olika teoretiska fundament, men de politiska implikationerna är snarlika, varför vi här använder begreppen synonymt. Mer bakgrund kommer att ges i avsnitt 3.

Därtill utelämnas i dessa studier variabler som realränta och investeringstakt, trots att det finns goda, i teori grundade skäl att inkludera dem.

Vanligen erhålls i dessa studier de väntade resultaten, bland annat att en generös a-kassa har väldigt kraftig arbetslöshöjande effekt. Men det finns något som är märkligt med hela forskningsfältet, och som Howell (2005) fångade för redan tjugo år sedan när han ställde frågan: Hur kan det komma sig att de starka samband som ofta erhålls i dessa studier inte är synliga med blotta ögat när variablerna studeras var för sig, utan först när komplexa modeller introduceras hittas dessa samband? Det finns förklaringar till varför det är så – och det återkommer vi till i avsnitt 3. Här ska vi dock först visa att Howells fråga fortfarande är relevant att ställa. Det finns nämligen inga samband mellan de utpekade variablerna och arbetslöshet när dessa studeras med enkel korrelationsanalys.

2.2. Sveriges efterkrigstid: Världens högsta skatter, omfattande regleringar, generös välfärd – och låg arbetslöshet

Betrakta ett av de mest centrala påståendena i Reinfeldts arbetslinje, nämligen att en mindre generös arbetslöshetsersättning är avgörande för att sänka arbetslösheten. Det är bra märkligt att ett sådant påstående kan göras utan den självklara invändningen: när Sverige hade som mest generös a-kassa var svensk arbetslöshet lägst i EU. Nu har Sverige en i internationell jämförelse tämligen medioker arbetslöshetsersättning och samtidigt den näst högsta arbetslösheten i EU. Detsamma gäller för alla de andra variablerna som brukar lyftas fram som orsaker till Sveriges höga arbetslöshet – skatter, facklig styrka, anställningsskydd och löne-

förhandlingsmodell. Ur alla dessa perspektiv var Sverige ett mer reglerat och högre beskattat land med generösare välfärdssystem på den tid då arbetslösheten var låg.

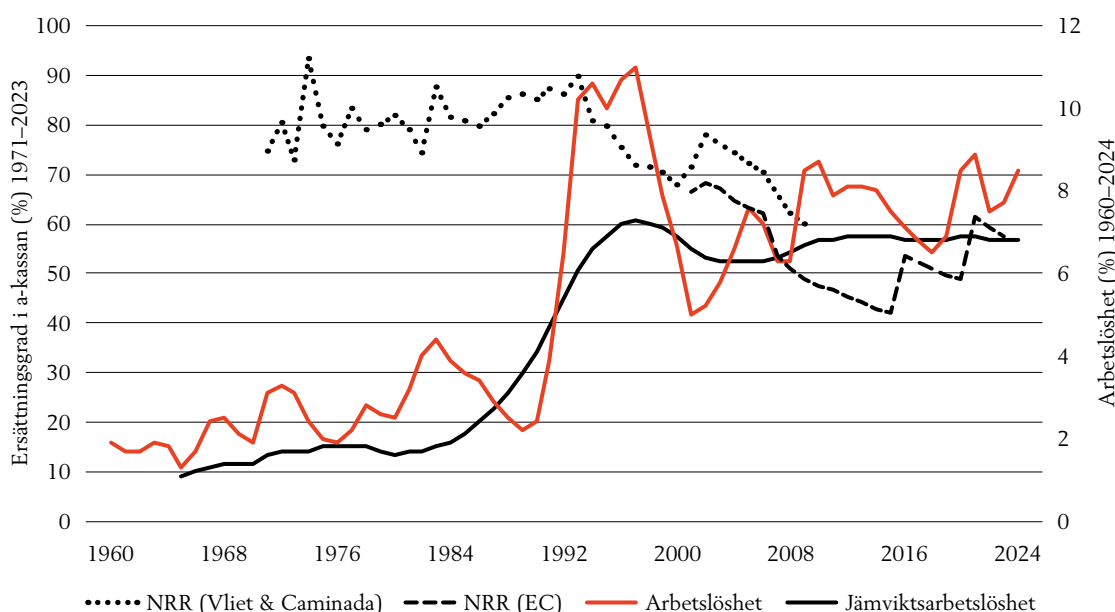
2.2.1. A-kassan

I **diagram 4** illustreras ersättningsgraden efter skatt (NRR) för en genomsnittlig löntagare vid arbetslöshet, dels med en historisk serie som omfattar perioden 1971–2009 (Vliet & Caminada 2012), dels med Europeiska kommissionens serie som sträcker sig åren 2001–2023.⁵ I diagrammet har också arbetslöshet och jämviktsarbetslöshet inkluderats. Det är tydligt att Sverige under de två decennier som föregick 1990-talskrisen kunde förena en mycket låg arbetslöshet med en mycket generös a-kassa. Som ett led i saneringen av de offentliga finanserna försämrades därefter a-kassan och efter en ökning i början av millenniet skedde en fortsatt successiv minskning i ersättningsgraden efter skatt. Denna minskning av ersättningsgradens generositet var en av de centrala byggstenarna i Reinfeldtministärernas arbetslinje. Därefter skedde en viss återställning under Löfvens första regeringsperiod, och därpå under coronapandemin höjdes takbeloppet som en åtgärd för att minska riskerna för nedåtgående ekonomiska spiraler när arbetslösheten ökade.

I slutet av perioden var den faktiska ersättningsgraden efter skatt omkring två tredjedelar av vad den var före 1990-talskrisen, samtidigt som arbetslösheten stabiliserats på en nivå som var två–tre gånger högre. Att notera är också att jämviktsarbetslösheten – som enligt teorin är variabeln som direkt påverkas av a-kassans generositet – idag är på samma nivå som vid millennieskiftet och har varierat mycket litet under detta kvartalsekel, trots såväl en kraftig trendmässig reduktion i ersättningsgrad som stora variationer i denna ersättningsgrad under perioden. När Reinfeldt lämnade över till Löfven låg ersättningsgraden på endast 43 procent,

5. NRR står för Net Replacement Rate och beräknas som genomsnitt för internationellt jämförbara familjekonstellationer. Serien som används här och fortsättningsvis är för singelhushåll med genomsnittslön (Europeiska kommissionen 2025).

Diagram 4. A-kassa och arbetslöshet i Sverige

Källa: Vliet & Caminada 2012, Europeiska kommissionen 2025, Ameco.

men jämviktsarbetslösheten var högre än när han tillträdde och i nivå med vad den varit vid millennieskiftet och vad den är idag. Det finns således inget i dessa tidsserier som tyder på att a-kassan kan förklara dagens höga arbetslöshet. Snarare är det möjligt att argumentera för motsatsen, nämligen att låg generositet i a-kassan kan ha negativa effekter, såsom minskad automatisk stabilisering vid lågkonjunkturer, lägre strukturrationaliseringstakt och sämre resursallokering, vilket pressar upp såväl jämviktsarbetslösheten som den faktiska arbetslösheten.

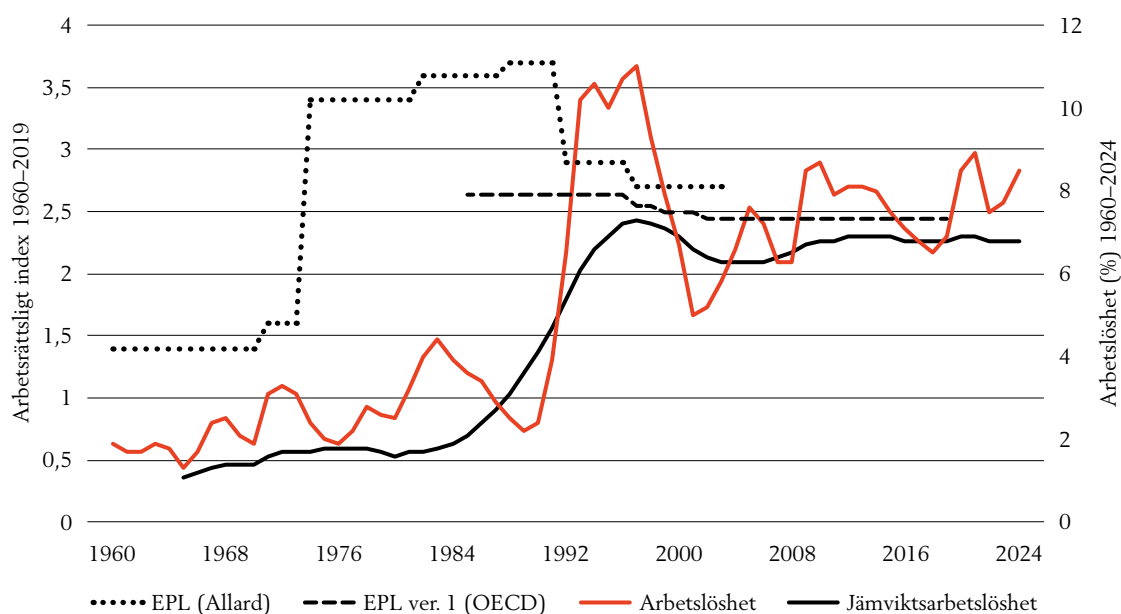
2.2.2. Arbetsrättslig lagstiftning

I diagram 5 har på samma sätt arbetsrättslig lagstiftning, enligt Allards index som finns för perioden 1950–2003 (Allard 2005) och OECD:s index som finns för perioden 1985–2019 (OECD 2019a), ställts mot samma serier för arbetslöshet och jämviktsarbetslöshet. Detta diagram berättar i stort sett samma historia som den om a-kassans generositet. När Sverige gick från att ha en relativt låg regleringsgrad till att med LAS och MBL-lagstiftningarna i början av 1970-talet få en av Europas hårdast regle-

rade arbetsmarknader fortsatte Sverige att ha låg arbetslöshet i ytterligare nästan två decennier. Vissa avregleringar har därefter gjorts, men utan att arbetslösheten fallit tillbaka till nivåerna före 90-talskrisen. Nu ska det noteras att även om arbetsrättslig lagstiftning ofta nämns i den politiska debatten som en faktor som driver upp arbetslösheten har den allmänna acceptansen bland arbetsmarknadsforskare för dess betydelse varit betydligt lägre än för a-kassan. Som exempel kan nämnas att till och med OECD redan på 1990-talet drog slutsatsen att "de grundläggande resultaten framstår som robusta: arbetslöshet är inte på ett signifikant sätt relaterat till anställningsskyddets strikt-het" (OECD 1999, s. 77).

Liksom i frågan om a-kassan går det att argumentera för att arbetsrättslig lagstiftning har positiva effekter på ekonomin, bland annat för företagens möjligheter att begagna sig av medarbetarnas kunskaper (Ichniowski, Shaw & Prennushi 1995). Mer generellt är det också rimligt att anta att väl utvecklade regelverk förbättrar relationerna mellan löntagare och företag och gör att kriser kan hanteras på ett bättre sätt. Slutsatsen måste därför bli densamma som

Diagram 5. Arbetsrätt och arbetslöshet i Sverige

Källa: Allard 2005, OECD 2019a, Ameco.

för a-kassan: baserat på den svenska historien går det inte att hävda att dagens höga arbetslöshet skulle sammanhänga med för omfattande arbetsrättsliga regleringar av svensk arbetsmarknad.

2.2.3. Skattekvot

Skatterna rörde sig i samma riktning som a-kassan och den arbetsrättsliga lagstiftningen, vilket illustreras i [diagram 6](#). Som andel av BNP fördubblades skatterna mellan 1960 och 1990 då den nådde nära 50 procent av BNP. Detta speglade utbyggnaden av välfärdsstaten och på sysselsättningssidan skedde det en snabb expansion av välfärdstjänster och sysselsättningen i den offentliga sektorn (Johansson 2021). Med skattereformen 1990 och därefter de stora skatteförändringar som skedde under Reinfeldtministärerna föll skattekvoten. Idag är den drygt 42 procent, vilket är i nivå med skattekvoten i slutet av 1970-talet. Det finns ingen korrelation mellan skattekvot och arbetslöshet för svenskt vidkommande.

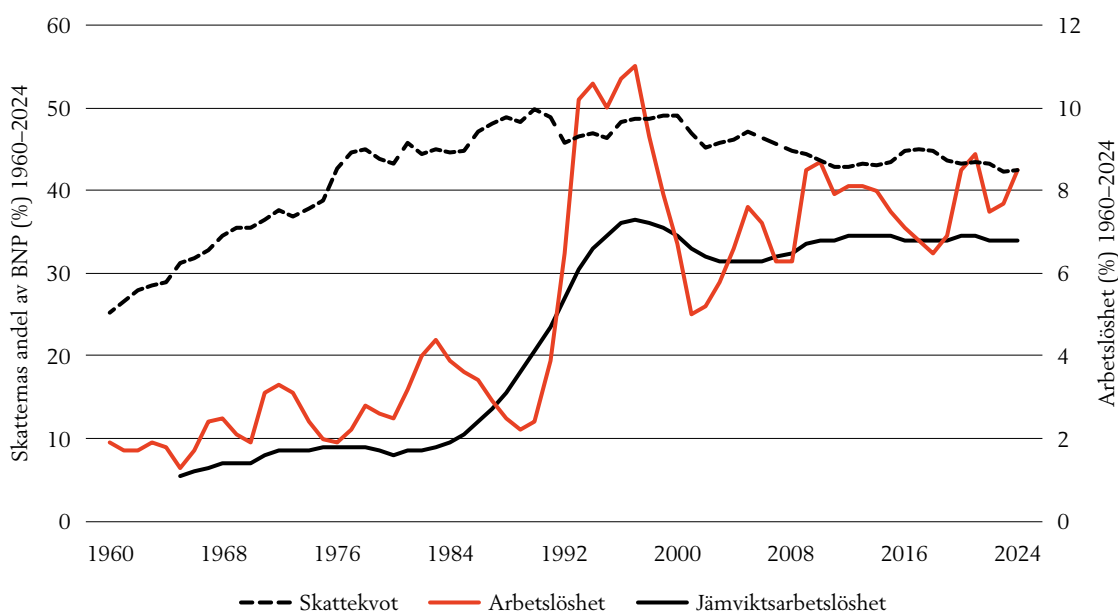
Det går självfallet att invända mot den typ av resonemang som förs ovan. Korrelation

är inte det samma som kausalitet, och omvänt betyder inte avsaknaden av korrelation att det inte kan finnas orsakssamband. Men denna invändning är mest relevant när det finns korrelation mellan två variabler men det saknas teoretisk grund för orsakssamband. När det som i det här fallet saknas korrelation, måste det omvänt finnas mycket goda i solid teori grundade skäl – exempelvis att det skulle finnas en lång tidsfördröjning mellan orsak och verkan – för att ändå misstänka att det finns orsakssamband. Som utvecklas i de båda följande avsnitten saknas en sådan solid teori.

2.3. Länder med låg skatt, låg a-kassa, avreglerad arbetsmarknad och friare lönesättning har inte lägre arbetslöshet

Den svenska ekonomiska historien utgör i grunden en falsifiering av hela den teoretiska ansatsen att välfärdssystem, regleringar och skattenivåer utgör avgörande bestämningsfaktorer för arbetslösheten. Möjligen

Diagram 6. Skattekvot och arbetslöshet i Sverige

Källa: Ameco.

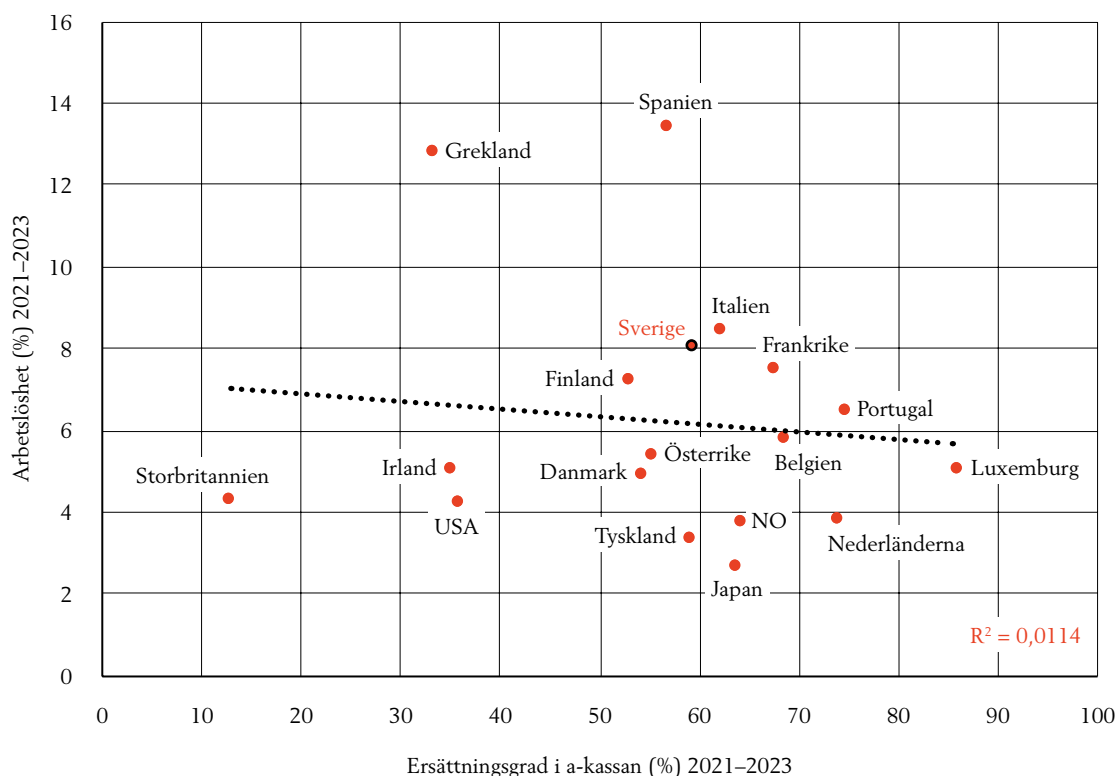
skulle invändningen kunna göras att det fanns andra skäl till den låga arbetslöshet som rådde under tre decennier, och att det ändå är så att dessa institutionella variabler utgör de som generellt sett förklarar hur framgångsrika länder är vad gäller att uppnå full sysselsättning. Problemet för den argumentationslinjen är att inte heller när blicken höjs och länder jämförs, tycks det finnas grund att misstänka att dessa variabler är viktiga bestämningsfaktorer för arbetslösheten.

I diagram 7–9 illustreras relationen mellan a-kassans generositet, arbetsrätten och skattenivån å ena sidan och arbetslösheten å den andra för ett antal industriländer. De tre diagrammen ser ut att illustrera hagelsvärmar. Det högsta värdet för determinationskoefficienten (R^2) är 0,0875, vilket betyder att mindre än 9 procent av variationen i arbetslöshet bestäms av respektive så kallad förklarande variabel. Emellertid är inget av sambanden signifikanta, det vill säga variationen mellan länder vad gäller arbetslöshet är slumpmässig i förhållande till respektive variabel. I klartext betyder detta att dessa variabler inte är korrelerade med arbetslösheten vid jämförelser mellan län-

der. Det tycks alltså möjligt att kombinera vilka värden som helst (inom de intervall som existerar i landsgruppen) med samtliga nivåer på arbetslöshet.

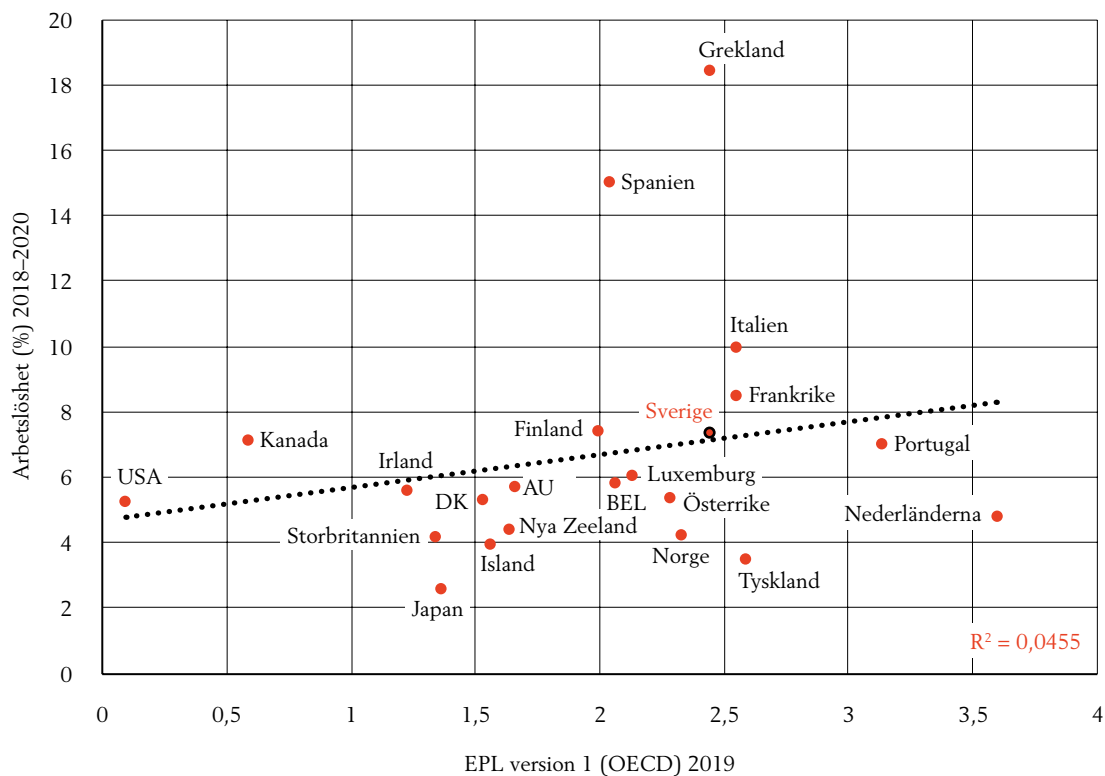
I diagram 10 illustreras relationen mellan förhandlingsmodell och arbetslöshet för en liknande grupp länder. Förhandlingsmodellen utgörs av ett index över hur centraliserade löneförhandlingarna är, där 1 är de mest decentraliserade modellerna och 5 de mest centraliserade. Inte heller här finns några tydliga samband och i den utsträckning som det är möjligt att tala om en tendens är den att de mest centraliserade modellerna har lägst arbetslöshet, medan intermediära modeller har en tendens att generera högre arbetslöshet. Detta är i linje med den så kallade Calmfors–Driffillhypotesen (Calmfors & Driffill 1988), som kommer att diskuteras i nästa avsnitt. Här kan dock konstateras att det saknas stöd för föreställningen att decentraliserade förhandlingsmodeller skulle vara gynnsamma för arbetsmarknaden. Det betyder att färre regleringar av lönesättningen, det vill säga mer marknadslösningar, inte kan antas leda till lägre arbetslöshet.

Diagram 7. A-kassa och arbetslöshet i ett antal industriländer

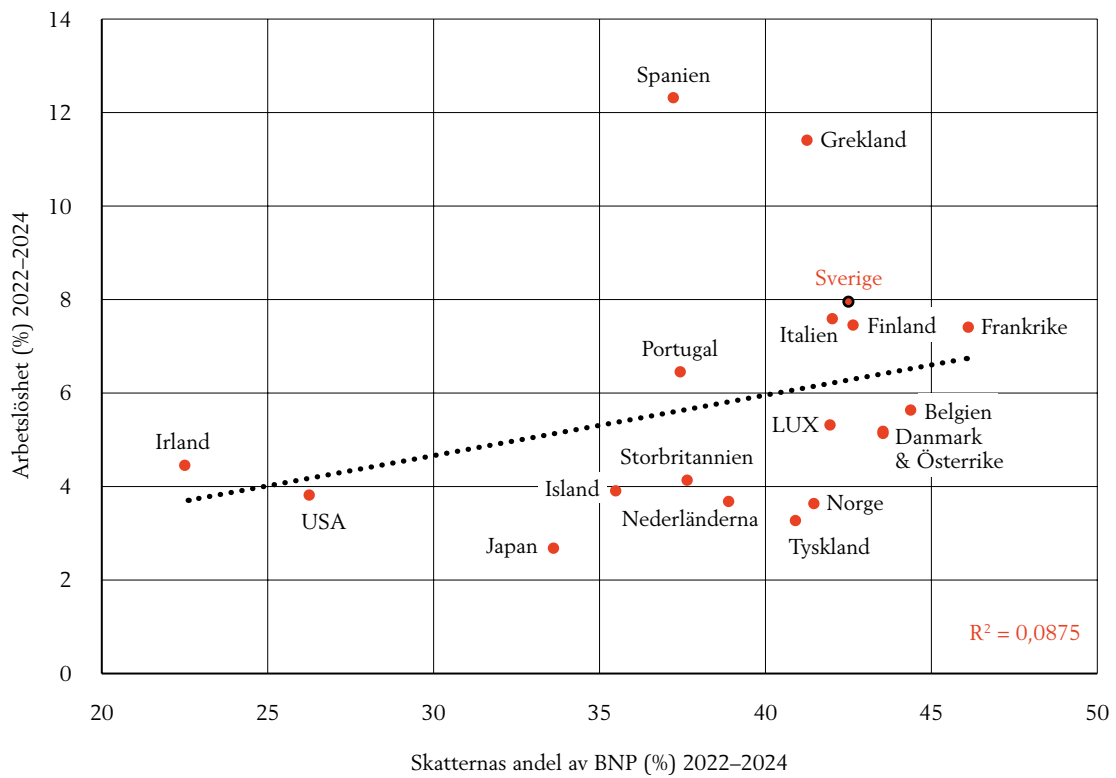
Källa: Europeiska kommissionen 2025 och Ameco.

Diagram 8. Arbetsrätt och arbetslöshet i ett antal industriländer

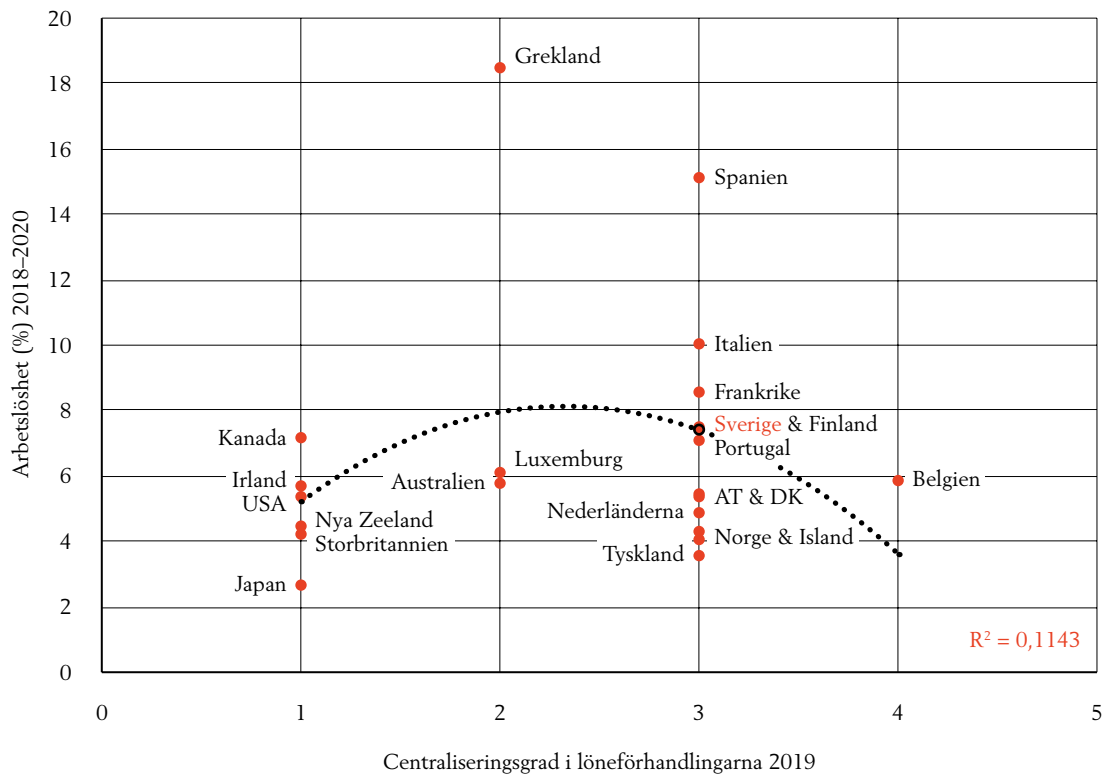
Källa: OECD 2019a och Ameco.

Diagram 9. Skattekvot och arbetslöshet i ett antal industriländer

Källa: Ameco.

Diagram 10. Förhandlingsmodell och arbetslöshet i ett antal industriländer

Källa: OECD 2019b och Ameco.

3. När välfärdsstaten blev problemet – framväxten av jämviktsarbetslöshets-teorin

3.1. De gyllene årens finjusteringskeynesianism

I slutet av 1960-talet rådde i de flesta väst-europeiska länder en situation som ofta beskrevs som full sysselsättning. Det hade varit så i nästan två decennier under denna period som kallats ”kapitalismens gyllene år”, präglad som den var av hög tillväxt, låg arbetslöshet, hög produktivitetstillväxt, snabbt stigande levnadsstandard och successiv utbyggnad av välfärdsstaterna (Maddison 1991; Korpi 2002). Samtidigt kom alltfler tecken på att de goda åren var på väg att ta slut. Bretton Woods-systemet var ännu i funktion, men obalanserna blev allt tydligare (Davidson 2009; Eichengreen 2008), industrialiseringen i den så kallade tredje världen ansatte den europeiska industrin (Dicken 1998) samtidigt som vinstmarginalerna pressades av en stigande löneandel (Eichengreen 2007; Schön 2007).

Efter den första oljekrisen följde ett decennium av låg och volatil tillväxt. Tillväxttakten steg förvisso under 1980-talets andra hälft men stannade för Västeuropas del på 2,0 procent per capita för perioden 1973–90, vilket kan jämföras med de gyllene årens tillväxttakt på nästan 4 procent.⁶ Parallellt med nedgången i tillväxttakt stod

det klart att den fulla sysselsättningen, med Sverige, Österrike, Norge och i någon mån också Västtyskland och Finland som undantag, inte längre existerade.

Förändringarna i tillväxtens förutsättningar påverkade den ekonomisk-teoretiska och ekonomisk-politiska utvecklingen. Under 1960-talet hade den ”keynesianska” förklaringsmodellen till arbetslöshet (Keynes 1973 [1936]) kommit att bli dominerande. Det ska understrykas att det var i en modifierad form som ”keynesianismen” spreds över världen, en form som brukar benämnas Hicks-Samuelsons neoklassiska syntes (Minsky 2008). Enligt denna variant av keynesianism var det möjligt att *finjustera* den aggregerade efterfrågan för att nå full sysselsättning. Denna ansats kom därför att benämnas *finjusteringskeynesianism*. För många samtida betraktare framstod det under 1960-talets höga tillväxt, någorlunda rimliga inflationsnivåer och låga arbetslöshet som en självklarhet att det gick att upprätthålla full sysselsättning, oavsett konjunkturläge. Som exempel på den tidens dominerande synsätt, kan nämnas Dudley Dillards standardverk om de atlantiska ekonomiernas historia, som ursprungligen gavs ut 1967. I den kan vi läsa sådant som att den höga tillväxten i USA ”åstadkoms genom att man i praktiken

6. Med Västeuropa avses här Maddisons aggregat för 12 västeuropeiska stater: Österrike, Belgien, Danmark, Finland, Frankrike, Tyskland, Italien, Nederländerna, Norge, Sverige, Schweiz samt Storbritannien. Egna beräkningar utifrån databasen Maddisons Historical Statistics of the World Economy: 1–2008 AD: <https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/>.

omsatte vad många nationalekonomer hade predikat sedan Keynes *General Theory*” (Dillard 1970, s. 589). Ett annat exempel är den välkände, och senare med Nobelpriset prisade, nationalekonomen Robert Solow som menade att vi rentav lärt oss bemästra konjunkturcyklerna: ”Den gamla föreställningen om en tämligen regelbunden, på egen hand återskapande ’konjunkturcykel’ är inte särskilt intressant längre” (citerad i Maddison 1991, s. 125).

Finjusteringskeynesianismen hade dessutom fått eldunderstöd av det samband som Phillips (1959) fann för inflationstakt och arbetslöshet i Storbritannien – allmänt känd som Phillipskurvan. Paul Samuelson och Robert Solow fann snart samma samband för USA (Samuelson & Solow 1960). ”Phillipskurvan” blev en del i ansatsen och den teoretiska underbyggnaden av finjusteringskeynesianismen (Lipsey 2008). Kurvan kunde tolkas som att det var möjligt att välja arbetslöshetsnivå genom den nivå av inflation som kunde anses acceptabel. Klas Eklund har beskrivit denna tolkning som ett ”smörgårdsbord” (Eklund 1992, s. 307). Goodhart och Pradhan (2020, s. 118) anlägger en liknande ansats, men betraktat från statstjänstemannaperspektivet:

Ganska omgående började ekonomer som arbetade inom statsförvaltningen ... betrakta sin roll som att vara den att hjälpa sina politiska uppdragsgivare att skapa en efterfrågan i ekonomin, främst via finanspolitiken, för att nå

den punkt på Phillipskurvan som skulle minimera den politiska onyttan av arbetslöshet respektive inflation.

3.2. Milton Friedman gör entré

Det är emot föreställningen att det kan existera en sådan över tid stabil utväxling mellan arbetslöshet och inflationstakt som Phelps (1967) och Friedman (1968) inleder vad som kom att bli en revolution inom ekonomisk teori. De argumenterade för att det inte kan existera en långsiktig utväxling mellan en nominell variabel – inflationstakt – och en real variabel – arbetslöshet. Förr eller senare kommer inflationsförväntningarna att spela in vid exempelvis löneförhandlingar. Då kommer Phillipskurvan att skifta utåt, så att vid varje given arbetslöshetsnivå kommer inflationstakten att bli högre jämfört med hur den var föregående period.

Friedman formulerade sin idé slagkraftigt med begreppet ”naturlig arbetslöshet”. Här i ett tal inför American Economic Association 1967 (Friedman 1968, s. 8):

Vid varje tidpunkt finns det en viss nivå av arbetslöshet som har den egenskapen att den är förenlig med jämvikt i reallönestrukturen. Vid denna nivå av arbetslöshet tenderar reallönerna i genomsnitt att stiga i en ”normal” underliggande takt.

Diagram 11. Den klassiska Phillipskurvan

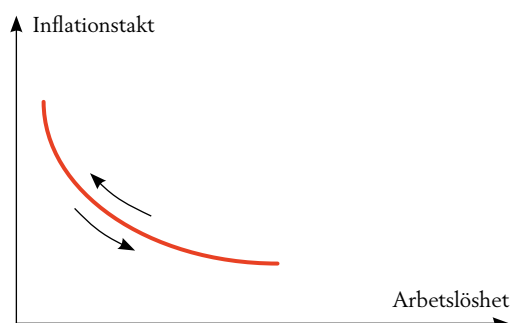
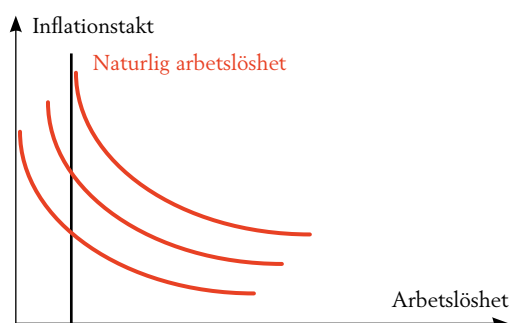

Diagram 12. Den vertikala Phillipskurvan

Faller arbetslösheten under denna nivå av naturlig arbetslöshet kommer inflationstakten att accelerera. Detta är en konsekvens av att arbetsmarknaden inte fungerar som en fri marknad och om arbetslösheten går under denna nivå av naturlig arbetslöshet kräver arbetstagarna högre löner, varvid inflationen ökar. Friedman (1968) betonar lagstiftning som stärker löntagarnas ställning och fackförningarnas styrka som särskilt problematiska. I sin Nobelföreläsning (Friedman 1977) lägger han även vikt vid arbetslöshetsförsäkringens generositet. Detta är faktorer som ökar den naturliga arbetslösheten genom att pressa upp lönerna över jämviktslönen så att marknaden inte når jämvikt.⁷

Måltavlan för Friedmans båda tal var den "keynesianska" Phillipskurvan. Om ett utbytesförhållande mellan inflation och arbetslöshet existerar som Phillipskurvan implicerar, kan centralbanken sänka räntan och därmed stimulera efterfrågan. Resultatet blir att ekonomin rör sig långsamt Phillipskurvan så att inflationstakten blir högre men arbetslösheten lägre. Emellertid, noterade Friedman, kunde detta endast gälla på kort sikt, eftersom ekonomins aktörer förändrar sina inflationsförväntningar. Centralbanken kan sänka räntan ytterligare för att på så sätt minska arbetslösheten, men effekten blir att processen börjar om igen, nu med en högre inflationstakt som utgångspunkt. Endast genom att accelerera inflationstakten kan arbetslösheten hållas

under den naturliga arbetslösheten. På så sätt kan ekonomin dopas under en period, men på sikt kommer en sådan politik att resultera i samtidigt hög arbetslöshet och hög inflation – så kallad stagflation. Phillipskurvan har således negativ lutning endast på kort sikt. På längre sikt graviterar den faktiska arbetslösheten mot den naturliga arbetslösheten och i denna punkt blir Phillipskurvan vertikal.

På lång sikt återvänder därför den faktiska arbetslösheten till den naturliga arbetslösheten eftersom förväntningarna anpassas till den faktiska utvecklingen (De Vroey 2001). Det "keynesianska" finjusteringsparadigmet, vars mål var att upprätthålla full sysselsättning, var en historisk parentes. Under några år åstadkoms hög sysselsättning, men effekten på längre sikt var hög arbetslöshet och hög inflation. Därtill fick den låga arbetslösheten löntagarkollektivet att stärkas, fackförningarna frodades och nya regleringar och välfärdsreformer tillkom, vilka i sin tur ytterligare drev upp lönekraven. Därmed ökade den naturliga arbetslösheten. Slutsatsen blir därmed att politiker inte varaktigt kan sänka arbetslösheten under den naturliga arbetslösheten.

"Upptäckten" av denna naturliga arbetslöshet och uppkomsten av stagflation i flera västländer under 1970-talet gjorde att keynesianismen kom att betraktas som död. Det ska förvisso understrykas att Phillipskurvan aldrig hade accepterats av Keynes gamla medarbetare i Cambridge, sådana som Kahn och Robinson var rentav mycket kritiska till den (Lipsey 2008), och det finns därför en tämligen relevant kritik mot Friedman för att han när han angrep "keynesianismen" i själv verket angrep en halmgubbe. Långt innan Friedman och Phelps lade fram idén om en utåtskiftande Phillipskurva, fanns denna insikt bland dåtidens ekonomer (Forder 2014). Men icke desto mindre såg det ut som att det nya paradigmet hade

"Upptäckten" av den naturliga arbetslösheten och uppkomsten av stagflation i flera västländer under 1970-talet gjorde att keynesianismen kom att betraktas som död.

7. Det ska dock noteras att den naturliga arbetslösheten, enligt Friedman, inte enbart är bestämd av sådana institutionella karaktäristika. Om en del av den naturliga arbetslösheten är resultatet av kontinuerligt marknadsutbyte, då kan denna del variera över tid. Friedman lyfter i sin Nobelföreläsning fram strukturella förändringar som en sådan faktor. En annan faktor är demografi. En yngre arbetskraft med fler kvinnor – två kategorier som är mer rörliga, enligt Friedman – leder till ökad jobbskiftetakt och därmed till högre naturlig arbetslöshet.

segrat, eftersom dess förutsägelser tycktes bekräftas av utvecklingen. Att den långsiktiga Phillipskurvan hade negativ lutning hade visats felaktigt genom teoriutveckling och falsifierats av den historiska utvecklingen. Varken penningpolitik eller finanspolitik kunde längre påverka den långsiktiga arbetslösheten. Därmed följde slutsatsen att centralbankerna borde ägna sig åt ensidig inflationsbekämpning, medan den övriga politiken borde inriktas på att undanröja sådana faktorer som leder till ökad naturlig arbetslöshet: avreglera, sänka graden av försäkring av inkomster, genomföra åtgärder som minskar fackföreningarnas makt och inflytande samt göra upp med arbetsrättslig lagstiftning som stärker den enskilde löntagaren (Blinder 1988; Gordon 1990). Endast så, genom att sänka den naturliga arbetslösheten, kan den faktiska arbetslösheten bli varaktigt låg, sade teorin.

3.3. Den moderna jämviktsarbetslöshetsteorin

Om man bortser ifrån ren friktionsarbetslöshet – att människor byter jobb – orsakas arbetslöshet enligt denna teori av att löntagarna kräver för höga löner. Det kan de göra för att fackföreningar, arbetsrättslig lagstiftning och olika typer av välfärdsskydd gör att de inte måste acceptera en lön som motsvarar marknadspriset. Detta förhindrar arbetsmarknaden från att nå jämvikt. Därför brukar man säga att den naturliga arbetslösheten är ett resultat av att marknaden inte är i jämvikt.

Det moderna begreppet jämviktsarbetslöshet – Non Accelerating Inflation Rate of Unemployment, förkortat NAIRU – utgår ifrån samma förklaring till arbetslöshet, att det är välfärd, facklig makt och arbetsrättslig lagstiftning som är huvudförklaring till hög och bestående arbetslöshet. NAIRU är dock conceptualiserat som ett jämviktsfenomen (Stockhammer 2006), och definieras som den arbetslöshetsnivå vid vilken inflationstakten förblir oförändrad. Utgångspunkten är inte som hos Friedman en

fri marknad utan en marknad som regleras av kollektiva förhandlingsprocesser. Arbetsmarknaden antas inte vara klarerande, det vill säga i jämvikt kan arbetslöshet existera. Detta är ett keynesianskt drag i dessa modeller. Därför brukar ansatsen benämnas som *nykeynesiansk*. Samtidigt är arbetslösheten inflationshämmande och graviterar mot en vertikal långsiktig Phillipskurva. Det är ett drag som dessa modeller delar med Friedmans modell. Friedmans naturliga arbetslöshet har alltså inte samma teoretiska grund som jämviktsarbetslöshet, men som Lavoie och Hein (2015) konstaterar är de politiska implikationerna snarlika. Naturlig arbetslöshet och jämviktsarbetslöshet används därför ofta synonymt (för exempel på detta, se Ball & Mankiw 2002, s. 115; Blanchard 2000). Framledes kommer vi också att använda begreppen synonymt.

Jämviktsarbetslöshetsmodellerna växte fram från slutet av 1960-talet (se Phelps 1994 för en översikt). Men den mest inflytelserika formuleringen av en modern NAIRU-modell torde vara Layard–Nickell–Jackman-modellen (Layard, Nickell & Jackman 1991, 1994). Antag att arbetslösheten faller. Företagen börjar konkurrera om arbetskraften och löntagarna ökar sina lönekrav. De ökande lönekraven hamnar i konflikt med företagets vinstanspråk, varvid företagen ökar försäljningspriserna för att ändå nå sina vinstmål. De ökande försäljningspriserna gör dock att arbetstagarna försöker kompensera sig genom ytterligare ökade löner. Effekten blir en löne–pris–spiral. Spiraler av detta slag orsakas således av att löne- och vinstanspråk summerat blir högre än de totala förväntade inkomsterna. Företagen höjer därför försäljningspriserna i syfte att säkerställa att de når sina vinstanspråk, med resultatet att inflationstakten ökar. Därmed reduceras det reala värdet av den nominella löneökningen, vilket löntagarna söker compensation för. Inflation orsakas alltså av oförenliga inkomstanspråk, ett förhållande som Rowthorn (1977) benämnde ”konfliktinflation”. Arbetslösheten utgör, enligt modellen, den variabel som kan sammanföra dessa inkomstanspråk. Vid den punkt där detta sker ligger jämviktsarbetslösheten.

Av detta följer, som Storm och Naastepad (2012) understryker, att om de summerade vinstanspråken som andel av nationalinkomsten antas vara konstant, utgör jämviktsarbetslösheten den nivå på arbetslöshet som är nödvändig för att åstadkomma en reallönetillväxt som är identisk med produktivitetstillväxten. En reallönetillväxt som överstiger produktivitetstillväxten tvingar företagen att höja priserna, medan en reallönetillväxt som understiger produktivitetstillväxten kommer, givet konkurrens på produktmarknaderna, att ge upphov till fallande priser. Således är jämviktsarbetslösheten den arbetslöshet som är nödvändig för att upprätthålla oförändrad inkomstfördelning mellan produktionsfaktorerna.

3.4. "NAIRU-storyn"

Även om det modellbygge som Layard, Nickell och Jackman (1991) gör är komplext och matematiskt avancerat, är de grundläggande idéerna ganska okomplicerade och går, som Pollin (1998) noterar, tillbaka åtminstone till Marx och den industriella reservarméns funktion som reglerare av mervärdekvoten. Modellen är därtill enkel i sin logiska uppbyggnad och bygger på att ett antal utpekade variabler ensidigt förklarar arbetslösheten. Det gör det dels enkelt att testa modellen i ekonometrisk modeller, dels följer tydliga policyrekommendationer. Detta har, som vi redan varit inne på, gett upphov till en uppsjö av studier med likartad uppbyggnad, av vilka många bekräftar modellens förutsägelser, det vill säga att välfärd och regleringar är huvudproblemet och förklaringen till hög arbetslöshet.

Det till synes starka empiriska stödet för modellen blev grunden för vad Stockhammer (2006, 2011) benämnde för "The NAIRU-story". När denna appliceras på Europa har den ibland också kommit att benämnas "eurosclerosis" (se Siebert 1997). NAIRU-storyn är den förklaring till den europeiska periodvisa kraftgång som under 1990-talet började dominera i olika policyformerande organisationer, såsom OECD,

EU och IMF (för exempel, se OECD 1994, 1999, 2006 och IMF 2003). Budskapet är att arbetslösheten hade ökat som en följd av förändringar i institutionella förhållanden som stärkt löntagarna. Denna hållning sammanfattas väl av IMF som i *World Economic Outlook* för år 2003 rekommenderade sina medlemmar att liberalisera arbetsrätten och öka gapet mellan inkomst vid arbete och inkomst vid arbetslöshet:

Den ihållande höga arbetslösheten i ett antal industriländer – särskilt i Kontinentaleuropa – är utan tvekan ett av de mest slående ekonomisk-politiska misslyckandena under de senaste två decennierna. Ett brett spektrum av analytiker och internationella organisationer – inklusive Europeiska kommissionen, Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling (OECD) och Internationella valutafonden (IMF) – har argumenterat för att orsakerna till den höga arbetslösheten kan hittas i arbetsmarknadens institutioner. Följaktligen har länder med hög arbetslöshet upprepade gånger uppmanats att genomföra omfattande strukturreformer för att minska "stelheter på arbetsmarknaden", såsom generösa arbetslöshetsförsäkringssystem, hög grad av anställningsskydd, t.ex. höga kostnader vid uppsägningar, höga minimilöner, icke-konkurrensutsatta lönesättningsmekanismer och snedvridande skatteinivåer (IMF 2003, s. 129).

Arbetslöshetsförsäkringen lyfts vanligen fram som den viktigaste variabeln. Ersättningsgraden i arbetslöshetsförsäkringarna ökade i många länder under 1970- och 80-talen (Vliet & Caminada 2012). Den mer generösa försäkringen antas då påverka de arbetslösas beteende, vilka förlänger sina arbetslöshetsperioder när kalkylen över fördelarna med arbetslöshet (mer fritid) och nackdelarna (lägre inkomst) förändras genom höga arbetsfria inkomster från staten. Vi låter Nicholson och Needels (2006, s. 58) förklara:

Löntagare kommer att välja en nytto-maximerande arbetslöshetsperiod beroende på deras preferenser för konsumtion och ledighet ... Ökningar i såväl arbetslöshetsförsäkringens längd som ersättningsnivå ... tenderar att öka tiden i arbetslöshet.

Anställningsskyddslagstiftningen antas påverka jämviktsarbetslösheten på delvis andra sätt (Lazaer 1990). Syftet med anställningsskyddslagstiftning är att ändra maktrelationerna mellan anställda och företag, och på så sätt reducera den ekonomiska osäkerheten för de anställda. I de flesta länder stärktes arbetsrättslagstiftningen under 1960- och 70-talen och liberaliserades senare, främst från 1990-talet och framåt (Allard 2005). Effekterna på sysselsättningen är dock komplexa. Som Bentolila och Bertola (1990) noterar tenderar anställningsskyddslagstiftning å ena sidan minska nedgången i sysselsättning i lågkonjunkturer, vilket då skulle kunna dämpa arbetslösheten, men å andra sidan minskar det företagets flexibilitet och ökar kostnaderna, vilket torde sänka investerings-takten och därmed påverka sysselsättningen negativt.

Löneförhandlingsmodellen förväntas ha komplexa effekter. Starka fackföreningar i modeller med medelhög grad av centralisering av förhandlingsstrukturen torde leda till högre lönetryck och därmed högre jämviktsarbetslöshet, medan starka fackföreningar i en centraliserad förhandlingsstruktur bör leda till att de tvingas ta samhällsekonomiskt ansvar, vilket därmed kan bidra till att sänka jämviktsarbetslösheten (Calmfors & Driffill 1988; Eichengreen 2007; OECD 2006; Bassanini & Duval 2006).

Andra institutioner kan förbättra allokeringen på arbetsmarknaden. Exempel på detta är aktiv arbetsmarknadspolitik som den tidigare nämnda studien av Layard, Nickell och Jackman (1991) fann sänkte jämviktsarbetslösheten. Liknande resultat återfinns i Fredriksson (2021). Andra studier har funnit mer blandade resultat. Exempelvis finner den analys som Calmfors, Forslund och Hemström (2001) gör av det svenska

1990-talet att storskalig, aktiv arbetsmarknadspolitik överlag har små effekter.

Det finns variationer i hur studierna i denna tradition är utförda. I vissa ligger exempelvis fokus på interaktionen mellan "chockvariabler" och institutionella förhållanden. Ett exempel är Blanchard och Wolfers (2000), som får betraktas som ett pionjärarbete rörande just chocker och institutioner. I deras förklaring framhålls att den institutionella strukturen påverkar ett lands möjligheter att hantera chocker. När chocker inträffar kommer effekterna att bestämmas av i vilken utsträckning som arbetsmarknadsinstitutionerna tillåter nödvändig grad av flexibilitet och anpassningsförmåga. Beroende på ett lands ekonomiska struktur och utrikeshandelns karaktär kan chocker – såsom oljeprisökningarna på 1970-talet – variera i storlek för olika länder, men chockernas effekter transmitteras genom arbetsmarknadsinstitutionerna. Hur varaktiga effekterna blir är därför beroende av arbetsmarknadsinstitutionernas karaktär.

Eichengreen (2007) har en sådan ansats i sin analys av Västeuropas utveckling under de gyllene åren av full sysselsättning och den nedgång i ekonomisk tillväxt och stigande arbetslöshetstal som följde därpå. De korporativistiska inslagen hade, enligt denna historieskrivning, gynnat de europeiska ekonomierna under återuppbyggnadsfasen efter andra världskriget och den upphinnarfase som följde, men sedan hade de blivit en hämsko. Den låga arbetslösheten hade stärkt arbetarnas "militans" och

De korporativistiska inslagen hade gynnat de europeiska ekonomierna under återuppbyggnadsfasen efter andra världskriget och den upphinnarfase som följde, men sedan hade de blivit en hämsko.

vinstandelen pressades ned, vilket ledde till att investeringarna föll. De korporativistiska europeiska modellerna, med generösa socialförsäkringssystem, facklig makt och arbetsrättslig lagstiftning, kom att förhindra en nedjustering av löneanspråken när produktivitetstillväxten föll och förhindrade på så sätt arbetslösheten från att falla tillbaka. Siebert som skriver i mitten av 1990-talet sammanfattar väl denna historieskrivning med orden: "Institutionella förändringar som påverkat Europas arbetsmarknader under de senaste 25 åren är en central orsak till Europas svaga arbetsmarknadsutveckling. Dessutom kan institutionella skillnader mellan Europa och Förenta staterna förklara deras olika sysselsättningsutveckling." Hans slutsats är att "arbetslöshetens spöke som går genom Europa inte kan drivas ut, med mindre än att regeringarna är beredda att genomföra stora reformer av arbetsmarknadens institutionella struktur" (Siebert 1997, s. 39 och 53).

3.5. Kritiken mot NAIRU-storyn

Det här var en tid då det till synes var möjligt att påstå lite vad som helst, så länge det följde avregleringslinjen. OECD kom exempelvis att under 1990-talet bli en stark röst för avregleringar av arbetsmarknadspolitiken och minskad välfärdsstat, och inte sällan med minst sagt djärva slutledningar. I sin inflytelserika *Jobs Study* (OECD 1994, s. 178) drar organisationen följande slutsats:

I Finland ökade ersättningarna 1972 och arbetslösheten ökade kraftigt (i motsats till de skandinaviska grannländerna) fram till 1978. I Irland skedde förändringar som ökade ersättningarna mellan 1971 och 1985, och ökningen av arbetslösheten var särskilt stor

(jämfört med andra europeiska länder) mellan 1980 och 1985. I Norge skedde stora ökningar av ersättningarna under 1975 och 1984 (även före och efter dessa datum), och arbetslösheten ökade exceptionellt runt 1989. Ersättningarna ökade i Sverige 1974 och i Schweiz 1977, med stora ökningar av arbetslösheten 1991 i båda fallen. Dessa erfarenheter tyder på eftersläpningar mellan ökade ersättningar och senare kraftiga ökningar av arbetslösheten på 5 till 10 år i ... Irland och Finland, men kanske 10 till 20 år i Norge, Sverige och Schweiz.

OECD var alltså så övertygade om avregleringslinjen att de på fullt allvar hävdade att höjningar i a-kassan på 1970-talet, med nån sorts fördröjd utlösning, kunde orsaka massarbetslöshet på 1990-talet. OECD var vid denna tid inte ensam om att göra halsbrytande slutledningar. Som välrenommerade Stanfordprofessorn Edward Lazaer som i en studie av uppsägningsvederlagets effekter lyckades förklara inte mindre än 205 procent av ökningen i den italienska arbetslösheten (Lazaer 1990). Bland mer kritiskt tänkande ekonomer accepterades inte denna typ av argumentation. Manning (1998) kallade OECD:s slutledning "absurd" och baserad på ett logiskt felslut.⁸ Bean (1994) avfärdar i sin noggranna studie över den europeiska arbetslöshetsutvecklingen Lazaers resultat.

En ofta förekommande retorisk figur vid denna tid var att ställa ett påstått liberalt USA med låg arbetslöshet mot ett av välfärd och regleringar sklerotiskt Europa med hög arbetslöshet. Men sådana förenklingar möttes till slut av kritik också inom paradigmet. Mest prominent bland de interna kritikerna torde vara en av upphovsmännen till NAIRU-modellen, Stephen Nickell, som argumenterade emot denna enkla dikotomi.

8. "Jag tror att vi alla är överens om att detta är absurt. Faktum är att man skulle kunna skriva ett mycket liknande stycke som relaterar framträdanden i Eurovision Song Contest till arbetslöshet. Sverige vann 1991 (liksom 1974) och Schweiz 1988, så denna alternativa hypotes verkar bättre kunna förklara ökningen av arbetslösheten 1991 i båda länderna. Avgörande för resonemanget skulle kunna vara att Norge som bekant fick 'noll poäng' vid mer än ett tillfälle och har särskilt låg arbetslöshet" (Manning 1998, s. 144).

"Omkring 30 procent av befolkningen i OECD-Europa bor i länder och verkar på arbetsmarknader med en genomsnittlig arbetslöshet som är lägre än i USA", skrev han och drog slutsatsen att "det är tydligt att den här svepande analysen som säger att den europeiska arbetslösheten är hög på grund av att de europeiska arbetsmarknaderna är 'stela' är för vag och förmodligen vilseledande" (Nickell 1997, s. 56–57 och 73).

Kritiken ledde till att det växte fram en forskningslitteratur inom paradigmet som strävade bort ifrån de förklaringar som Nickell beskrivit som vilseledande, men som samtidigt syftade till att rädda den hårda kärnan i paradigmet: att långsiktig NAIRU – och därmed den faktiska arbetslösheten – är bestämd av institutionella förhållanden. Resultatet blev förbättrade metoder, bättre datamaterial och mer nyanserade slutsatser. Den skattade effekten av ersättningsgraden i arbetslöshetsförsäkringen i de studier som följde varierar, men några av dem fann tämligen stora sådana effekter. Bassanini och Duval (2006) fann exempelvis att en ökning i ersättningsgraden i arbetslöshetsförsäkringen med 10 procentenheter i genomsnitt gav omkring 1,2 procentenhet högre jämviktsarbetslöshet. Detta resultat är emellertid långtifrån oomtvistat, vilket vi återkommer till nedan. Vad gäller de övriga institutionella variablerna är resultaten mer oklara och mycket tyder på att olika institutionella lösningar kan ge likartade utfall i fråga om arbetslöshet.

Detta är en del av bakgrunden till att OECD kom att revidera den hållning rörande arbetslöshetens ökning under 1970- till 90-talen som organisationen intog i *Jobs Study* från 1994. Efter att OECD hade utvecklat ett nytt index över anställningsskyddslagstiftning, lyckades man inte belägga något samband mellan striktheten i anställningsskydd och arbetslöshet (OECD 1999, s. 77). I *Employment Outlook 2006* (OECD 2006), den studie som regeringen Reinfeldt hänvisade till när den gick fram med försämringar i a-kassan, finner organisationen att hög grad av centraliserade löneförhandlingar sänker arbetslösheten, vilket

i sammanhanget betyder att starka fackförningar kan vara positivt. På basis av detta drar OECD (2006, s. 190) slutsatsen att "en del europeiska länder tycks uppnå lika goda sysselsättningsresultat, och samtidigt ha mycket olika policyinriktning". Detta innebär en positionsförflyttning jämfört med *Jobs Study* och skiljer sig tydligt gentemot hur IMF resonerat ett par år tidigare. Om liknande resultat kan uppnås med vitt skild politik för sådant som arbetslöshetsersättning och anställningsskydd, finns inte längre någon empirisk grund för vare sig den "bittra medicin" som tidigare orderats eller att omfattande avregleringar skulle vara den enda vägen för att nå låg arbetslöshet. Det blir därmed inte längre ett val mellan effektivitet och hög levnadsstandard å ena sidan och jämlikhet och trygghet å den andra, vilket var det val som Reinfeldt ställde oss alla inför genom att formulera "arbetslinjen". Istället blir det ett politiskt val om vilket typ av samhälle vi önskar leva i – låg arbetslöshet kan åstadkommas, oavsett.

Om liknande resultat kan uppnås med vitt skild politik finns inte längre någon empirisk grund för vare sig den "bittra medicin" som tidigare orderats eller att omfattande avregleringar skulle vara den enda vägen för att nå låg arbetslöshet.

Men positionsförflyttningen hänger troligen också samman med den allt starkare kritiken som kom mot vad som med rätta uppfattades som politiskt, snarare än empiriskt, motiverade slutsatser. Som Lavoie och Hein (2015) påpekar må NAIRU-storyns förespråkare ha varit dominerande, men de har sedan första stund varit ifrågasatta. En lång rad studier ger nämligen vid handen att resultaten som presenterats till stöd för hypotesen att arbetslösheten bestäms av sådant

som generositeten i a-kassan är icke-robusta och framtagna på sätt som är behäftade med allvarliga metodologiska problem.

Baker et al. (2003, 2004) granskade ett antal av de mest inflytelserika studierna. De finner inte några klara samband mellan arbetslöshet och institutioner. De förmodade sambanden erhålls, som vi poängterade redan i förra avsnittet, främst vid multivariata panelregressioner, vilket är ett skäl att förhålla sig skeptisk. Av samma skäl ägnade vi avslutningen av förra avsnittet åt en granskning av respektive variabel. Baker et al. (2003, s. 41) konstaterar att de rörande 1990-talet "inte fann någon meningsfull relation mellan avreglering av arbetsmarknaderna och skiften i NAIRU". De visar vidare att storleken på de estimerade koefficienterna för flera centrala variabler varierar kraftigt mellan olika studier, trots att data-materialet som används har liknande karaktär och sammanfattar med orden: "Vår tolkning av denna litteratur är att resultaten helt klart inte är robusta" (Baker et al. 2003, s. 35). Vidare rapporterar de resultat som indikerar att det föreligger omvänd kausalitet vad gäller ersättningsgradsvariabeln i arbetslöshetsförsäkringen, vilket är ett problem som vi återkommer till.

Liknande problem med icke-robusta estimat finns i studien av Bassanini och Duval (2006), det vill säga de estimat som ligger till grund för de slutsatser som OECD drar i sin *Employment Outlook 2006* (OECD 2006) och som blev regeringspolitik under Reinfeldt. Bassaninis och Duvals estimat är känsliga för modellspecifikation (Stockhammer & Klär 2011), och det är särskilt värt att notera att Sverige, Finland och Tyskland exkluderas för åren 1990–1991 och att skilda *fixa landeffekter* för perioden före res-

pektive efter dessa år tillämpas när modellerna estimeras. Det betyder att dessa länder behandlas som vardera två länder, före och efter den kraftiga uppgången i arbetslöshet under dessa år. Därmed förklaras inte uppgången i arbetslöshet i dessa länder under 1990-talet, varför modellen för dessa länder förklarar variationerna i arbetslöshet kring ett relativt lågt genomsnitt före 1990 och variationerna kring ett relativt högt genomsnitt efter 1992. Detta förfarande motiveras av Bassanini och Duval uttryckligen med att uppgången i arbetslöshet i dessa länder inte kan förklaras av institutionella variabler.⁹ Denna slutsats kan verka rimlig, men icke desto mindre bör det noteras att tillvägagångssättet är ateoretiskt och godtyckligt. Om uppgången i arbetslöshet under 1990-talet i dessa länder inte kan förklaras av institutionella variabler, vad finns det då för skäl att anta att dessa variabler kan förklara förändringar i arbetslöshet under perioderna före och efter 90-talskrisen? Det är vidare närmast genant att den självsäkra Reinfeldtministären när den genomförde sin omvälvande förändring av arbetslöshetsförsäkringen kunde hänvisa till en studie som inte var relevant för Sverige – genant för forskarsamhället och för den politiska oppositionen ska tilläggas. Någon borde ha reagerat på tilltaget.

Flera andra studier pekar i samma riktning, att det saknas empiriskt stöd för påståendet att hög arbetslöshet kan förklaras med välfärdssystem och regleringar. Baccaro och Rei (2007, s. 528), som genomför en mycket gedigen studie av 18 OECD-länder för perioden 1960–1998, prövar många olika modellspecifiseringar och drar slutsatsen att trots att de metoder som de använder "ger arbetsmarknadsinstitutioner en rättvis chans att förklara förändringar i arbetslös-

9. Bassanini och Duval (2006, s. 12) skriver: "En viktig justering som gjorts i dataurvalet och specifikationerna bör nämnas redan från början. I både de deskriptiva analyserna och paneldataanalyserna nedan har observationer för Finland, Tyskland och Sverige 1990 och 1991 tagits bort från urvalet, och olika fixa landeffekter används för vart och ett av dessa tre länder under de två delperioderna 1982–1989 och 1992–2003. I praktiken är detta detsamma som att dela upp Finland, Tyskland och Sverige i två delländer, före och efter 1990/1991. Detta återspeglar uppfattningen att för dessa tre länder kan varken de institutioner som behandlas i detta avsnitt, eller den uppsättning makroekonomiska chocker som kommer att inkluderas i ett senare skede, fånga upp de mycket landsspecifika faktorer – inklusive bland annat Sovjetunionens kollaps, återförenings- respektive bankkrisen – som låg bakom den uppåtgående förändringen i arbetslösheten under denna tvåårsperiod."

het”, finner de ”svagt stöd i analysen för avregleringsperspektivet”. Biegert (2017) finner i en studie för perioden 1992–2009 av 20 europeiska länder samt USA att ersättningsgraden i arbetslöshetsförsäkringen i vissa institutionella kontexter är negativt korrelerad med arbetslöshet, det vill säga att generös arbetslöshetsförsäkring sänker arbetslösheten. Johansson (2021) visar i en studie av 15 europeiska länder för perioden 1970–1990 att uppgången i arbetslöshet i de västeuropeiska ekonomierna inte hade något samband med arbetslöshetsförsäkringens generositet eller anställningsskyddslagstiftningen. Allvarlig kritik mot att det skulle finnas empiriskt stöd för en av arbetsmarknadsinstitutioner bestämd arbetslöshet framförs även av Esping-Andersen och Regini (2000), Howell och Rehm (2009), Howell (2011), Storm och Naastepad (2012, 2015), Stockhammer och Klär (2011) samt Zettergren (2013).

Det är vidare slående hur forskare som är positivt inställda till denna teori också i så hög utsträckning lyckas finna empiriskt stöd, medan forskare som är kritiska till teorin inte finner något sådant. Det är bakgrunden till att Olivier Blanchard, som några år senare under finanskrisen skulle bli IMF:s chefsekonom, varnade för att fältet präglades av ”forskningsdarwinism”, det vill säga att det finns en tendens bland forskare inom ett paradigm att fästa större uppmärksamhet vid resultat som bekräftar de uppfattningar som följer forskarens värde- och teoripremisser än på de resultat som falsifierar eller inte bekräftar dem:

När man konstruerar ett mått på anställningsskydd för Spanien är det svårt att glömma att arbetslösheten i Spanien är mycket hög ... Med tanke på komplexiteten i att mäta institutioner har mått som är bra på att förklara arbetslöshet överlevt bättre än de som inte gjort det (Blanchard & Wolfers 2000, s. C22).

Storm och Naastepad går ännu längre. Deras gedigna översyn av litteraturen och empiriska test ger snarast vid handen att det

överbudtaget inte finns någon långsiktig NAIRU. Deras slutsats är att ett vetenskapligt förhållningssätt kräver att teorins hypoteser måste betraktas som falsifierade, vilket, menar de, teorins försvarare vägrar att göra: ”de dominerande skolorna i nationalekonomin accepterar inte vetenskaplig praxis, vilken vore att betrakta NAIRU-modellen som empiriskt falsifierad (och följaktligen förkastad den)” (Storm & Naastepad 2015, s. 97). Lavoie och Hein (2015, s. 138) sammanfattar denna kritik slagkraftigt när de anklagar de dominerande skolorna för att bedriva ”trosbaserad nationalekonomi”.

Lavoie och Hein sammanfattar kritiken slagkraftigt när de anklagar de dominerande skolorna för att bedriva ”trosbaserad nationalekonomi”.

3.5.1. Modellen beskriver inte verkliga ekonomier

Forskningsöversikten hittills mynnar ut i att arbetsmarknadsinstitutioner inte tycks ha de effekter på arbetslösheten som modellerna förutser. Det leder i sin tur till frågor om varför det kan vara så. Utan tvekan har arbetsrättslig lagstiftning en lång rad effekter på aktörernas beteenden. Utan tvekan påverkar arbetslöshetsersättningen såväl aktörers beteenden som vad som händer i ekonomin vid exempelvis en recession. Att dessa variabler ändå inte kommer ut ur de statistiska testen med tydliga effekter i någon riktning måste bero på något. Det finns två tänkbara huvudförklaringar. Den första är att andra variabler har långt större effekter. Exempel kan vara växelkurspolitik, penningpolitik, närings- och utbildningspolitik, variationer i investeringstakt och strukturella faktorer. Till en del av detta återvänder vi längre fram i denna rapport. Den andra huvudförklaringen är att arbetsmarknadsinstitutioner och välfärdssystem har komplexa effekter. Samma institutioner kan ha effekter som verkar i motsatta riktningar,

andra måste bedömas utifrån den övriga institutionella kontext i vilken de verkar. De antaganden som görs om dessa variabler i modellerna om jämviktsarbetslöshet skulle därmed inte spegla hur det förhåller sig i verkligheten. Det finns således skäl att dröja något och resonera om vilka effekter de olika institutionerna kan tänkas ha.

3.5.1.1. Förhandlingsmodellens effekter och mekanismer: Parallellt med att de moderna jämviktsarbetslöshetsmodellerna utvecklades, växte en syn fram att sambandet mellan förhandlingsmodell och arbetslöshet inte är linjärt. Den mest kända varianten är den så kallade Calmfors–Driffill-hypotesen (Calmfors & Driffill 1988), men liknande perspektiv finns inom ramen för Varieties of Capitalism-ansatsen (Hall & Soskice 2001; Freeman 2000).

Calmfors och Driffill formulerade en kritik mot den då vanliga uppfattningen att mer korporativa system ger den högsta effektiviteten, och argumenterade istället för att länder med hög grad av centralisering av löneförhandlingarna och länder med decentraliserade löneförhandlingsmodeller är de som klarar sig bäst. I fallet med decentraliserade förhandlingar är situationen nära den renodlade marknadslösningen och antas följaktligen ge upphov till hög effektivitet, i det andra fallet med centraliserade löneförhandlingar tvingas fackföreningarna ta hänsyn till såväl inflations- som sysselsättningseffekter av sitt agerande. I system med centraliserade förhandlingar och starka fackföreningar måste de senare ta ett större samhälleligt ansvar (Kenworthy 2002). System med starka fackföreningar, men förhandlingar på industrinivå, leder till att fackföreningarna driver upp lönerna, men de saknar samtidigt möjlighet eller intresse av att ta ansvar för de makroekonomiska effekterna av sitt agerande. Sambandet mellan centraliseringsgrad i löneförhandlingsprocessen och arbetslöshet blir därför icke-linjärt.

Det finns dock ett par problem med denna ansats. Det empiriska stödet för ett icke-linjärt samband är som visades i förra avsnittet för det första bräckligt. För det andra, och

allvarligare, baseras ansatsen på antagandet att lönomodererande institutioner är positivt för sysselsättningstillväxten och att ackommoderande lönepolitik har långsiktigt positiva effekter för arbetsmarknadsläget. Det står i kontrast med exempelvis Rehn–Meidner-modellen som hade en strukturrationaliserande ambition, vilken på sikt skulle gynna sysselsättningstillväxten. Till detta återkommer vi i nästa avsnitt. Om det förhåller sig så är det svårt att förutsäga effekterna av olika förhandlingsmodeller. En modell med låg centraliseringsgrad skulle i sådana fall kunna tänkas gynna sysselsättningen på kort sikt men på sikt skulle en centraliserad modell med strukturrationaliserande ambition i lönesättningspolicyn ge positiva sysselsättningseffekter genom bland annat stärkt konkurrenskraft.

3.5.1.2. Arbetslöshetsförsäkringens effekter: Den nyttomaximerande individ som beskrevs tidigare, som väljer mellan fritid och arbete – och som i högre grad föredrar arbetslöshet ju generösare a-kassan är – saknar realism. Ett sådant agerande förutsätter för det första att det på något sätt är möjligt att mäta nyttan respektive onyttan som individen upplever av att vara ledig respektive att arbeta. Men som Holmlund (1998, s. 124–125) noterar "[vet] ekonomer egentligen ingenting om rimliga uppskattningar av värdet av ledighet som uppstår vid arbetslöshet".

För det andra, som Holmlund också påtalar, är "en möjlig tolkning av en del av de empiriska resultaten för arbetslöshet och psykiskt välbefinnande ... att detta värde [fritid på grund av arbetslöshet] kan vara negativt". Inom andra forskningsfält än nationalekonomin är det närmast en självklarhet att arbetslöshet är något negativt för individen. "Arbetslöshet kan vara en riskfaktor för olika former av psykisk ohälsa", sammanfattar Folkhälsomyndigheten (2025) och fortsätter med att konstatera att "personer utan arbete löper ... högre risk att drabbas av psykisk ohälsa och att begå suicid". Det betyder att arbetslöshet i sig självt måste betraktas som något negativt, inte som ett sätt att få mer fritid. Studier på vad som

påverkar upplevd lycka stärker den slutsatsen. Resultaten i Blanchflower och Oswald (1997) tyder på att den upplevda lyckan minskar till följd av arbetslöshet.

För det tredje, förmår de allra flesta alldeles säkert att även förhålla sig till de långsiktiga negativa hälsoeffekterna och risken för att förlora attraktionskraft på arbetsmarknaden, och denna långsiktiga kostnad gör att den rationella individen – alltså den strikt nyttokalkylerande individen – så långt möjligt undviker arbetslöshet och inte medvetet utökar en arbetslöshetsperiod. Ett talande exempel är effekterna av arbetslöshet på familjebildning. Hanappi och Lipps (2019) visar att osäkerhet vad gäller möjlighet till arbete påverkar detta. En sådan effekt torde rimligen vara svår för individen att mäta i en nyttokalkyl. De konstaterar också i en litteraturöversyn att "många studier bekräftar att osäkerhet om att finna arbete undergräver de positiva känslor som är förknippade med att ha stabil sysselsättning, sådant som självförverkligande och lycka, en känsla av mening, syfte och personlig utveckling ... vilket därmed leder till lägre nivåer av välbefinnande" (Hanappi & Lipps 2019, s. 900).

För det fjärde innebär arbete för många människor, såsom Folkhälsomyndigheten också konstaterar (2025), "ett socialt sammanhang, en meningsfull sysselsättning". Detta är i det närmaste en självklarhet. Olika arbetsuppgifter kan vara mer eller mindre meningsfulla för individen, men att arbete i grunden inte skulle tillföra individen något positivt kan inte vara ett rimligt antagande.

Om några av dessa fyra perspektiv är vad som formar människors beteende, snarare än en nyttokalkyl som utgår ifrån att människor i grunden inte vill arbeta och hellre spelar dataspel eller tar promenader i skogen hela dagarna, bryts de teoretiska sambanden mellan generös a-kassa och arbetslöshet ner. Individen kommer i sådana fall undvika arbetslöshet – oavsett vilken ersättningsnivå är i a-kassan – och inte medvetet förlänga sin arbetslöshetsperiod för att maximera sin fritid och undvika arbete. Howell och

Rehm (2009, s. 64) understryker därför att om så är fallet har det långtgående effekter för modellen: "Om löntagare erhåller nytta av att arbeta och onytta av att vara arbetslös oberoende av inkomst, eller om de är medvetna om att arbetslöshetsperioder troligen ger upphov till långvariga kostnader i form framtida löner och anställningar" följer att det enkla positiva sambandet mellan arbetslöshetsförsäkringens generositet och arbetslöshet bryter samman. Robert Solow (1990) för liknande resonemang. Det är således uppenbart att vissa positiva effekter som följer av att ha ett arbete inte påverkas av arbetslöshetsförsäkringens utformning. Det är därför en orimlig utgångspunkt att människor som är arbetslösa eller hotas av att bli det skulle betrakta arbetslöshet som något positivt.

Det är därför en orimlig utgångspunkt att människor som är arbetslösa eller hotas av att bli det skulle betrakta arbetslöshet som något positivt.

Men även om vi accepterar att onyttan/nyttan av att arbeta/vara arbetslös kan mätas i ekonomiska termer, följer inte med nödvändighet att en mer generös arbetslöshetsförsäkring leder till högre genomsnittlig arbetslöshet. En uppenbar effekt av arbetslöshetsförsäkring är att själva kvalificeringsvillkoren i sig gör det attraktivt för en del löntagare att stå till arbetsmarknadens förfogande och ta erbjudna jobb. I litteraturen kallas detta för "the entitlement effect" (Mortensen 1977). Men viktigare är troligen de återverkningar på ekonomins funktionssätt som en generös arbetslöshetsförsäkring har. Ofta framhålls ökande lönekrav, längre söktid och högre reservationslöner som negativa effekter av arbetslöshetsförsäkringen, men allt detta har även ett antal positiva effekter på ekonomin i stort. Ökade lönekrav och höjda reservationslöner, det vill säga de lägsta löner som kommer att

accepteras av löntagarparten, har en jobb-skapande effekt. Företag i ett system med generös arbetslöshetsförsäkring får ökade incitament att skapa högproduktiva arbeten, eftersom arbetssökande då till en högre sannolikhetsgrad säger nej till lågproduktiva arbeten. På så sätt har arbetslöshetsförsäkringen en generell strukturrationaliserande effekt (Acemoglu & Shimer 2000) och torde mer specifikt ge upphov till minskade låglönesektorer. Detta leder till ökad produktivitetstillväxt, vilket allt annat lika fungerar dämpande gentemot risken för konfliktinflation. Enkelt uttryckt: när kakan (de summerade inkomsterna som ska delas mellan arbete och kapital) växer snabbare, blir det lättare för parterna att komma överens, det vill säga jämviktsarbetslösheten faller (Storm & Naastepad 2012).

Produktivitetstillväxten påverkas vidare även via det som brukar benämnas likviditetseffekten (Fujita 2010). Med den avses att arbetslöshetsersättning minskar likviditetsbegränsningarna för arbetslösa, vilket gör att de kan tacka nej till arbeten som inte är optimala i förhållande till deras kompetens. Detta ökar förvisso arbetslöshetstiden, men effekten för ekonomin i stort kan bli positiv, eftersom detta förbättrar matchningen och därmed ökar den aggregerade produktiviteten. Till detta kan den konjunkturstabiliserande effekten av a-kassan läggas. Ju mer generös a-kassan är, desto starkare blir denna del av den ekonomiska politikens automatiska stabilisering i en lågkonjunktur. Om det finns starka hysteresistendenser (se nedan) i ekonomin, finns det också skäl att så långt möjligt undvika även kortvariga toppar av hög arbetslöshet. Med automatisk stabilisering avses de delar av den ekonomiska politiken som sker automatiskt och inte kräver politiska beslut och därmed tar tid, vilket gör den effektiv för att snabbt bromsa effekterna av en konjunkturedgång. En generös a-kassa kan genom denna mekanism således ge långvarigt positiva effekter på ekonomin.

Sammantaget leder detta till att det inte på förhand går att sluta sig till vilka effekter en generös a-kassa har. De oklara resulta-

ten i den empiriska forskningslitteraturen sammanhänger troligen med att effekterna av arbetslöshetsersättningen är många och att dessa delvis motverkar varandra. Klart är att det vare sig finns teoretisk eller empirisk grund för tvärsäkra generella uttalanden om att generös a-kassa skulle höja arbetslösheten.

3.5.1.3. Positiva effekter av arbetsrätt: Anställningsskyddslagstiftningen antas ha en kostnadsökande effekt för företagen. Det har vi noterat tidigare och likaså att beläggen för att sådan lagstiftning skulle ha stora negativa effekter saknas. En möjlig förklaring är att det även finns positiva effekter som följer av en stark arbetsrättslig lagstiftning. En sådan är att relationerna på arbetsplatsen påverkas av regelverken, och en väl utbyggd arbetsrättslig lagstiftning borde göra löntagarna mer benägna att dela med sig av kunskap som kan höja produktiviteten. I ett system med låg grad av anställningstrygghet hotar ett sådant beteende den enskilde löntagaren eftersom hans jobb riskerar försvinna om verksamheten kan rationaliseras. Ichniowski, Shaw och Prennushi (1995, s. 6) sammanfattar denna tankegång:

Arbetstagares idéer för att förbättra produktiviteten kan leda till att arbetstillfällen försvinner. Anställningstrygghet är därför sannolikt ett nödvändigt komplement för att få medarbetare att delta i problemlösning eller i andra program för att öka produktiviteten.

I vilken utsträckning som företag förmår att understödja och ta del av anställdas kunskaper kan, såsom Milgrom och Roberts (1995) noterar i en diskussion om General Motors misslyckanden under 1980-talet, vara helt avgörande. Anställningstryggheten är en del av de institutionella ramverk som påverkar dessa relationer på arbetsplatserna. På teoretisk nivå går det inte att förutse vilka effekter av anställningstrygghet som är störst – negativa sådana i form av kostnadsökningar och mindre rådighet över verksamheten för företagen eller positiva sådana i form av bättre relationer på arbetsplatsen och de följeffekter som kommer därav.

3.6. Ytterligare två problem som ställer till det för den till synes enkla modellen

Tidigare konstaterades att en del av bakgrunden till varför modeller som förklarar arbetslöshet med institutioner och välfärd blivit så framgångsrika och dominerande är dessa modellers tämligen enkla uppbyggnad. Modellerna bygger på enkelriktad kausalitet, det vill säga att orsakssambanden löper från institutionella variabler till jämviktsarbetslösheten till vilken i sin tur den faktiska arbetslösheten graviterar. Problemet är att detta stämmer dåligt med historiska erfarenheter. Dels för att det helt uppenbart är så att arbetsmarknadsläget driver fram politiska förändringar, exempelvis en sänkning av a-kassan för att en redan hög arbetslöshet gjort utgifterna för stora. Dels för att det inte tycks vara så enkelt som att den faktiska arbetslösheten graviterar mot jämviktsarbetslösheten – utan att den faktiska arbetslösheten självt kan påverka denna jämviktsarbetslöshet. Dessa båda problem har mycket långtgående implikationer – såväl metodologiska som politiska.

3.6.1. Kausalitetsproblemet

Betrakta hur riksdagen agerade under coronapandemin. Som ett svar på pandemins effekter genomfördes under 2020 flera förändringar som gjorde arbetslöshetsförsäkringen mer generös (Arbetsmarknadsdepartementet 2020). Detta beslutades uttryckligen för att fler hade blivit arbetslösa och man ville mildra effekterna på samhällsekonomin genom att stabilisera den privata konsumtionen. Motsvarande, men omvända åtgärder genomfördes under 1990-talets sanering av statsfinanserna, då arbetslöshetsförsäkringen gjordes mindre generös för att minska utgifterna för det mycket stora antalet arbetslösa. Detta kan vid ett första påseende betraktas som icke-frågor, eller så nöjer man sig rentav med att konstatera att det kan ha funnits skäl för att agera så. Det kan det naturligtvis ha funnits, men för den som vill studera effekterna av a-kassan på arbetslös-

heten är det en avgörande fråga för val av metod. För att regressionsmodellerna ska ge rättvisande uppskattningar av de olika variabelernas effekter på arbetslösheten, krävs nämligen att kausaliteten löper i en riktning – från a-kassan till arbetslöshet. Om så inte är fallet, kommer resultaten att bli fel.

Resultaten i Elmeskov, Martin och Scarpetta (1998, tabell B3) – de som förordade den bittra medicinen – indikerar flera sådana fall av omvänd kausalitet. De tar förvisso upp detta problem, men tonar ner det, trots de tämligen tydliga resultaten och menar att de inte ger ”starkt stöd för hypotesen att omvänd kausalitet föreligger” (Elmeskov, Martin & Scarpetta 1998, s. 248). Detta är, ska understrykas, en helt nödvändig förutsättning. Om de hade dragit en annan slutsats av sitt datamaterial, skulle alla slutsatser från regressionsmodellen falla. Forskare som är mer kritiska till paradigmat tenderar därför att lyfta fram detta problem. Zettergren (2013) är ett sådant exempel. Han fokuserar på svenska förhållanden och finner för perioden 1960–2011 att i den mån det överhuvudtaget finns någon korrelation, tyder de statistiska testen på att kausaliteten kan vara omvänd och i så fall att ökad arbetslöshet leder till sänkt a-kassa. Amable, Donatella och Schumacher (2006) diskuterar möjligheten att kausaliteten är omvänd och testar en sådan hypotes empiriskt för 18 länder 1981–1999 och finner stöd för den omvända effekten (s. 439):

arbetslösheten har en signifikant negativ effekt på ersättningsgraden ... konsekvenserna av ett större antal arbetslösa är högre sociala utgifter och ökat tryck på budgetramarna, vilket omvandlas till ett behov av att strukturellt minska utgifterna. Detta förklarar, tillsammans med att arbetslösa har relativt svag politisk styrka, den negativa effekten som arbetslöshet har på ersättningsnivåerna.

De modeller som används i alla de tidigare refererade studierna som funnit stöd för NAIRU-storyn antar att kausaliteten löper i en riktning, från a-kassan till arbetslösheten.

Om så inte är fallet, om kausaliteten löper i båda riktningarna eller är helt omvänd, snedvrids resultaten, sannolikt på ett sätt som gör att resultaten blir till synes mer robusta och indikerar samband som egentligen inte finns. Man brukar tala om att modellerna blir misspecificerade. I klartext betyder det att det inte går att lita på resultaten. Detta kan i sin tur förklara varför det inte går att observera några samband när tvärsnitt för enskilda år studeras, exempelvis de plotterdiagram som redovisades i förra avsnittet, och att samband först uppträder när en tidsvariabel introduceras, vilket är precis vad som görs i så kallade paneldatamodeller. Det förklarar i sin tur varför så många studier finner starka samband mellan exempelvis generös a-kassa och hög arbetslöshet, men att de väntade effekterna därefter uteblir när politikerna, som lyssnat på forskarna, sänker a-kassan. Arbetslösheten faller inte när a-kassan görs mindre generös, helt enkelt för att a-kassan inte påverkar arbetslösheten såsom studierna visat.

3.6.2. *Hysteresis – en mindre modifikation?*

Hysteresis betyder att hög arbetslöshet i sig självt kan orsaka hög arbetslöshet längre fram i tiden. Människor som går arbetslösa länge kan få problem att åter finna arbete när konjunkturen vänder. Kvalifikationer och kompetenser kan ha blivit föråldrade eller obsoleta till följd av snabb strukturförändring under en recession. Denna problematik inkluderas ofta i standardmodellerna i läroböckerna som om det vore en mindre modifikation av grundmodellen. Men hysteresis har stora effekter på såväl själva idén om att jämviktsarbetslösheten fungerar som en stark gravitationspunkt för den faktiska arbetslösheten som för policyrekommendationerna.

Som Roed (1997, s. 395) påpekar har hysteresis-ansatsen potential att undergräva hela föreställningen om naturlig arbetslöshet:

Den potentiella styrkan i hypotesen om naturlig arbetslöshet härrör från

påståendet att alla dessa strukturella egenskaper [de villkor som Friedman ställde upp när han definierar villkoren för den naturliga arbetslösheten] är exogena. Om detta påstående visar sig vara ogiltigt, dvs. om cykliska avvikelser från den naturliga arbetslösheten i sig självt bär fröet till att förstöra de strukturella egenskaper som ligger till grund för samma naturliga arbetslöshet, så finns det överhuvudtaget inte mycket naturligt med den naturliga arbetslösheten.

Roeds påpekande har förödande effekter för själva teorin, men även för policyrekommendationerna. Om temporärt hög arbetslöshet kan höja jämviktsarbetslösheten, följer att det blir relativt viktigare att begränsa tillfälliga arbetslöshetstoppar. Ball (1996, 1999, 2009), som befinner sig inom den nykeynesianska teoretiska traditionen är en välkänd representant för ett sådant synsätt. I sina studier analyserar han bland annat uppgången i arbetslöshet under 1980-talets första år. Han identifierar penningpolitiken, snarare än arbetsmarknadsinstitutioner, som den primära orsaken till den stigande arbetslösheten: "I de flesta fallen, sänkte USA och Kanada kraftigt de nominella räntorna under recessioner, medan de europeiska länderna höll dem konstanta eller höjde dem en aning", vilket enligt Ball förklarar uppgången i arbetslöshet i flera västeuropeiska länder under 1980-talet (Ball 1999, s. 196). Regleringar och generösa socialförsäkringar kan, enligt Ball, förvärra situationen, men generellt sett är effekterna av dessa faktorer överskattade.

Balls analys flyttar därmed fokus bort från arbetsmarknadsinstitutioner till penningpolitiken och undergräver strikt inflationsmålsbaserad penningpolitik under recessioner. Policyrekommendationen som följer är därmed motsatsen till den Friedman (1968, s. 11) gav för penningpolitiken när han slog fast följande: "Det finns alltid en temporär utväxling mellan arbetslöshet och inflation; det finns aldrig en permanent utväxling." Istället blir slutsatsen att "politik som sänker den faktiska arbetslösheten, kommer,

om den är framgångsrik, troligen också sänka jämviktsarbetslösheten” (Blanchard & Summers 1986, s. 11). Det kan således finnas långsiktiga, permanenta effekter på arbetslöshet av att exempelvis driva en för inflationshämmande penningpolitik i en recession istället för att acceptera temporärt hög inflation och prioritera att hålla nere arbetslösheten.

Men lika intressant, inte minst för den fortsatta analysen i denna rapport, är vilka mekanismerna egentligen är som skapar hysteresis. Blanchard och Summers (1986) undersökte i en pionjärstudie de två inriktningar som de fann mest ”lovande”. Dessa var *insider-outsider*-teorier och *duration*-teorier. I de förstnämnda kan hysteresis bli effekten om fackföreningarnas handlande i huvudsak bestäms av insiders, det vill säga de som har arbete, varvid följer att de skulle vara mest intresserade av att maximera reallönetillväxten för de som har arbete utan hänsyn till dem som är arbetslösa. Resultatet blir att fackföreningar maximerar reallönen för insiders, vilken är beroende av tidigare faktisk sysselsättning. En temporär chock som ökar arbetslösheten kan därför, genom att minska antalet insiders som företräds av fackföreningarna, få effekter även efter att chocken är över. Det är dock svårt att se relevansen i denna ansats för svenskt vidkommande. Svenska fackföreningar företräder såväl de som har arbete som de som är arbetslösa, och är uppenbart en stark röst i fråga om arbetslöshet i den politiska debatten. Att fackföreningarna aktivt skulle välja att företräda de som har arbete framför de som förlorat sitt arbete torde därför sakna grund, åtminstone vad gäller Sverige.

I duration-teorier är fokus istället på de långtidsarbetslösa som inte antas utöva samma press nedåt på lönerna som personer som varit arbetslösa endast en kort tid. Ett skäl kan vara att deras kompetens och allmänna attraktionsförmåga på arbetsmarknaden faller efter en tid i arbetslöshet. Hur starka dessa mekanismer är, sammanhänger dock med hur reglerade arbetsmarknaderna är,

hur starka fackföreningarna är, vilken typ av arbetsmarknads- och utbildningspolitik som förs samt hur omfattande socialförsäkringssystemen är. Mer liberala modeller skulle kunna tänkas prestera bättre om detta är vad som genererar hysteresis. Hysteresis blir om detta är de avgörande mekanismerna därmed endast en förlängning av grundmodellen, eller med andra ord en mindre modifikation. Mekanismerna är förenliga med kärnan i ansatsen med en jämviktsarbetslöshet som bestäms av arbetsmarknadsinstitutioner och välfärdssystem, även om det alltså kan vara så att policyrekommendationerna påverkas. Samtidigt måste det understrykas att det alls inte är självklart att liberala modeller presterar bättre, ens ur perspektivet av duration-teorier. Aktiv arbetsmarknadspolitik, omskolningspolitik, arbetssökarvillkor i a-kassan och stort ansvarstagande från parternas sida torde vara framgångsfaktorer för att motverka att arbetslösa förlorar kompetens och arbetsmarknadsanknytning.

Men flera andra mekanismer har föreslagits (se Roed 1997 för en översikt), och en av dessa är inte förenlig med de axiom som institutionsbestämd jämviktsarbetslöshet utgår ifrån, nämligen kapitalbristansatsen (jfr Bean 1989). Ponerar att en ekonomisk recession leder till att företag läggs ned i sådan omfattning att det efter recessionen inte, ens om fullt kapacitetsutnyttjande råder, kan genereras efterfrågan på arbetskraft som är tillräcklig för att möta utbudet av arbetskraft, oberoende av vilken lön som sätts. I ett sådant läge kommer arbetslösheten inte att kunna återvända till den nivå som rådde före recessionen, såvida inte arbetsintensiteten på befintlig kapitalstock faller i tillräcklig utsträckning, det vill säga av något skäl skulle produktivitetsnivån plötsligt reduceras till den grad att arbetskraften kan absorberas. Det är dock svårt att se att en verklig ekonomi skulle fungera så. Om kapitalbrist är den verkligt kraftfulla hysteresis-mekanismen utmanas istället själva den teoretiska kärnan i modeller med jämviktsarbetslöshet som bestäms av institutioner och välfärdssystem.

4. De bortglömda investeringarna

Den uppmärksamme läsaren har säkerligen redan funderat på en märklig egenhet med teorierna om jämviktsarbetslöshet och naturlig arbetslöshet. Hela ansatsen handlar om institutioner som sätter reglerna för förhandlingsprocesser mellan löntagare och företag och välfärdssystem som gör löntagarparten för stursk i löneförhandlingarna. Men var är själva ekonomin? Företagen efterfrågar arbetskraft för att producera varor och tjänster som köps på en marknad. För att det ska ske måste det finnas efterfrågan och den styrs i hög utsträckning av löntagarnas ekonomiska förutsättningar, vilka är beroende av företagens utlägg för löner. Och för att företagen ska kunna efterfråga arbetskraft måste de först göra investeringar.

I slutet av förra avsnittet nuddade vi vid denna problematik i fråga om kapitalbristförklaringen till hysteresis. Men investeringarnas roll är i själva verket utgångspunkten för en bredare kritik som angriper jämviktsarbetslöshetsparadigmet i sin helhet. Denna kritik brukar benämnas som postkeynesiansk, och har sin bakgrund i den tradition som Keynes medarbetare i Cambridge i England fortsatte att arbeta i parallellt med att finjusteringskeynesianismen, som främst hade sitt fäste i USA, blev statsideologi i många atlantiska ekonomier (Lavoie 2009). Den utgör också den mest utarbetade kritiken av nykeynesiansk jämviktsarbetslöshetsteori. Det existerar en sorts jämviktsarbetslöshet också i den postkeynesianska modellen, men det finns ingen långsiktig sådan som utgör en stark gravitationspunkt för den faktiska arbetslösheten och den bestäms inte *exogen*, det vill säga av institu-

tioner och välfärdssystem, utan *endogen* av ekonomiska variabler. Detta har stora effekter på såväl förståelsen av hur en ekonomi fungerar som för policyrekommendationerna. Framledes kommer vi för denna teori att använda begreppet "endogen NAIRU" och därmed skilja den från "exogen NAIRU" som beskrevs i förra avsnittet.

4.1. Ett besynnerligt antagande som inte håller empirisk prövning

När vi talar om tillväxt och sysselsättning brukar konkreta investeringar och företag vara i fokus. Det kan handla om en stor ny investering som genererar nya arbetstillfällen eller det kan vara ett nedläggningsbeslut som gör att många människor förlorar jobbet. När teorin om naturlig arbetslöshet såg dagens ljus var Västeuropa på väg in i en strukturkris som i Sverige slog hårt mot varvsindustrin, medan länder som Storbritannien och Belgien, som hade mycket stora textilindustrisektorer, genomgick en djupare kris med fler epicentrum. Det var i spåren av dessa industriella kriser – och följaktligen fallande investeringstakt och nedläggningar i industrisektorn – som arbetslösheten steg i Västeuropa (Johansson 2021). När den moderna NAIRU-teorin blev ideologi i policyformerande organisationer som IMF och OECD genomgick många länder djupa ekonomiska kriser, i Sverige främst orsakad av penning- och växelkurspolitiken i kombination med en överhettad fastighets-

marknad. Följden blev att investeringstakten störtade och för första gången på sex decennier blev arbetslösheten tvåsiffrig. Men trots detta och trots att vi är mer än halvvägs i denna rapport har fortfarande inte investeringar och efterfrågan diskuterats.

I Friedmans teori beror detta på att han utgår ifrån en walrasiansk jämviktsmarknad som alltid, om prissättningen är fri, är klarande, det vill säga det kan inte existera outnyttjade resurser – i det här fallet individer som bjuder ut sitt arbete men inte finner någon köpare till något pris överhuvudtaget. Den efterfrågan som investeringar genererar är därför i sig inte intressant, eftersom problemet alltid är att löntagarna kräver för höga löner i förhållande till vad företagen är beredda att betala.

I exogena NAIRU-modeller görs ett liknande antagande, men via en omväg. I dessa modeller antas arbete och kapital vara nära substitut, man antar att den så kallade *substitutionselasticiteten* är lika med ett. Det betyder att när investeringstakten faller förutsätts relationen mellan arbete och kapital förändras, så att fler arbetare än tidigare arbetar med samma mängd kapital. Det är ett helt avgörande antagande, för utan detta skulle kapitalstockens tillväxttakt påverka arbetslösheten även på längre sikt (Layard, Nickell & Jackman 1991, s. 107, 369 samt appendix 8.1). Layard, Nickell och Jackman motiverar detta antagande med att det inte finns någon trend i arbetslösheten "betraktat över århundradena", samtidigt som det finns en ökande trend i kapital-arbete-kvoten. Det kan därför inte finnas något samband på lång sikt mellan kapitalstock och sysselsättning, argumenterar de. Slutsatsen blir därmed att kapitalstockens storlek påverkar reallönens nivå, men inte andelen som är sysselsatta.

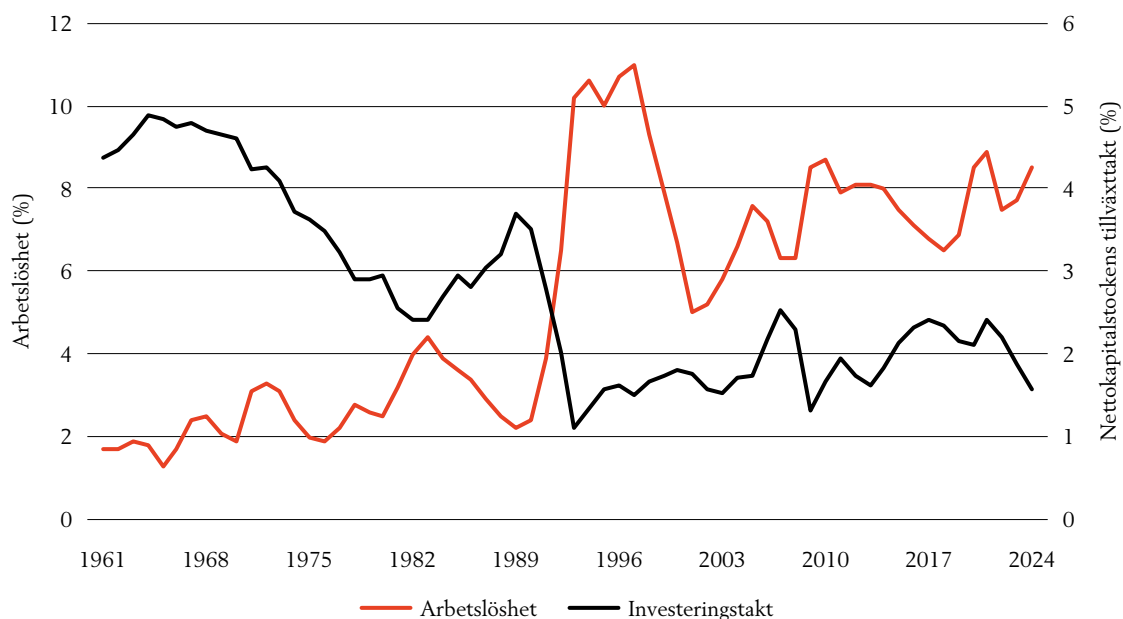
Men som Blanchard och Wolfers (2000, s. C8) invänder: "Substitutionselasticiteten kan vara lika med ett på lång sikt, men den är säkerligen lägre än ett på kort sikt." En tidshorisont på hundratals år är helt enkelt inte relevant när perioder som rör år och decennier ska analyseras. Rowthorn (1995,

1999) konstruerar en modell som visar att om så är fallet påverkar variationer i investeringarna jämviktsarbetslösheten. Rowthorn formulerar denna modell som en direkt kritik av Layard, Nickell och Jackman (1991), genom att utvidga deras modell och visa att jämviktsarbetslösheten blir beroende av kapitalstockens tillväxttakt om en lägre elasticitet än ett i faktorsubstitutionen tillämpas. Om det hade rätt fullständig, omedelbar substituerbarhet mellan arbete och kapital, skulle effekten av den relativt lägre kapitalstockstillväxten ha kompenserats för genom en lägre tillväxt i arbetsintensiteten. Men om så inte sker, leder lägre kapitalstockstillväxt till högre jämviktsarbetslöshet, även i de standardmodeller för jämviktsarbetslöshet som återges i alla läroböcker i nationalekonomi.

Frågan om investeringarnas betydelse måste således prövas empiriskt. I avsnitt 2 illustrerade vi i flera diagram att det saknades korrelation mellan ett antal institutionella variabler och arbetslösheten. Diagrammen såg ut att illustrera hagelsvärmar. Betrakta nu motsvarande illustration i [diagram 13](#) över investeringstakten (mätt som nettokapitalstockens tillväxttakt) och arbetslöshet i Sverige 1961–2024. Diagrammet visar en hög grad av korrelation. Under de tre decennierna då Sverige hade full sysselsättning var investeringstakten väsentligt högre jämfört med de senaste tre decennierna, då Sverige haft massarbetslöshet. Det är också tydligt att vid toppar i arbetslöshet är investeringskvoten mycket låg. Denna relation blir visuellt än tydligare när samma serier istället illustreras med ett plotterdiagram, såsom gjorts i [diagram 14](#).

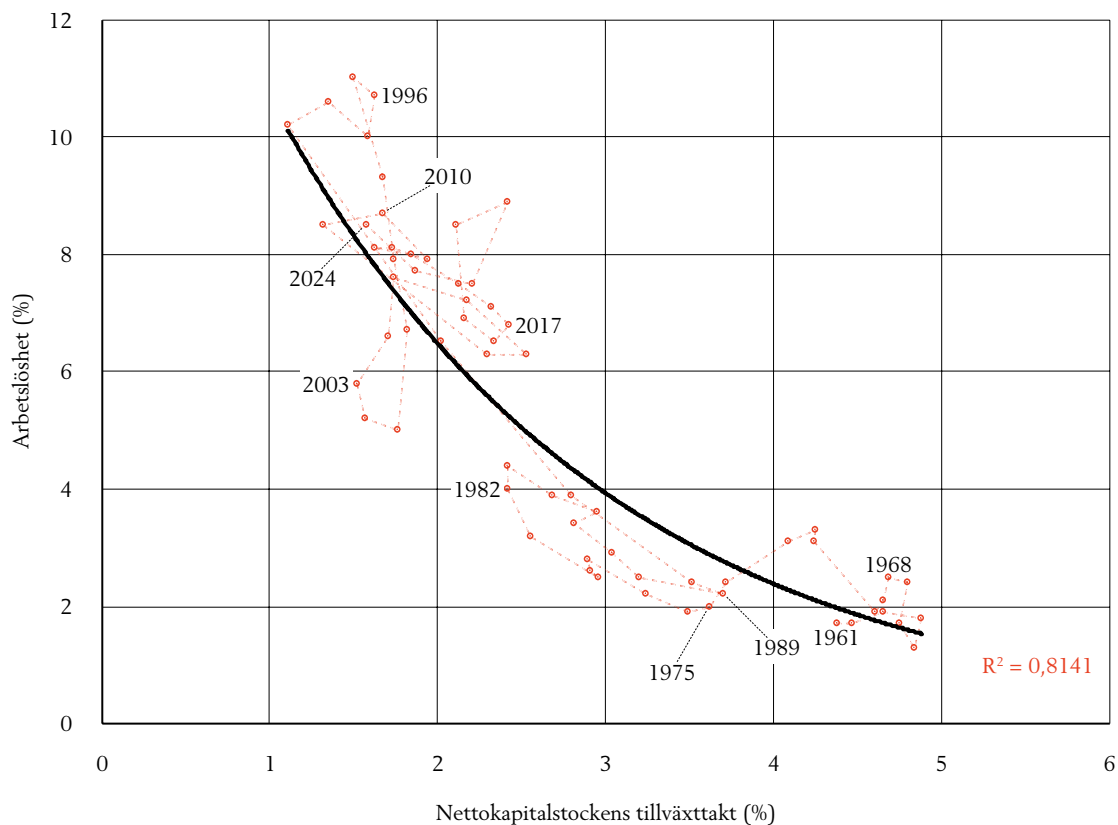
För att den svenska arbetslösheten varaktigt ska ligga under 4 procent krävs en varaktig investeringstakt som genererar en tillväxt i kapitalstocken om minst 3 procent per år. Genomsnittlig tillväxt i kapitalstocken under de senaste tre decennierna har varit 1,9 procent. Detta är den järnbur som Sverige suttit fast i under tre decennier och skälet till att arbetslösheten, vare sig under Reinfeldt eller Löfvenministärerna, aldrig understigit 6 procent. Investeringsvolymerna skulle

Diagram 13. Sambandet mellan investeringstakt och arbetslöshet i Sverige 1961–2024, tidsserie

Källa: Ameco samt egna beräkningar.

Diagram 14. Sambandet mellan investeringstakt och arbetslöshet i Sverige 1961–2024, plotter

Källa: Ameco samt egna beräkningar.

totalt behöva öka med i storleksordningen 200 miljarder kronor per år.¹⁰ Om en sådan ökning i investeringstakten varaktigt kan åstadkommas i kombination med en något snabbare tillväxt av den offentliga sektorns sysselsättning (se stycket 4.4 nedan), är det vår bedömning att Sverige på några års sikt skulle komma ner mot 4 procent arbetslöshet. Lägre ökning i investeringstakt kommer att kräva en snabbare expansion av den offentliga sektorn för att nå detta mål.

Huruvida det är den offentliga eller privata sektorn som agerar draglok vad gäller investeringarna är i grunden av underordnad betydelse, men mot bakgrund av att den offentliga sektorns underhållsskuld är så stor att det beräknats att de offentliga investeringarna under de kommande åren behöver öka med uppemot 170 miljarder kronor per år (Odeberg & Österberg 2024), vore det fullt möjligt att kombinera dessa båda nyttor och därmed också testa validiteten i de uppskattningar som här görs. Om det historiska sambandet mellan investeringstakt och arbetslöshet alltså gäller, skulle underhållsskulden kunna åtgärdas – vilket skulle ge Sverige bättre infrastruktur och bättre tillväxtförutsättningar – och samtidigt skulle Sverige för första gången på över tre decennier kunna närma sig full sysselsättning. En sådan utveckling skulle i sin tur öka BNP per capita-tillväxten, ge ett större efterfrågetryck i ekonomin och leda till mindre ekonomisk ojämlikhet, vilket i sin tur kommer att leda till ökad efterfrågan. Sammantaget kan detta stabilisera den svenska ekonomin kring en högre tillväxt- och sysselsättningsbana.

4.2. Endogen NAIRU

Sambandet som illustreras i diagrammen ovan torde vara ett av de starkaste sambanden överhuvudtaget inom samhällsekonomin och kan knappast antas bort med den typ av argument som Layard, Nickell och Jackman (1991) anför.

Det empiriska stödet för att jämviktsarbetslösheten bestäms av investeringar, snarare än institutioner är tämligen starkt. Stockhammer (2004) får betraktas som ett pionjärarbete på området. Det är en studie som ger starkt stöd för att fallande investeringstakter i de europeiska ekonomierna orsakade uppgången i arbetslöshet från 1970-talet och framåt. Stockhammer och Klär (2011) är en annan central studie i vilken en robusthetskontroll görs av den studie som låg till grund för OECD:s slutsatser om effekterna av arbetslöshetsersättningen, alltså de resultat som regeringen Reinfeldt hänvisade till för att motivera en mindre generös arbetslöshetsförsäkring. De reproducerar OECD:s resultat, men inkluderar därutöver kapitalstockens tillväxttakt och realränta. Det blir därmed en robusthetskontroll av modeller som utgår ifrån att det är institutioner och välfärd som bestämmer arbetslösheten, och det visar sig att dessa modeller inte klarar en sådan kontroll. När såväl institutionella variabler som investeringsvariabler inkluderas är det främst kapitalstockens tillväxttakt som kommer ut ur de statistiska testen som signifikant. Investeringarna bestämmer jämviktsarbetslösheten, medan de institutionella variablerna generellt blir icke-signifikanta.

10. Detta är en uppskattning som grundas på en jämförelse av de fasta bruttokapitalinvesteringarna som andel av BNP. Utgångspunkten är 1960-talets höga investeringsnivåer då bruttokapitalinvesteringarna uppgick till drygt 27 procent av BNP. Under det senaste decenniet har dessa uppgått till drygt 24 procent av BNP. 3 procent av BNP motsvarar 197 miljarder år 2025. Det ska dock noteras att investeringarnas andel efter att ha varit mycket låga under 90- och 00-talen, idag ligger på samma nivå som under 1970-talet. Det var ett decennium som visserligen präglades av låg tillväxt och strukturerkriser, men samtidigt upprätthölls, med våra nutida ögon, låg arbetslöshet. En hypotes som Johansson (2021) utvecklar är att den offentliga sektorn och dess personalintensiva verksamhet under denna period och fram till mitten av 1980-talet kom att kompensera för förlorad sysselsättning i industri och jordbruk. Vid utformningen av en ny politik för full sysselsättning bör därför den offentliga sektorns expansionstakt och investeringarnas andel av BNP ses som en helhet. Om expansionstakten av den offentliga sektorn är hög, kan lägre investeringsvolym räcka för att skapa förutsättningar för full sysselsättning. Omvänt gäller att vid låg expansionstakt av den offentliga sektorn, krävs en högre investeringstakt för att nå full sysselsättning. Under rubrik 4.4 nedan utvecklas frågan om den offentliga sektorn.

Johansson (2021) använder en liknande ansats. Istället för att välja mellan den ny- och postkeynesianska modellen, inkluderar han de båda modellernas variabler i en stor modell och testar den för 15 västeuropeiska länder för perioden 1970–1990. Totalt redovisas 16 modellspecificeringar för att tydliggöra att det inte är en fråga om sådan *cherry-picking* som kan misstänkas vad gäller en del av de studier som funnit stöd för exogen NAIRU. Resultaten är tydliga, oberoende av modellspecificering: investeringstakten och löneförhandlingsmodell (en högre centraliseringsgrad i löneförhandlingarna är korrelerat med lägre jämviktsarbetslöshet) är de variabler som under denna period, då många västeuropeiska länder går från full sysselsättning till massarbetslöshet, bestämmer jämviktsarbetslösheten för de studerade länderna. Arbetslöshetsersättningen är i de flesta estimerade modellerna inte signifikant, och i de fall signifikanta resultat erhålls för denna variabel indikerar de snarare att en generös a-kassa sänker jämviktsarbetslösheten.

Men det är inte endast empiriska observationer som pekar ut investeringstakten som betydelsefull. Det finns också en teoretisk bakgrund. Denna går tillbaka till Keynes (1973 [1936]) som när han senare skulle sammanfatta sin banbrytande *General Theory*, underströk att den mest volatila delen i den aggregerade efterfrågan utgörs av investeringsvolymen, varför han benämnde denna variabel som "orsakernas orsak":

Teorin kan sammanfattas genom att säga att, givet allmänhetens sinnesstämning, beror produktionsnivån och sysselsättningen på investeringarna. Jag framställer det på detta sätt inte därför att det är den enda faktor på vilken den aggregerade produktionsnivån beror, utan därför att det är vanligt i ett komplext system att betrakta den faktor som är mest benägen till snabba och stora fluktuationer, som orsakernas orsak (Keynes 1937, s. 221).

Den aggregerade efterfrågan korresponderar med en viss nivå av sysselsättning och givet att konsumtionsutgifterna och nettoexport-

ten varierar relativt lite, blir investeringarnas volatilitet den huvudsakliga förklaringen till variationer i sysselsättning. Emellertid var den undersökningsperiod som Keynes studerade en kort period, mindre än ett år. Men öknings i arbetslösheten till följd av nedgång i investeringstakten kan fortplanta sig över längre perioder genom att exempelvis stora företagsnedläggningar under en kris leder till långvariga regionala och lokala nedgångar och genom "negativa" komplementariteter, det vill säga att en kris i en sektor genererar nedgångar i andra sektorer eller genom att delar av arbetskraften förlorar kompetens under arbetslöshetsperioden eller finner att deras kompetens blivit obsolet. Det senare blir en konsekvens om företagsnedläggningar under en kris också innebär en strukturell förändring av ekonomin som leder till minskad efterfrågan på vissa yrken och kompetenser. Det är intuitivt enkelt att förstå denna mekanism och självklart när den konkreta verkligheten studeras. Betrakta Northvolts nedläggning och dess effekter i Skellefteå eller Saabs kris och effekterna i Trollhättanområdet för ett drygt decennium sedan. Dessförinnan krisen i dotcomföretagen under IT-kraschen eller varvsindustrins nedläggning under 1970- och 80-talen. Detta är exempel på stora desinvesteringar med självklara effekter på arbetslösheten, i många fall långvariga sådana.

Därtill kan hög arbetslöshet påverka inkomstfördelningen, vilket kan ge upphov till så kallade lågsysselsättningsjämviktslägen där mekanismer skapats som får ekonomin att operera på en lägre kapacitetsutnyttjandenivå än vad som vore teoretiskt möjligt. Till detta återkommer vi längre fram i framställningen. Omvänt kan investeringar generera "positiva" komplementariteter som ger upphov till gynnsamma dynamiska effekter med ökad tillväxt och sysselsättning som resultat. De gyllene åren var exempel på detta, men vi ser liknande samband när vi vänder blicken till den nya ekonomi som växte fram under 1980-talet eller i vår egen tid med grön omställning och AI, sektorer som sedan några år drar till sig jättelika investeringar (se Schön 2007 för ansatsen med komplementaritetseffekter på variationer i

tillväxt; jfr med teorin om innovationssvärmar, Schumpeter 1939a och 1939b, samt se Johansson 2021, kapitel 4, för en fördjupning). Det som är intuitivt riktigt – att företagsnedläggningar genererar arbetslöshet och att nyetablering av företag genererar jobb – går självfallet också att föra in i teorin.

I läroböckerna i nationalekonomi framställs ofta den exogena NAIRU-teorin som den enda och sanna representationen av hur en ekonomi fungerar. Men i själva verket har idén om ”konfliktinflation”, som är helt central i exogen NAIRU-teori, sin bakgrund i en ansats som senare kom att utvecklas till endogen NAIRU-teori.

Som tidigare nämnts uppstår konfliktinflation genom kampen om nationalinkomstens fördelning och jämviktsarbetslösheten är den nivå av arbetslöshet som ger upphov till en fördelning där reallöneökningen motsvarar produktivitetstillväxten, vilket betyder att inkomstfördelningen förblir oförändrad, varvid företagen når sina vinstanspråk utan att höja försäljningspriserna, vilket i sin tur gör att inflationstakten förblir oförändrad. Detta kan också uttryckas som att den nominella löneökningstakten motsvarar den förväntade prisökningstakten plus förväntad produktivitetstillväxt. När Rowthorn (1977) formulerade begreppet konfliktinflation gjordes dock det i ett försök att förstå investeringstaktens betydelse för relationen mellan inflationstakt och arbetslöshet, det vill säga om och i så fall hur investerings-takten kan påverka Phillipskurvens utseende och position. Rowthorns idé var att Phillipskurvan – och därmed den punkt då konfliktinflation uppstår – förändras när tillväxttakten i kapitalstocken förändras. Han argumenterade för att Phillipskurvan kommer skifta inåt respektive utåt när tillväxttakten i kapitalstocken ökar respektive minskar. Det är två mekanismer som orsakar detta.

Den första är att en högre tillväxttakt i kapitalstocken ökar tillväxttakten i BNP. Därmed ökar de totala förväntade inkomsterna, om vilka arbetsmarknadens parter har att förhandla. Snabbare växande totala förvän-

tade inkomster gör det lättare, åtminstone rent psykologiskt, i en förhandlingssituation att samtidigt tillfredsställa vinst- och löneanspråken. Efterfrågan ”fungerar som en regulator av klasskonflikter”, sammanfattar Rowthorn (1977, s. 237). Det betyder att själva utgångspunkten i exogen NAIRU-teori – att inflationstakten accelererar i samma stund som arbetslösheten faller under sin jämvikt – inte är rimlig. I en ekonomisk miljö med en snabbare växande kaka minskar risken för den här typen av konflikter. I modeller med exogen NAIRU antas ekonomin balansera på en knivsegg. Men, för att citera Galbraith (1997, s. 104), ”knappast någon som sysslar seriöst med denna fråga, verkar längre tro på den här direktutlösande versionen av NAIRU”.

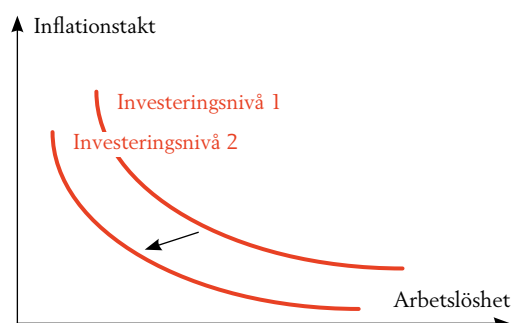
Det som är intuitivt riktigt – att företagsnedläggningar genererar arbetslöshet och att nyetablering av företag genererar jobb – går självfallet också att föra in i teorin.

Men detta har inte endast sin bakgrund i psykologiska faktorer under själva förhandlingsprocessen, utan det är också så att en löneökningstakt som leder till en högre löneandel inte, såsom exogen NAIRU-teori antar, måste leda till ökade försäljningspriser och därmed till inflation. För när löneutläggen ökar och löneandelen av nationalinkomsten växer, följer i första instans ett högre kapacitetsutnyttjande. Detta då de ökade löneinkomsterna genererar högre efterfrågan på företagens produkter. Ökat kapacitetsutnyttjande innebär högre vinst på investerat kapital. Det innebär att samtidigt som löneandelen av nationalinkomsten ökar, når företagen sina vinstanspråk på investerat kapital genom större försäljning. Ökande nominella löner har således på kort sikt och under förutsättning att företagen i utgångsläget opererar under fullt kapacitetsutnyttjande inte en omedelbar effekt av att accelerera inflationstakten. Den enkla

relationen mellan lönetillväxt och förändrad inflationstakt som exogen NAIRU-teori bygger på, bryts därmed ned. Ekonomin balanserar inte på en sådan knivsegg. Huruvida detta också gäller för öppna ekonomier där nettoexporten påverkas negativt av ökad lönetillväxt, är en empirisk fråga. Men för de flesta europeiska länder tyder empiriska studier på att ekonomierna är "löneledda", det vill säga även när hänsyn tas till effekterna på nettoexporten, följs ökade löner av ökad tillväxt och sysselsättning (Stockhammer, Onaran & Ederer 2009, se också Lavoie 2009 och Lavoie & Hein 2015).

Den andra mekanismen som gör att investeringstakten direkt påverkar Phillipskurvans utseende och position består i att det prispåslag som företagen gör för att kompensera för löneökningar kan antas öka när ekonomin närmar sig fullt kapacitetsutnyttjande. Detta följer av att möjligheterna för konkurrenterna att expandera sitt utbud och vinna marknadsandelar från det prishöjande företaget minskar om kapacitetsutnyttjandet är högt, eftersom det förhindrar en snabb expansion av produktionen i dessa företag. Allt annat lika innebär därför en snabbare växande kapitalstock ett lägre kapacitetsutnyttjande och därmed en minskad tendens till ökade prispåslag. En snabbare växande kapitalstock kommer därmed att pressa ned jämviktsarbetslösheten, medan ett fall i dess tillväxttakt ökar jämviktsarbetslösheten. Dessa båda mekanismer gör att Phillipskurvan skiftar med kapitalstockens tillväxttakt.

Diagram 15. Phillipskurvan vid olika investeringsnivåer

4.3. Empiriska test bekräftar investeringarnas roll

För att testa validiteten av det resonemang som förts hittills testas vi en modell med arbetslöshet som beroende variabel mot kapitalstockens tillväxttakt, ersättningsgraden i a-kassan, anställningsskyddets strikthet, centraliseringsgraden i löneförhandlingarna, skattekvoten samt BNP-tillväxtens avvikelse från trenden (BNP-gap). Resultaten redovisas i **tabell 2**. Estimeringen har gjorts för 16 länder för perioden 1960–2023, med fixa land- och tidseffekter och med samma metoder som merparten av de tidigare diskuterade studierna använt.

En central skillnad i jämförelse med de studier som utgått ifrån att arbetslösheten är bestämd av institutioner är att här inkluderas kapitalstockens tillväxttakt. Därmed blir det även ett test om huruvida arbetslöshet och jämviktsarbetslöshet bestäms *exogen* av institutioner eller *endogen* av investeringstakten.

Resultatet visar att kapitalstocken, löneförhandlingsmodell och BNP-gap har signifikanta koefficienter på minst 95-procentsnivån. En ökning i kapitalstockens tillväxttakt med 1 procentenhet sänker arbetslösheten med 1,1 procentenheter; för varje steg i ökad centralisering av löneförhandlingarna sänks arbetslösheten med 0,9 procentenheter; och en positiv avvikelse i BNP-gap om 1 procentenhet sänker arbetslösheten med 0,35 procentenheter. Arbetslöshetskassan har negativ effekt, det vill säga en mer generös a-kassa leder till lägre arbetslöshet. Koefficienten är dock endast signifikant på 90-procentsnivån och är känslig för modellspecifikation. Men klart är att det inte finns stöd för att a-kassan höjer arbetslösheten. Anställningsskydd är inte signifikant, ej heller skattekvoten.

Det faktum att BNP-gap är inkluderat i modellen gör också att det är möjligt att tolka effekterna av kapitalstock och löneförhandlingsmodell som att det är jämviktsarbetslösheten som påverkas. Eftersom löneförhandlingsmodellen är en trögryglig variabel

Tabell 2. Vad bestämmer arbetslösheten – regressionsresultat

Variabler	
Kapitalstock	-1,102** (0,459)
A-kassa	-0,0416* (0,0226)
Anställningsskydd	0,255 (1,257)
Löneförhandlingsmodell	-0,893** (0,408)
Skattekvot	0,346 (0,209)
BNP-gap	-0,352*** (0,0430)
Konstant	3,781 (6,291)
Observationer	537
Antal länder	16
Korrigerad R ²	0,622
Land FE	Ja
År FE	Ja

Robusta standardfel inom parentes.

*** p < 0,01, ** p < 0,05, * p < 0,1

Modellen specificeras enligt följande: $U_{it} = \beta_1 AMI_{it} + \beta_2 Netcap_{it} + \beta_3 Skattekvot_{it} + \beta_4 BNPgap_{it} + \beta_5 FE_i + \beta_6 FE_t + \epsilon_{it}$, där AMI utgör arbetsmarknadsinstitutionerna a-kassa, anställningsskydd och löneförhandlingsmodell, Netcap är kapitalstockens tillväxttakt, BNP-gap är BNP-tillväxtens avvikelse från trenden och skattekvot är skatternas andel av BNP. Fixa landeffekter (FE_i) och tidsdummies (FE_t) inkluderas. Arbetslösheten estimeras i nivå, i enlighet med konventionen i litteraturen, vilket innebär att vi bedömer att serierna är stationära. Det ska dock noteras att det centrala resultatet – kapitalstockens effekt – står sig även när modellen estimeras med förstadiendifferenser av arbetslöshet med kapitalstockens tillväxttakt, alternativt förstadiendifferens av kapitalstockens tillväxttakt som oberoende variabel. Ett stort antal estimeringar har gjorts. Utöver standardförfarandet (statakommando: xtreg med robusta standardfel) som redovisas i tabellen, har även pooled OLS-estimeringar gjorts samt estimeringar med Driscoll-Kraay standardfel för att hantera eventuell heteroskedasticitet och autokorrelation i panelerna. Vad gäller det sistnämnda noteras att resultaten står sig och att a-kassan har fortsatt negativ effekt på arbetslösheten, men i denna estimering på 95-procentsnivå.

Källor för variablerna: arbetslöshet: Amecos serie för ålderskategorin 15–74 år; arbetsrätt: OECD:s serie för EPL version 1; nettokapitalstockens tillväxttakt: Amecos serier över nettokapitalstock; BNP-gap: Amecos serier över avvikelser från den linjära trenden; skattekvot: Amecos serie över skatternas andel av BNP; löneförhandlingsmodell: OECD:s databas över arbetsmarknadsmodeller; a-kassa: sammanlänkning av Europeiska kommissionens serie och Vliet och Caminada (2012). Angående a-kassan, kan noteras att resultaten står sig för respektive serie, dvs. utan sammanlänkning, för de tidsperioder som dessa täcker. A-kassans effekt är i många estimeringar negativ – dvs. generös a-kassa sänker arbetslösheten – men resultaten är uppenbart känsliga för modellspecifikation och regressionsmetod.

Slutsatsen som måste dras är att investeringstakt och löneförhandlingsmodell är de viktigaste bestämningsfaktorerna för arbetslösheten, och att arbetslösheten blir lägst när investeringstakten är hög och löneförhandlingarna sker på hög centraliseringsnivå mellan arbetsmarknadens parter.

kan detta rentav formuleras så här: givet löneförhandlingsmodellen och att konjunkturella effekter fångas av variabeln BNP-gap, förklarar kapitalstockens tillväxttakt inte endast arbetslösheten utan även jämviktsarbetslösheten.

Slutsatsen som måste dras är att investeringstakt och löneförhandlingsmodell är de viktigaste bestämningsfaktorerna för arbetslösheten, och att arbetslösheten blir lägst när investeringstakten är hög och löneförhandlingarna sker på hög centraliseringsnivå mellan arbetsmarknadens parter.

4.4. Den offentliga sektorn som kompensationsmekanism

I **diagram 14** framkommer att sambandet mellan investeringstakt och arbetslöshet inte är linjärt, utan bäst beskrivs med en kurva. Det ska dock noteras att denna form är tidsbunden, och orsakas av att linjens lutning under perioden 1960–1990 är låg medan den blir mycket brant under 1990-talet. Innebörden av detta är att utväxlingen i förändring i arbetslöshet till följd av förändring i investeringstakt var mycket lägre under perioden 1960–1990 än därefter. Vad gäller 1970–80-talen skiljer Sverige tydligt ut sig gentemot det europeiska genomsnittet, då ett fall i investeringstakt i Sverige genererade lägre ökning i arbetslöshet än motsvarande fall gjorde i genomsnitt i övriga Europa. I syfte att finna ett svar på varför det såg ut så under perioden fram till 1990, analyserar Johansson (2021) de underliggande strukturella förändringarna i sysselsättningen och finner att en av de centrala orsakerna är att den svenska offentliga sektorn under denna period fungerade som en stötdämpare och kompenserade för de arbeten som gick förlorade i den privata sektorn, samt att detta skedde i högre utsträckning i Sverige än i många andra länder. Det är en del av förklaringen till varför den minskade investeringstakten i Sverige inte fick ett så kraftigt genomslag i form av ökad arbetslöshet som den fick i andra länder under denna period.

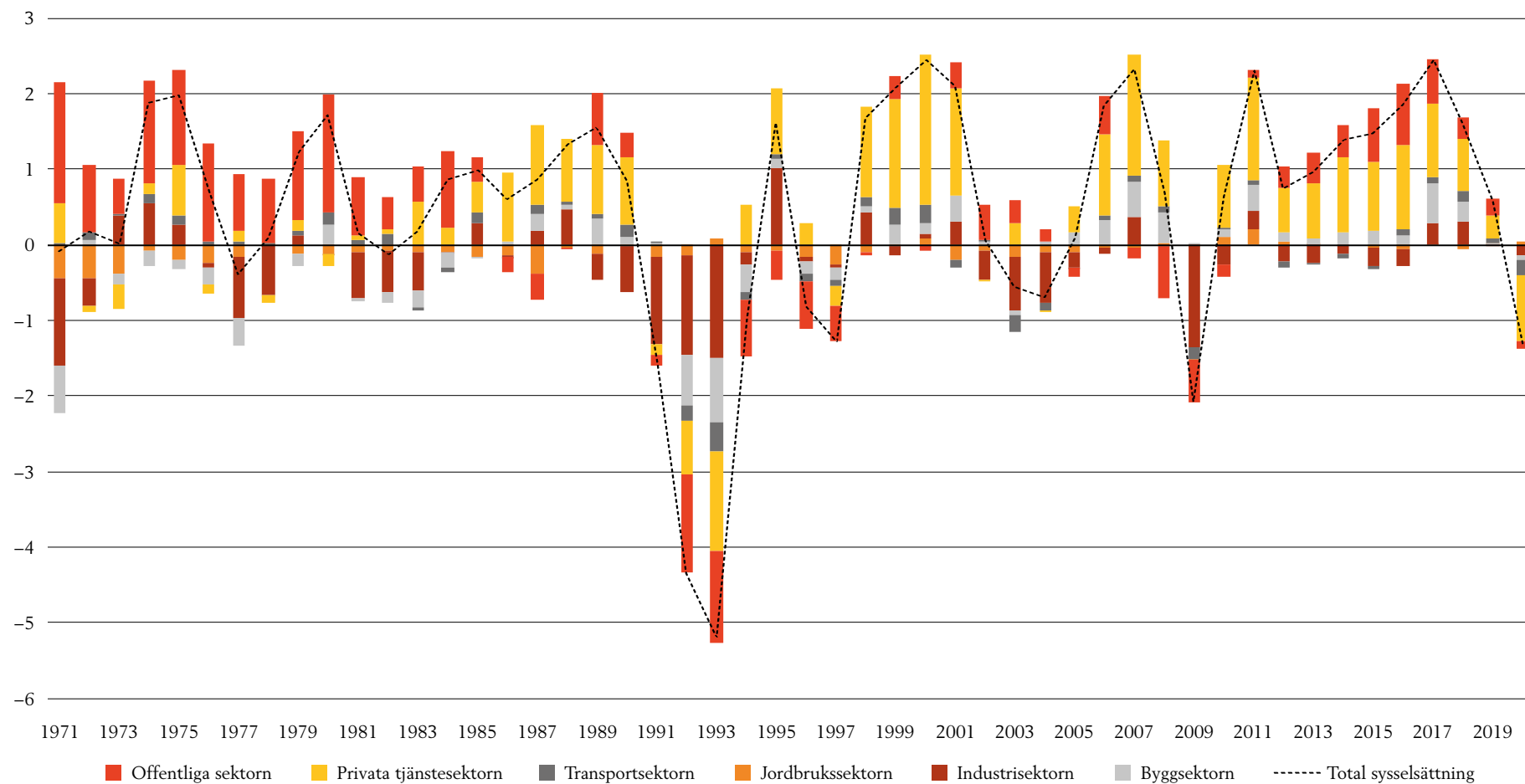
I **diagram 16** syns denna viktiga roll som den offentliga sektorn spelade under dessa år. I diagrammet åskådliggörs de årliga bidragen som respektive sektor lämnade till total sysselsättningstillväxt. Fram till mitten av 1980-talet var det tillväxten av offentliga tjänster som i hög grad kompenserade för förlusten av jobb i den privata sektorn – främst i industri och jordbruk – och som gjorde att sysselsättningstillväxten var positiv. Utan denna tillväxt i den offentliga sektorn skulle det knappast ha gått att upprätthålla full sysselsättning under denna period. Under 1980-talets andra hälft skedde en snabb tillväxt av den privata tjänstesektorn och därefter var det

huvudsakligen den sektorn som bar upp sysselsättningstillväxten.

1990-talskrisen utmärktes av en kraftig minskning av sysselsättning i stort sett i hela ekonomin. Det betydde också att den offentliga sektorn upphörde att kompensera för sysselsättningsminskning i den privata sektorn och bidrog negativt under större delen av 90-talet. Variationerna i sysselsättningstillväxten i den privata sektorn fick nu ett direkt och kraftigt genomslag som tidvis förstärktes av att också sysselsättningen i den offentliga sektorn minskade. Detta är en bakgrund till att linjens lutning i **diagram 14** blir brantare under 1990-talet. Under det nya millenniet började förvisso den offentliga sektorn åter att växa, men kompensationen för jobbförluster i den privata sektorn var på väsentligt lägre nivåer än under de första femton åren av den undersökta perioden. Det är först under 2010-talets andra hälft som någorlunda signifikanta bidrag från den offentliga sektorn åter började skönjas.

Under 1980-talet uppstod en retorik om den "ofantliga" och "tärande sektorn". Men det sätt att betrakta utvecklingen som här redovisas ger ett annat perspektiv, nämligen att den offentliga sektorn under långa perioder har kommit att kompensera för sysselsättningsminskning i den privata sektorn, snarare än att den skulle breda ut sig på den privata sektorns bekostnad. Dess tillväxt var under mer än ett decennium en förutsättning för att Sverige kunde upprätthålla full sysselsättning, trots omfattande strukturstress som slog hårt mot bland annat varvs-, textil- och verkstadsindustrin. Det är också uppenbart att avsaknaden av sådan kompensatorisk sysselsättningstillväxt är en del av förklaringen till den höga arbetslösheten som uppstod under 1990-talet samt att den relativt låga tillväxten från millennieskiftet och framåt av offentliga tjänster är en del av förklaringen till den fortsatt höga arbetslösheten. På samma sätt kan de relativt höga bidragen under 2010-talet noteras. Denna expansion av den offentliga sektorn är en del av förklaringen till den fallande arbetslösheten under detta decenniums andra hälft.

Diagram 16. Sektorernas bidrag i procentenheter till total sysselsättningstillväxt i Sverige 1971–2020

Sektorernas bidrag har beräknats genom att multiplicera varje sektors tillväxt med dess andel av total sysselsättning.

Källa: Egna beräkningar utifrån databasen Swedish Historical National Accounts 1300–2022, Ekonomisk-historiska institutionen vid Lunds universitet: <https://www.lusem.lu.se/organisation/departament-economic-history/research-departament-economic-history/databases-departament-economic-history/economic-history-data/swedish-historical-national-accounts-1300-2022>.

4.5. Rehn–Meidner-modellen och jämviktsarbetslösheten

Det finns även skäl att avslutningsvis reflektera över en annan egenhet i exogen NAIRU-teori, ett antagande utan vilken modellen helt faller samman. Faktiskt är det de gamla fackförningsekonomerna Gösta Rehn och Rudolf Meidner som skapar detta kaos med jämviktsarbetslöshetsmodellen.

I exogen NAIRU-teori är alltså jämviktsarbetslösheten en disciplinerande mekanism som tillser att reallönetillväxten är i nivå med produktivitetstillväxten. Om produktivitetstillväxten plötsligt stiger, minskar gapet mellan löntagarnas och företagarnas anspråk på de totala förväntade inkomsterna, eftersom företagen kan möta högre löneanspråk utan att behöva höja priserna, vilket är förenligt med en lägre arbetslöshet. Detta är oproblematiskt för exogena NAIRU-modeller endast givet att denna förändring i produktivitetstillväxt sker oberoende av lönebildningsprocessen och utvecklingen av aggregerad efterfrågan. Men ponera att produktivitetstillväxten påverkas av relativpriset på arbete och därmed av lönebildningsprocessen. Om detta gäller, existerar inte längre någon långsiktig exogent bestämd jämviktsarbetslöshet, eftersom produktivitetstillväxten därmed har en komponent som bestäms av lönetillväxten.

En utveckling av detta resonemang är på sin plats: Om löntagarnas nominella lönekrav är högre än förväntad produktivitetstillväxt och förväntad inflationstakt, kan företagen möta detta genom antingen produktivitetshöjande eller prishöjande åtgärder. På en konkurrensutsatt marknad är den senare åtgärden riskabel eftersom den kan leda till minskade marknadsandelar och därmed minskad försäljning och att företaget får det ännu svårare att nå sina vinstanspråk. Företaget kommer därför hellre att försöka rationalisera produktionen, det vill säga öka produktiviteten. Men det betyder i sin tur att det i löneförhandlingssituationen i själva verket finns två jämviktsarbetslöshetsnivåer. Den första är den som stipuleras av exogen

NAIRU-teori, med antagandet att produktivitetstillväxten är exogent given, alltså oberoende av vilken löneökning som förhandlingen ger upphov till. Den andra jämviktsarbetslöshetsnivån är den som uppstår när det initialt "för höga" lönekravet – som enligt exogen NAIRU-teori är omedelbart inflationsdrivande – går igenom och företagen måste rationalisera sin produktion.

I verkligheten existerar självfallet inte två sådana jämviktspunkter, utan snarare torde det röra sig om en korridor vars gränser ges av de ständigt skiftande möjligheterna till produktivitetshöjande förändringar i teknologi och organisation. Inom dessa gränser finns de löneökningarnivåer som är förenliga med oförändrad inflationstakt. Det betyder att det vid varje tillfälle i tiden existerar flera möjliga framtida produktivitetstillväxtlinjer och vissa av dem nås endast vid sådana löneökningstakter som gör produktivitetshöjande åtgärder lönsamma. En av dessa produktivitetstillväxtlinjer kommer att realiseras, men vilken av dem påverkas av vilken lönetillväxt som blir verklighet. Detta får i sin tur som resultat att påståenden om att det existerar *en* långsiktig jämviktsarbetslöshet, vid vilken reallönetillväxten hamnar i nivå med produktivitetstillväxten, måste förkastas a priori, på teoretisk grund. Det vill säga: exogen NAIRU måste, såsom Storm och Naastepad (2015) konstaterar, betraktas som falsifierad på teoretisk grund.

Att lönetillväxten påverkar produktivitetstillväxten är inte en ny observation. Ibland benämns den Ricardo–Marx–Hicks-effekten, vilket ger en indikation på att observationen har några år på nacken. Ricardo (2001 [1821]) förde denna diskussion i anslutning till "maskinproblemet" där han noterar att relativpriset på arbete påverkar automatiseringstakten; för Marx var det trycket på mervärdekvoten som lönekraven skapade en del i förklaringen till teknologisk utveckling (se Vivarelli 1995 för en översikt).

Den här observationen har även en särskild roll i den svenska ekonomiska historien. Rehn och Meidners ansats till lönebildning

och makroekonomisk politik (LO 1951) tar sin utgångspunkt i en sådan problemställning. Med ett institutionellt ramverk och en lönebildningsprocess som gynnar strukturuomvandling, i kombination med aktiv arbetsmarknadspolitik och återhållsam ekonomisk politik kan, argumenterade de båda fackföreningsekonomerna, hög sysselsättning kombineras med låg inflation (se Erixon 2015 för en översikt av Rehn–Meidner-modellen samt forskningsläget om densamma). Med våra nutida ögon skulle man kunna betrakta detta som att den klassiska Phillipskurvan, genom makroekonomiska och institutionella åtgärder samt lönebildningen, kan skjutas mot origo. En av de faktorer som är avgörande är just lönebildningen och det som förordas är inte en ackommoderande lönebildning – vilket följer av exogen NAIRU-teori – utan en lönebildning som aktivt verkar för ökad produktivitetstillväxt genom att öka incitamenten för strukturrationalisering. Det går därför att i Rehn och Meidners texter se tidig kritik av modern NAIRU-teori, eller som Erixon (2008, s. 370) noterar: deras ”rekommendationer rörande arbets- och varumarknaderna kan tolkas som försök att reducera NAIRU och öka BNP”.

För att ytterligare understryka hur komplex frågan om inflationsökningsspunkter vid olika nivåer av arbetslöshet är, kan det noteras att investeringstakten, och investeringarnas inriktning samt efterfrågetrycket i ekonomin också har potential att påverka produktivitetstillväxten. Om nya investeringar innehåller nyare teknologi än äldre investeringar följer att en uppgång i investeringstakt sannolikt också leder till ökad produktivitetstillväxt, vilket betyder att de effekter som rapporterades ovan för kapitalstockens tillväxttakt troligen speglar såväl den expansion i efterfrågan på arbete som en samtidigt verkande tendens till minskad konflikthinflation, som en ökning i investeringstakten ger upphov till.

Denna mekanism är en delförklaring till den så kallade Kaldor–Verdoorn-effekten, det vill säga att ett ökat efterfrågetryck tenderar leda till ökad produktivitetstill-

växt (Deleidi, Gahn & Fontanari 2022). Effekten verkar dels via mekanismen att nya investeringar tenderar innehålla ny teknik, som nämndes ovan, dels genom marknadsvidgning, såväl via export som på den inhemska marknaden. Det betyder att en löneförhandlingsstrategi som aktivt syftar till att öka löneandelen av de totala inkomsterna inte endast leder till ökad rationalisering och därmed produktivitetstillväxt utan också till ökande efterfrågetryck på produktmarknaderna, vilket bidrar positivt till produktivitetstillväxten. Därmed undergrävs exogen NAIRU via ytterligare en mekanism.

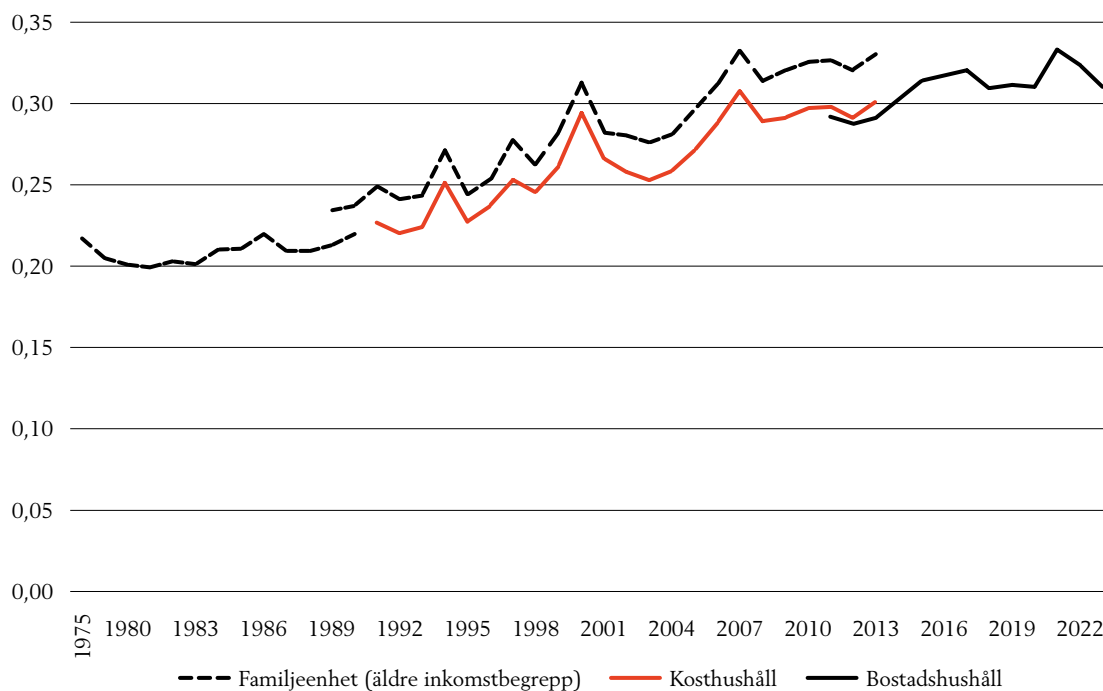
Om resonemanget ovan utgör en någorlunda god skildring av hur en verklig ekonomi fungerar, kan det omöjligen finnas en långsiktig jämviktsarbetslöshet. Det är de facto även vad våra rapporterade regressionsresultat indikerar. Resultaten visar att jämviktsarbetslösheten i själva verket är en kortsiktig inflationsbarriär, primärt bestämd av investeringstakten.

4.6. Den ökade ojämlikhetens effekter

Sverige har blivit ett väsentligt mer ojämlikt land under de senaste decennierna. Den rikaste procentens andel av de totala inkomsterna har ökat från cirka 10 procent på 1980-talet till mellan 15 och 20 procent idag, beroende på vilken mätmetod som används. Det betyder att hela den utjämning av inkomsterna som välfärdsstatens utbyggnad åstadkom efter kriget idag är utradad. Sverige är tillbaka på samma nivåer av ojämlikhet som på 1920-talet (Finanspolitiska rådet 2024, s. 28). Ett mer heltäckande mått på ojämlikhet är Ginikoefficienten. Även detta mått visar på utvecklingen mot ökad ojämlikhet. Sverige var i början av 1980-talet ett av världens mest jämlika länder. Idag är Sverige ett ungefär genomsnittligt land i EU.

Frågan är om och i så fall vilken effekt denna ökade ojämlikhet har på sysselsättning

Diagram 17. Ginikoefficient i Sverige 1975–2023

Ginikoefficienten går mellan 0 och 1, där 0 betyder att alla individer har precis samma inkomst och 1 att en individ har alla inkomsterna.

Källa: Återgivning av ett diagram som redovisas av SCB på <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/hushallens-ekonomi/hushallens-inkomster-tillgangar-och-skulder/inkomster-och-skatter/pong/tabell-och-diagram/inkomster-ekonomisk-standard-och-inkomststandard-riket/gini-koefficient/>.

och arbetslöshet. Frågan berördes nyss i resonemanget om Kaldor–Verdoorn-effekten, med antagandet att ökad löneandel leder till ökad efterfrågan. Detta går tillbaka på hur Keynes använde begreppet marginell konsumtionsbenägenhet och på Kaleckis kostnadsparadox.

Kaleckis (1971) ”kostnadsparadox” är pedagogisk att använda som utgångspunkt. Kalecki noterar att varje enskild arbetsgivare önskar sänkta löner för sina anställda, men de vill samtidigt ha en så hög lönesumma som möjligt för löntagare i andra företag då denna bestämmer efterfrågan på varumarknaderna:

Ett av huvuddragen i det kapitalistiska systemet är det faktum att det som är till fördel för en enskild företagare inte nödvändigtvis gynnar alla företagare som klass (Kalecki 1971, s. 29).

Innebörden blir att efterfrågan på arbete ökar med stigande löner och omvänt att sänkt nominell lönetillväxt, syftande till sänkt reallönetillväxt och sänkt löneandel av nationalinkomsten, kommer att reducera sysselsättningen. En del betraktare invänder säkerligen att detta är kontraintuitivt. Men i själva verket är det en logisk konsekvens av konsumtionsbeteenden för olika inkomstnivåer. Det följer dels om den marginella konsumtionsbenägenheten faller med inkomstnivån, dels om konsumtionen ur kapitalinkomster är lägre än ur löneinkomster.

Antag att den marginella konsumtionsbenägenheten, det vill säga hur stor del av en inkomstökning som konsumeras, är högre i löntagargruppen än bland gruppen företagsägare. Antag vidare att kapacitetsutnyttjandet av befintlig kapitalstock i normallägen inte är fullständigt. Antag för det tredje att ekonomin befinner sig i en situation av stabil inflationstakt. Detta avspeglar ett läge

då den faktiska arbetslösheten ger upphov till löneanspråk och vinstanspråk som exakt summerar till de totala förväntade inkomsterna. Företagen säljer sin produktion på marknaden och den köps av gruppen företagsägare och gruppen löntagare. Antag nu att en institutionell förändring genomförs som ökar löntagarnas förhandlingsstyrka. Effekten blir att löntagarna ökar sina löneanspråk. De enskilda företagens lönekostnader ökar därmed och som vi sett ovan kommer i exogen NAIRU-teori nu försäljningspriserna att öka och inflation skapas. Men den relativt högre marginella konsumtionsbenägenheten i löntagargruppen har dessförinnan resulterat i en högre efterfrågan på produktmarknaden. Detta gör att samtidigt som företagets vinst per enhet faller, ökar antalet försålda enheter. Det leder till att företaget efterfrågar fler arbetare. Företaget kan därmed realisera samma vinstsumma som det kunde tidigare utan att höja priserna och skapa inflation, trots att lönernas andel av produktionsvärdet stigit. Detta har vi redan berört när vi diskuterade föreställningen att ekonomin skulle balansera på en knivsegg. Men när vi nu ser detta ur inkomstfördelningsperspektivet, blir det dessutom uppenbart att det finns två arbetslöshetsnivåer – den nivå som rådde före att löntagargruppen krävde högre löner och den nivå som råder därefter. Båda är förenliga med stabil inflationstakt, men inkomstfördelningen bestämmer vilken arbetslöshetsnivå och total produktion som kommer att uppstå (Lavoie 2009; Stockhammer 2011).

Det betyder att vi förenklat kan tala om låg- och högsysselsättningsjämviktslägen. Vilken av dessa som realiseras är beroende av efterfrågan på produktmarknaderna, vilken, allt annat lika, styrs av löneandelen i ekonomin. En högre löneandel ger i denna modell upphov till en högre sysselsättningsnivå och lägre arbetslöshet än vad en lägre löneandel gör. Den lägre sysselsättningsjämvikten är en så kallad stabil jämvikt, det vill säga det är mot denna jämvikt som ekonomin kommer att röra sig om marknadskrafterna får råda fritt. Den högre sysselsättningsjämvikten, vilken är förenlig med en högre BNP och lägre arbetslöshet och således är att föredra ur ett

samhällsekoniskt perspektiv, är instabil och beroende en ekonomisk politik som gynnar investeringar, en skatte- och välfärds-politik som syftar till ökad inkomstjämlighet och av institutionella ramverk – såsom generös arbetslöshetsförsäkring och starka fackföreningar – som förhindrar löneökningstakten att falla tillbaka när tillfälligt hög arbetslöshet uppstår (Lavoie & Hein 2015).

4.7. Slutsatser

Implikationerna av de empiriska resultaten och av litteraturoversynen i detta avsnitt är tämligen omfattande. Regressionsresultaten ger för det första vid handen att det inte finns en långsiktig jämviktsarbetslöshet/naturlig arbetslöshet som bestäms av institutionella förhållanden. Tolkningen av resultaten är istället att relationen mellan arbetslöshet och inflationstakt är ständigt föränderlig och påverkas av såväl löneförhandlingsmodellen som av investeringstakt och efterfrågan i ekonomin. Vad gäller löneförhandlingsmodellens effekter går det inte att på basis av den empiriska analysen som gjorts här sluta sig till att det är lönemoderation som är framgångsfaktorn. Det går inte heller att utesluta detta. Det finns däremot teoretisk grund för att förmoda att den strukturomvandlande effekt som en stark löntagarpart kan ha, är den bakomliggande orsaken till att centraliseringsvariabeln har en signifikant arbetslöshetssänkande effekt. Investeringar är den variabel som utgör den främsta bestämningsfaktorn av arbetslösheten och jämviktsarbetslösheten. Investeringarna påverkar både efterfrågesidan och ger effekter på produktivitetstillväxten, och troligen är det via båda dessa kanaler som arbetslösheten och relationen mellan inflation och arbetslöshet påverkas.

För penningpolitiken gör detta att det inte längre finns någon fast punkt av jämviktsarbetslöshet att förhålla sig till. Den teoretiska bakgrunden till inflationsmål för penningpolitiken är, som redogjordes för i förra avsnittet, antagandet att det inte finns någon långsiktig utväxling mellan inflationstakt

och arbetslöshet, varvid penningpolitiken således kan inriktas på att upprätthålla låg och stabil inflation. Teoretiskt betraktat förblir inflationstakten oförändrad om den faktiska arbetslösheten genom penningpolitiken kan naglas fast vid jämviktsarbetslöshetsnivån. Det förutsätter dock att jämviktsarbetslösheten är exogent bestämd.

Om jämviktsarbetslösheten istället är endogent bestämd – av investeringar och efterfrågan – följer att penningpolitik kan påverka jämviktsarbetslösheten. En restriktiv penningpolitik, syftande till att sänka inflationstakten, kan för att nämna ett exempel genom att sänka investeringstakten ge upphov till högre jämviktsarbetslöshet. Det leder i sin tur till att framtida räntebeslut måste utgå ifrån en situation där inflationen kommer att accelerera vid en högre arbetslöshetsnivå än vad som varit fallet vid tidigare beslut. Därmed får vi en annan version av Friedmans och Phelps numera klassiska beskrivning av hur Phillipskurvan skiftar utåt, när löntagarparten utgår ifrån en allt högre inflationstakt och anpassar sina lönekrav därefter. I denna version skiftar istället Phillipskurvan utåt som en följd av att

en restriktiv penningpolitik sänker investeringstakten. Den politiska implikationen av detta är att penningpolitiken inte som främsta mål bör ha ett inflationsmål, utan istället antingen bör ha dubbla mål i form av inflation och arbetslöshet/tillväxt eller ett uttalat mål att sänka jämviktsarbetslösheten. I nästa avsnitt diskuterar vi hur penningpolitiken för att nå detta mål bör kompletteras med fler verktyg.

Av analysen följer också effekter för finans-, social- och skattepolitiken. Om penningpolitiken bör inriktas på att skapa goda förutsättningar för i synnerhet den privata sektorns investeringar, bör den samlade ekonomiska politiken dels ge förutsättningar för att öka de offentliga investeringarna, dels inriktas på att minska de tillväxtdämpande effekterna av den ekonomiska ojämlikheten. Det förra kan åstadkommas genom investeringsmål för den offentliga sektorn och att tillåta lånefinansiering av offentliga investeringar. Det senare kan åstadkommas genom en högre grad av omfördelade ambitioner i skattepolitiken samt genom mer generösa arbetslöshets- och socialförsäkringar.

5. Prisstabilitet i en högtrycksekonomi

Antag att den ekonomiska politiken skiftar om enligt vad som här förespråkas och arbetslösheten varaktigt sänks till 3–4 procent. En sådan högtrycksekonomi har många fördelar genom lägre arbetslöshet, högre tillväxt och produktivitet, men kommer också med potentiella problem i form av ett högre inflationstryck. Köpkraft som är tillräcklig för att upprätthålla full sysselsättning kan också spilla över i prisökningar. Låg arbetslöshet stärker löntagarnas förhandlingsposition och dessutom finns risken att delmarknader blir överhettade och brist på arbetskraft uppstår inom vissa segment av arbetsmarknaden. En övergång till en ekonomi med full sysselsättning kan därför behöva mer sofistikerade verktyg för att upprätthålla prisstabilitet än de som används idag.

Det ska inledningsvis noteras att även en lågtrycksekonomi medför inflationsrisker. Som redogjordes för i förra avsnittet, hämmar bristande efterfrågan investeringsviljan och förmågan att skala upp produktionen i respons på yttre chocker. Det betyder dels att ekonomin snabbare slår i kapacitetstak, vilket leder till en benägenhet att höja försäljningspriserna, dels att potentiellt produktivitetshöjande investeringar uteblir. Pandemin är ett varnande exempel. När flaskhalsar i produktions- och transportled pressade upp priserna fanns i många branscher bara en begränsad förmåga att utöka kapaciteten. Branscher som halvledare och timmer visade samma mönster (Klein 2021). Finanskrisen 2008 hade slagit ut mängder med företag och de som överlevde den långa perioden av svag efterfrågan där-

efter gjorde det genom att agera försiktigt och undvika expansion. När en ny chock drabbade ekonomin 2020 var den inlärda responsen att hålla igen snarare än att investera. Många branscher hade vid det laget också dränerats på kompetens. I Sverige leder den låga och ojämna byggtakten till flaskhalsar som höjer priserna på byggmaterial (Konkurrensverket 2021, s. 7). Ur inflationssynpunkt är en jämn och hög investeringstakt att föredra, eftersom det ökar både utbud och produktivitet.

I nuläget anses inflationsbekämpning främst vara en fråga för penningpolitiken, och mer specifikt för räntehöjningar. Ofta kritiserar räntehöjningar för att vara ett trubbigt verktyg, men det är själva poängen: inom rådande ekonomiskt tänkande finns en ideologisk preferens för trubbiga verktyg, just för att de inte gör selektiva ingrepp i marknader. På så sätt kan penningpolitiken, åtminstone retoriskt, hållas åtskild från industri- och finanspolitiken. En parallell kan dras till klimatpolitiken, där ett allmänt pris på koldioxid tidigare ansågs tillräckligt för att få ner utsläppen. Nu har konsensus skiftat till att det behövs en bred uppsättning industripolitiska verktyg. Samma skifte behöver ske inom inflationsbekämpningen för att hålla prisutvecklingen i schack.

Bakom penningpolitikens dominans finns också en föreställning om att inflation är ett makroekonomiskt problem som bör åtgärdas med makroekonomiska verktyg. Orsaken anses, vidare, främst vara för hög efterfrågan. Avsaknaden av mikroekonomiska verktyg som angriper inflationens orsaker

på utbudssidan utgör ett hinder för att upprätthålla prisstabilitet.

Inflation uppstår sällan på grund av att alla priser stiger samtidigt. Ofta handlar det om störningar i särskilda systemviktiga priser med stor påverkan på resten av ekonomin (Hockett & Omarova 2016). Tydliga exempel under inflationsperioden som följde på pandemin och kriget i Ukraina var energi, livsmedel, hyror, räntor, halvledare, fordon och kemikalier (Weber et al. 2024a). Svaret från den trubbiga penningpolitiken var höjda räntor med åtföljande öknings av arbetslösheten från en redan hög nivå.

Att enbart bekämpa inflation genom att dämpa efterfrågan kan fungera när ekonomin överhettas men inte om inflationen uppstår på utbudssidan. Genom att försvaga produktionskapaciteten och produktivitetstillväxten krattar räntehöjningar manegen för nya inflationschocker längre fram.

Genom att försvaga produktionskapaciteten och produktivitetstillväxten krattar räntehöjningar manegen för nya inflationschocker.

Ett första steg för att hålla inflationen under kontroll är att bevaka systemviktiga priser, samt analysera var flaskhalsar och andra inflationsrisker kan uppstå. Utan rutinmässiga verktyg för att stabilisera sådana priser måste beslutsfattare i nödlägen förlita sig på ad hoc-lösningar av den typ som infördes i spåren av invasionen av Ukraina, med hastigt utformade och dåligt riktade elprisstöd.

Det finns många tänkbara sätt att bekämpa inflation. I en del fall handlar det om att utveckla verktyg som redan finns men inte används fullt ut. Det här avsnittet redogör för några av dem.

Först kan det vara värt att nämna en enkel men ibland underskattad metod, nämligen

att lita på marknaden. När det gäller chocker som rubbar marknaden kan en strategi vara att vänta med att vidta drastiska åtgärder tills chocken ebbat ut. Det gäller särskilt prisförändringar på världsmarknaden som står utanför Sveriges kontroll. Under pandemin skiftade efterfrågan snabbt från tjänster till varor, och globala leverantörskedjor drabbades av så kallade pisksnärtseffekter, där svängningar i lagerhållning och orderingångar fortplantade sig och skapade brist. Det var tydligt att turbulensen var övergående, men när ytterligare en inflationschock i form av Ukrainakriget drabbade världsekonomin höjde Federal Reserve, Europeiska centralbanken och Riksbanken räntan kraftigt. I somliga fall är det bättre att låta den typen av störningar skölja över ekonomin, istället för att reagera på prisökningar som är tillfälliga och står bortom politisk påverkan. Men viljan att verka handlingskraftig kan få beslutsfattare att ta till metoder som gör mer skada än nytta.

I en fungerande marknadsekonomi är höga priser en signal att minska efterfrågan och öka utbudet. Det bästa botemedlet mot höga priser är höga priser, lyder ett talesätt med en viss halt av sanning.

Men det gäller inte alltid. När utbudet är oelastiskt hjälper inte höga priser. Inte heller när det råder bristande konkurrens. Som Konkurrensverket (2024, s. 4) uttrycker det angående livsmedelsbranschen gör bristande konkurrens "att pengarna inte alltid hamnar där de behövs för att ge incitament till marknadsinträde, investeringar och ökad produktion".

Somliga priser sätts genom interaktionen mellan utbud och efterfrågan på marknader. Internationella råvarumarknader fungerar ofta så, även om de också i hög grad präglas av spekulation. Inom tillverkningsindustri råder däremot i regel "administrerade priser" (Means 1935; Van Lear 2024), som inte påverkas i någon större utsträckning av skiftningar i efterfrågan, utan där istället produktionen varierar. Om efterfrågan sviktar säljs mindre volymer, snarare än att priser sänks.

Administrerade priser innebär att vinstmarginaler är fastställda på förhand, vilket spär på inflationen när kostnader stiger. Även oförändrade procentuella vinstmarginaler förstärker prishöjningar när företagens kostnader stiger (Hahn 2023). För att vinstmarginaler inte ska vara inflationsdrivande behöver de sjunka när kostnaderna ökar, vilket sällan sker. Detta fenomen ger upphov till en "säljarens inflation" (Weber & Wasner 2023).

När råvarupriser stiger på världsmarknaden multipliceras de i förädlingsleden. Det var vad som hände under 1970-talet (Kaldor 1976). Det inträffade också i spåren av pandemin och kriget i Ukraina (Van Lear 2024; Weber et al. 2024a). Risken är stor att det också sker nu när kostnader ökar i världsekonomin på grund av tullar och osäkerheten som de framkallar.

5.1. Penningpolitik

Genom att höja räntan när ekonomin överhettas minskar köpkraften hos låntagare medan investeringsviljan avtar. Samtidigt blir det lönsammare att spara. Växelkursen stärks också genom att höjda räntor lockar in utländskt kapital.

Räntehöjningar har dock en dubbel påverkan på inflationen. De innebär inte bara minskad efterfrågan utan också högre kostnader för hushåll och företag, vilket kan spä på prisökningar. Nettoeffekten på kort sikt bedöms ändå av Riksbanken vara inflationsdämpande, framför allt eftersom räntehöjningar stärker växelkursen och därmed dämpar priserna på importerade varor (Laséen & Nilsson 2024).

Genom att minska investeringar leder räntehöjningar till högre inflationstryck på sikt, då det minskar det framtida utbudet och har en negativ inverkan på produktivitetstillväxten (Kaldor-Verdoorn-effekten, som beskrevs i förra avsnittet). Särskilt gäller det om investeringarna minskar i sektorer med systemviktiga priser såsom energi.

Att dämpa inflation med räntehöjningar sker till ett högt pris, i form av lägre tillväxt och högre arbetslöshet. Riksbankens räntehöjningar 2010–2011, från 0,25 till 2 procent, beräknas ha höjt arbetslösheten med 1–2 procentenheter (Coglianese, Olsson & Patterson 2023). Räntehöjningar är tilltalande för beslutsfattare under rådande ekonomiskt tänkande, eftersom de inte innebär några selektiva ingrepp i ekonomin. På så sätt undviks att penningpolitiken får en industripolitisk roll. En effektiv penningpolitik behöver dock ta industripolitisk hänsyn. Om utlåningen stramas åt behöver den fortsätta flöda till sådana sektorer som dämpar inflationen på sikt.

5.2. Kreditpolitik

Historiskt har den penningpolitiska verktygslådan också innefattat selektiv kreditreglering för att dämpa inflation och samtidigt främja investeringar i utvalda näringar (Monnet 2018). Under efterkrigstiden användes i många länder kvantitativa restriktioner för att minska bankernas utlåning medan kvalitativa krav ställdes för att styra krediter till önskvärda ändamål i enlighet med industripolitiska mål. När räntan höjdes för att bibehålla växelkursen användes selektiva ingrepp för att se till att kredit fortfarande flödade till investeringar som kunde dämpa inflationen på sikt, såsom export och energieffektivisering (Monnet & van't Klooster 2023).

På 1990-talet minskade tilltron till den här typen av selektiva ingrepp. Efter finanskrisen 2008 har de återigen fått ett ökat utrymme, under beteckningen makrotillsyn. Ansvar för makrotillsyn ligger i de flesta länder hos centralbanken. I Sverige hanteras det av Finansinspektionen, i samverkan med Riksbanken och Riksgälden. Bland verktygen finns kapital- och likviditetskrav på banker, och amorteringskrav på hushåll. Sedan 2010 finns också ett bolånetak som begränsar lånefinansiering till högst 85 procent av en bostads värde.

Makrotillsyn används främst för att stävja så kallad tillgångsinflation, särskilt på fastighetsmarknaden, men har också en tydlig dämpande inverkan på konsumentpriser och utgör därmed ett komplement till räntehöjningar (Kim & Mehrotra 2022). En historisk undersökning gjord av den engelska centralbanken kom fram till att kreditreglering minskade utlåningsvolymerna, men inte sänkte inflationen (Aikman, Bush & Taylor 2016). En undersökning av Nederländerna (Galati, Kakes & Moessner 2021) hittar däremot en tydlig kortsiktig effekt på inflation. På längre sikt ökade den finansiella stabiliteten i takt med att banker skiftade till mer långsiktig utlåning. I efterkrigstidens Frankrike hade kreditrestriktioner en betydande och varaktigt dämpande effekt på prisnivån (Monnet 2018).

Kreditpolitik omfattar både kvantitativa restriktioner på kreditgivning och kvalitativa krav på låntagare, aktiviteter och sektorer. Europeiska centralbanken använder kreditstyrning i form av så kallade riktade långfristiga refinansieringstransaktioner, där lån med lägre ränta erbjuds banker i utbyte mot att de inte använder pengarna till spekulation utan lånar ut dem till företag och hushåll. I Kina och Japan använder centralbankerna liknande verktyg för att styra kreditgivning mot ändamål som minskar utsläppen av växthusgaser (Monnet 2024, s. 125–126).

Höga räntor hämmar särskilt investeringar i förnybar energi (Christophers 2024). Att ge lägre räntor åt utbyggnaden av förnybar energiproduktion är ett effektivt sätt att främja både inflationsbekämpning och klimatomställning (Lonergan & Sawers 2022).

Kreditstyrning för att dämpa inflation och uppnå klimatpolitiska mål kan ske antingen genom att räntehöjningar används som vanligt medan billiga lån erbjuds åt gröna investeringar (Monnet & van't Klooster 2023), eller att kreditgivning åt icke-gröna sektorer och aktiviteter begränsas mer aktivt med kvantitativa restriktioner (Tankus 2022).

Till skillnad från räntehöjningar behöver kvantitativa kreditrestriktioner ständigt uppdateras, i takt med att banksystemet utvecklas och strävar efter att undgå reglering. Läckage kan ske från banklån till andra instrument. För att föra in den ”grå” kreditsektorn under finansregleringens paraply kan denna erbjudas tillgång till centralbankslån och reserver, i utbyte mot krav på utställda säkerheter (King 2016).

Utöver centralbanker använder de flesta länder en mängd olika kreditinstitut för att främja näringspolitiska mål. I Sverige finns exempelvis det statliga bolaget Almi som lånar ut till småföretag och Almi Invest som tillhandahåller riskkapital. Exportkreditnämnden, Saminvest, Kommuninvest, Industrifonden och Nordiska investeringsbanken är andra exempel. I kombination med makrotillsyn för att stävja kreditgivning i inflationsdrivande sektorer såsom bostadsmarknaden har de stor potential att verka för investeringar och prisstabilitet.

5.3. Koordinerad lönesättning

Lönedriven inflation avhjälpas bäst med centraliserad lönesättning av den typ som råder i Sverige. Det löser koordinationsproblem genom att hindra enskilda fackförbund och arbetsgivare från att försöka springa om varandra i en löne-pris-spiral. Den svenska modellen är synnerligen väl lämpad för att undvika denna typ av inflation. Att exportsektorn får vara löneledande hindrar också att arbetslöshet uppstår på grund av tappad konkurrenskraft.

Låg lönetillväxt är inte nödvändigtvis mest inflationsdämpande på sikt. En viktig princip för den svenska modellen är att lönerna bör vara tillräckligt höga för att driva strukturomvandling, såväl vad gäller att reducera sysselsättning i lågproduktiva företag som att gynna produktivitetshöjande innovationer i företag som på lång sikt kan förbli konkurrenskraftiga i länder med relativt höga löner. Lönetillväxten bör därför inte var en enkel funktion av prognosticerad

produktivitetstillväxt och löneförhandlingsstrategin från fackföreningarnas sida bör inte vara ackommoderande, utan aktivt syfta till strukturuomvandling och produktivitetstillväxt (Johansson 2015).

En sådan löneförhandlingsstrategi bör syfta till att höja löneandelen. Det är inte med automatik inflationshöjande, då vinstanspråken kan nås via ökad försäljning som torde följa av en ökad löneandel, vilket beskrevs i förra avsnittet. I ett läge där löneandelen har minskat kan reallöneökningar som överstiger produktivitetens utvecklingen således vara förenliga med låg inflation. Att på detta sätt sänka vinstandelen kan dock kräva aktiva ingrepp för att minska kostnader för räntebetalningar och för investerarens krav på vinster och utdelningar (Lavoie & Hein 2015).

5.4. Aktiv arbetsmarknadspolitik

Aktiv arbetsmarknadspolitik är av stor betydelse för att undvika inflationstryck på arbetsmarknaden, i synnerhet för att stävja överhettning på delmarknader. Behovet av aktiv arbetsmarknadspolitik kommer att öka i en ekonomi som präglas av en hög investeringstakt, då behovet att skola om arbetskraft från gamla till nya branscher ökar.

Aktiv arbetsmarknadspolitik var en hörnsten i den svenska modellen under efterkrigstiden. Den så kallade Rehn–Meidnermodellens lönesättningspolitik syftade till att öka strukturuomvandlingstakten, upprätthålla full sysselsättning, relativt låg inflation och en samtidigt förhållandevis stram finanspolitik. Den ökade strukturuomvandlingstakten krävde en funktionell arbetsmarknadspolitik som kunde skola om arbetskraft och tillse att den allokerades rätt utifrån geografiska förutsättningar när vissa industrier växte och andra lades ner.

Sedan dess har arbetsmarknadspolitikens skalats ner och stöpts om. Arbetsmarknadspolitikens omfattning har sedan 1980-talet minskat från runt 1 procent av BNP per

procent arbetslöshet till 0,3 procent 2017 (Habibija 2020, s. 4). Stora nedskärningar skedde under mandatperioden 2018–2022. Under 2019 sade arbetsförmedlingen upp 30 procent av sin personal (Habibija 2020). Myndigheten minskade sin närvaro från att ha kontor i 278 av landets 290 kommuner år 2014 till 134 kommuner år 2020 (Carlén & Persson 2021, s. 179). Samtidigt tilläts privata arbetsförmedlare. En utvärdering visar att de var dyrare, men inte bättre på att förmedla jobb (Egebark et al. 2024).

En tilltagande kommunalisering av arbetsmarknadspolitik har minskat dess strategiska roll. Området ses numera i högre utsträckning som socialpolitiskt snarare än ekonomisk-politiskt (Järliden Bergström, Jonsson & de Toro 2015, s. 311).

Forskningen visar att arbetsmarknadsutbildning har tydliga positiva effekter på individers arbetsinkomst som består över lång tid (Vikström & van den Berg 2017). Subventionerade anställningar anses också ha goda effekter på sysselsättningen (Forslund & Vikström 2011). Historiskt har beredskapsjobb, arbetsmarknadspolitiska åtgärder med ett modernare språkbruk, varit ett verktyg för att upprätthålla sysselsättningen utan att behöva förlita sig på allmän stimulanspolitik. Det handlar om enklare jobb i offentlig regi för att aktivera människor som står långt från arbetsmarknaden, eller jämna ut säsongsmässig arbetslöshet. Detta betraktas i dagens politiska samtalsklimat ibland som påhittade jobb, men har ett värde ur mer långsiktigt perspektiv. Det är välkänt att människor som inte befinner sig i sysselsättning snabbt förlorar i anställningsbarhet. Det betyder att ur NAIRU-modellens synvinkel, som diskuterats i tidigare avsnitt, krävs en större pool av arbetslösa för att stabilisera prisutvecklingen. Det är därför en klok politik att minska denna effekt, vilket kan göras med denna typ av åtgärder. Arbetsgivare föredrar därtill i regel att anställa personer som redan har ett jobb. Att upprätthålla anställningar med offentliga jobb ger arbetsgivare en större pool att anställa ur, utan att behöva buda upp löner sinsemellan för en mindre grupp insiders.

För att bibehålla prisstabilitet under en period av stora investeringar är det väsentligt att rusta upp den aktiva arbetsmarknadspolitiken. Även den "passiva" arbetsmarknadspolitiken i form av arbetslöshetsförsäkring behöver stärkas för att ge arbetssökande tillräcklig tid att hitta jobb som matchar deras kompetens.

5.5. Skatter

Skatter har stor potential att kyla ner en överhettad ekonomi. Mest effektivt är att utforma skatter som automatiska stabilisatorer, som verkar omedelbart utan behov av aktiva politiska beslut. Progressiva inkomstskatter är ett sådant exempel, där en större grupp löntagare automatiskt omfattas när ekonomin överhettas och de nominella lönerna stiger. Särskilda övervinstskatter är också effektiva medel att minska incitamenten att höja priser i nödlägen.

När matpriserna drev upp inflationen föreslog Katalys tillfälligt slopad matmoms för att dämpa priserna och samtidigt motverka lågkonjunkturen.

Men skatternas inverkan är komplex. Höga skatter kan också öka lönetrycket. Jobbskatteavdraget kan ses som ett sätt att hålla tillbaka löneökningar. Moms och andra skatter på konsumtion har en nedkylande effekt på köpkraften men höjer samtidigt konsumentpriser. En plötslig momshöjning får inflationen att stiga, precis som slopad moms får den att falla. När matpriserna drev upp inflationen 2023 föreslog Katalys tillfälligt slopad matmoms för att dämpa konsumentpriserna och samtidigt ge en finanspolitisk stimulans åt hushållen för att motverka lågkonjunkturen (Suhonen, Gerin & Jerneck 2023).

Det finns därutöver en tendens för tillfälliga skatteändringar att bli permanenta. ROT-avdraget infördes för att främja privata investeringar i lågkonjunktur men har sedan blivit permanent, och har nyligen utökats från 30 till 50 procent. En sådan permanent subvention leder snarare till snedvriden resursallokering än till konjunkturutjämning, vilket var syftet. ROT-avdraget borde därför inte vara en permanent lösning.

Skattesystemet kan också utformas så att investeringar flyttas i tid från högkonjunktur till lågkonjunktur. Under 1950- och 60-talen kunde företag sänka sina skattekostnader genom att flytta upp till 40 procent av sina vinster till särskilda investeringsfonder (Bohlin 2014, s. 121–122). I lågkonjunktur frigjordes fonderna för investeringar. Systemet fungerade både för att jämna ut konjunktursvängningar och för att styra investeringar åt politiskt beslutade håll.

5.6. Sparande

Att uppmuntra sparande är ett annat sätt att undandra köpkraft från ekonomin, även om det sker tillfälligt. Räntehöjningar är tänkta att göra det mer lönsamt att spara. Men det finns mer direkta åtgärder. Amorteringskravet är ett makrotillsynsverktyg för ökat sparande som används för att hålla nere bostadspriserna. Makrotillsynen syftar också till att öka bankernas sparande, med likviditets- och kapitalkrav. Ett mer långtgående förslag vore att införa likviditetskrav på andra typer av företag, och förmå dem att bygga upp en buffert mot kristider (Tankus 2022, s. 27–28).

Andra alternativ är mer frivilliga verktyg, såsom särskilda obligationer med lång löptid, eller sparformer som ger hög utdelning så länge besparingarna inte rörs under några år. Keynes (1940) plan för att dämpa inflationen under andra världskriget hade dylika åtgärder för ökat sparande som en viktig komponent.

5.7. Subventioner

Att subventioner kan dämpa inflationen kan te sig kontraintuitivt. Men de kan utformas i syfte att ändra beteenden som i sin tur minskar användningen av varor med stigande priser. Rabatterad kollektivtrafik minskar exempelvis behovet av att importera dyr olja. Högkostnadsskydd sänker konsumentpriserna, men påverkar (på gott och ont) inte producentpriser. Det bibehåller på så sätt incitament att öka produktionen av bristvaror (men också köpkraften).

IMF beräknar att så kallad okonventionell finanspolitik bidrog till att minska eurozonens inflation med 1–2 procentenheter 2022 (Dao et al. 2023). Hösten 2022 lyckades Spanien sänka sin inflation med 3,4 procentenheter samtidigt som den steg i resten av euroområdet, med hjälp av en rad olika subventioner (Uxó 2022). Bland annat infördes ett pristak på el från gas. Man införde rabatter för hyror och kollektivtrafik och sänkte moms på basvaror. I Frankrike sattes ett elpristak som uppges ha minskat inflationen med 2,2 procentenheter 2022–2023, och även ha höjt tillväxten med 0,3 procent (Lemoine, Petronevich & Zhutova 2024). Räkna man med indirekta effekter kan inflationsminskningen ha uppgått till 3 procentenheter under 2022 (Plane & Vermersch 2022, s. 16).

Att sätta ett högkostnadsskydd eller tak för elpriser är en metod att hindra ökningar av systemviktiga priser innan de hinner få genomslag i resten av ekonomin. Ur inflationssynpunkt är det betydligt effektivare än att kompensera hushåll och företag i efterhand med ett elprisstöd.

5.8. Offentlig prissättning

Att sänka priser som står under offentlig kontroll är ett direkt sätt att sänka inflationen. Eftersom olika delar av den offentliga sektorn styrs av olika regler behöver metoderna variera från fall till fall. En sänkning av priserna för kollektivtrafik, till exempel,

kan utformas som ett öronmärkt statsbidrag till regioner och kommuner.

Statliga bolag i Sverige styrs idag som vinstdrivande aktiebolag. De lyder inte under direkta politiska dekret, men bolagsstyrningen bestäms av riksdagen, vilket ger utrymme att påverka avkastningskrav och mål. Den statliga banken SBAB hade tidigare ett lägre avkastningskrav för att pressa andra banker att sänka sina räntor, till exempel.

Hälften av de statliga bolagen har särskilt beslutade samhällsuppdrag, det vill säga andra mål än att generera avkastning till ägaren. Många offentliga bolag finns inom primärnäringsområden som råvaror och energi. Med ett utökat samhällsuppdrag kunde de få uppgiften att hålla priserna nere och förse näringslivet med billiga insatsvaror. Om Vattenfall fick i uppdrag att förse ekonomin med stabila elpriser, istället för att maximera vinsten, skulle det kunna bli ett kraftfullt verktyg för att bekämpa inflation.

Prisökningar för fjärrvärme är högre hos privata bolag än kommunala. En ESO-rapport visar att privata bolag höjde priserna med drygt 30 procent mellan 2022 och 2024, medan motsvarande siffra för kommunala bolag var drygt 20 procent (Lundin 2025, s. 9). Dyra hyror höjer inflationen för många kommuner som inte äger sina egna lokaler (Bergvall 2023). Om den offentliga sektorn ägde sina egna lokaler istället för att hyra av den privata sektorn skulle hyrorna kunna hållas nere.

5.9. Ökad konkurrens

Företag som verkar på marknader med dålig konkurrens kan höja priser utan risken att tappa kunder. Ett effektivt sätt att hålla ned inflationstrycket är därför att upprätthålla konkurrensen. Livsmedel, banker, byggmaterial och fjärrvärme pekas ut som branscher med dålig konkurrens i Sverige (Konkurrensverket 2021, 2023, 2024; Lundin 2025). Åtgärder för att öka konkurrensen inom dessa och eventuellt andra

branscher har därför stor potential att dämpa inflationen.

Under 2000-talets början utövade den statliga banken SBAB som sagt prispres på marknaden och bidrog till att minska den genomsnittliga marginalen på bolån (Riksrevisionen 2012). År 2013 höjdes avkastningskravet och SBAB:s roll som prispresare avtog.

Inom livsmedelssektorn har Ica, Coop och Axfood tillsammans 90 procent av marknaden, och Ica har ensamt mer än 50 procent. Förutom dagligvaruhandeln är koncentrationen också stor i flera sektorer inom förädlingsindustrin. Konkurrensverket (2024, s. 5) bedömer att "koncentrationen i livsmedelskedjan ökat över tid och att det finns relativt få exempel på nya aktörer som etablerat sig och expanderat".

Under inflationschocken 2021–2023 ökade dagligvaruhandels kostnader för råvaror, drivmedel, elektricitet och transporter. Kostnaderna har kunnat skickas vidare och på så sätt spärrat på prisökningar. Enligt Konkurrensverket (2024, s. 4) kunde aktörer inom dagligvaruhandeln "bibehålla samma procentuella bruttomarginaler som innan kostnaderna började öka kraftigt. Detta har med högre kostnadsläge medfört att marginalerna i kronor ökat." Med andra ord uppvisar den svenska dagligvaruhandeln tydliga tecken på "säljarens inflation" (Weber & Wasner 2023). Konkurrensverket konstaterar också att "[ö]kade priser synes inte i någon nämnvärd grad ha stimulerat ökad produktion eller betydande marknadsinträde".

Under 2020-talet har försäljningsvolymen stagnerat medan priserna ökat. Branschen har växt med 5,8 procent i löpande priser men bara 0,4 procent i volymutveckling (Svensk dagligvaruhandel 2025). Sedan 2023 har volymen minskat, vilket har fått dagligvaruhandels rörelsemarginaler att krympa även om priserna har ökat.

Konkurrensverket konstaterar vidare att det saknas lågprisbutiker i 102 av Sveriges kommuner, vilket omfattar ungefär en mil-

jon invånare. Åtgärder föreslås vad gäller kommunernas planläggning och markanvisning, och dagligvaruhandels bruk av olika former av begränsande avtalsvillkor.

5.10. Buffertlager

Ett klassiskt verktyg för att stabilisera priser är buffertlager, som fylls på när priserna är låga och säljs av när priserna är höga. På så sätt dämpas prisökningar på kort sikt, samtidigt som ett golv för lönsamhet sätts som håller uppe produktionen. Prisvolatilitet medför inte bara risk för inflation utan även osäkerhet som dämpar investeringar och produktion. Eftersom råvarupriser sätts på marginalen kan små rörelser i utbud leda till stora svängningar i priser. Därför kan även mindre buffertlager påverka.

Keynes (1938) förespråkade statliga buffertlager för att jämna ut prisvolatilitet. USA hade stora buffertlager för spannmål fram till och med 1960-talet. Avvecklingen av dessa var en viktig bidragande orsak till att inflationen på 1970-talet tog fart. Utan buffertlager gick det inte att stabilisera världsmarknadspriserna efter Sovjetunionens stora inköp av spannmål 1972–1973 (Kaldor 1976, s. 228).

På senare tid har USA använt sin strategiska oljereserv för att dämpa priserna (Harris & Wolfram 2022). Genom att utlova återköp av olja när priset sjunker under 70 dollar per fat uppmuntrar man samtidigt ökad oljeproduktion. Förslag har lyfts för att göra samma sak med litium, koppar, grafit och andra jordartsmetaller (Singh & Datta 2024). I Europa finns förslag på att upprätta buffertlager för spannmål (Weber et al. 2024b). För Sveriges del kan somliga lager upprättas på egen hand medan andra antagligen bäst koordineras inom EU. Fysisk lagring är inte alltid nödvändig, eftersom myndigheter kan uppnå en stabiliserande effekt med hjälp av finansiella kontrakt och överenskommelser med privata aktörer att bibehålla tillräcklig kapacitet (Singh & Datta 2024).

Vattenkraftens lagringsystem är en form av buffertlager. Samma princip omfattar ellagring i batterier, där övergången till elbilar har lovande möjligheter.

5.11. Prisreglering

Systemviktiga priser som inte sätts direkt av den offentliga sektorn är ofta reglerade. I USA har privata elbolag reglerade priser (Tucker 2021). I Europa gjorde marginalprissättning på el att alla elpriser rusade när priset på naturgas chockhöjdes efter invasionen av Ukraina. Sedan dess har åtgärder vidtagits i EU för att jämna ut prisvolatiliteten genom så kallade CFD-kontrakt (Contracts for Difference). Bengt Ekenstierna (2022) har föreslagit att frikoppla prissättningen i den svenska elmarknaden från den europeiska. Det skulle sänka de svenska elpriserna och dämpa inflationen.

Att reglera hyror är ett sätt att kontrollera ett av de viktigaste konsumentpriserna. Det finns också industripolitiska skäl att göra det svårt att tjäna stora vinster på improduktiv verksamhet såsom att äga fastigheter.

Reglerade priser kan dock minska incitamenten att producera tillräckligt för att mätta marknaden. Därför är det vanligt att reglerade hyror främst berör äldre bostadsbestånd, som inte påverkar incitamenten att bygga. I Sverige regleras hyresökningar genom förhandlingar mellan fastighetsägare och Hyresgästföreningen. Modellen har likheter med den svenska modellen för arbetsmarknaden, med den viktiga skillnaden att hyresgästerna inte har någon motsvarighet till strejkvapnet. Obalansen som det skapar mellan parterna kan vara skäl till regeländringar för att göra modellen mer balanserad.

I nödlägen kan mer strikta priskontroller fylla en funktion. Det finns stora administrativa och incitamentsmässiga problem med att reglera konsumentpriser. Bäst läm-

par sig priskontroller för koncentrerade branscher med bara ett fåtal aktörer, där det redan råder prisreglering som upprätthålls av storföretagen själva (Galbraith 1980). Konsumentpriser har reglerats under somliga tidsperioder i Sverige med begränsad framgång (Lindberg 2023). År 1970 infördes exempelvis ett tillfälligt prisstopp på livsmedel. Sådana åtgärder kan köpa tid för mer grundläggande reformer som kommer åt prisökningarnas orsaker. Men att reglera konsumentpriser är administrativt kostsamt och hämmar incitamenten att minska efterfrågan och öka utbudet. Det är därför bättre att reglera en begränsad mängd systemviktiga priser.

5.12. Investeringar

På lång sikt är investeringar det mest potent botemedlet mot inflation. Den amerikanska "Inflation Reduction Act" syftade till att öka investeringar i förnybar energi och andra typer av miljöteknik som leder till minskat kostnadstryck framöver. Särskilt viktigt är att investera bort flaskhalsar.

Det behövs både en högre och jämnare investeringstakt och för att uppnå detta är de offentliga investeringarna centrala.

Gällande byggbranschen menar Konkursverket (2021, s. 7) att med en jämnare byggtakt skulle "effektivisering av inköpskedjor för material och övriga resurser kunna planeras långsiktigt och flaskhalsar i produktionen minskas."

Kreditstyrning är ett sätt att öka investeringarna. En mer expansiv finanspolitik är ett annat. Mest direkt verkan har ökningsar av de offentliga investeringarna, vilket också skulle få den privata sektorn att följa efter, så länge långsiktig säkerhet kring lönsamheten skapas. Att förse växande företag med kapital är också ett sätt att öka konkurrensen på marknader där allt för hög koncentration skapar inflationstryck.

6. Att förena full sysselsättning, prisstabilitet, jämlikhet och utveckling

Sverige upprätthöll under drygt tre årtionden full sysselsättning, då arbetslösheten normalt varierade i intervallet 2–3 procent. Detta förändrades under 1990-talskrisen då arbetslösheten blev tvåsiffrig. Därefter har den aldrig återvänt till de nivåer som präglade den svenska ekonomin dessförinnan. En central fråga är om det är möjligt att återvända till dessa lägre arbetslöshetsnivåer.

I den politiska debatten hörs ofta förslag om att på olika sätt avreglera arbetsmarknaden, öka de ekonomiska skillnaderna, dra ner på ersättningsnivåerna och ersättningstiden i a-kassan och göra det lättare att säga upp personal. Men det finns inte empiriskt stöd för sådana förslag. Vare sig om vi betraktar den period då full sysselsättning rådde – som präglades av de faktiska motsetserna till dessa förslag – eller om vi betraktar de senaste årtiondena, då arbetslösheten stabiliserats på en hög nivå trots att en sådan agenda i hög utsträckning faktiskt genomförts.

Det är helt uppenbart inte så att arbetslösheten har ökat på grund av generösa ersättningar i a-kassan, arbetsrätten eller för små skillnader mellan sociala ersättningar och inkomst från arbete. Om detta är vad som bestämmer arbetslösheten, skulle den svenska utvecklingen ha varit omvänd: hög arbetslöshet fram till 1990-talet och därefter fallande arbetslöshet.

6.1. Fast i lågaktivitetsekonomin

Vi måste därför vända blicken till det som faktiskt har förändrats sedan tiden då Sverige hade låg arbetslöshet och med fokus på de fyra regimer – ekonomisk politik, institutioner, investeringar och fördelning – som vi inledde vår rapport med. Slutsatsen måste då bli att dagens svenska ekonomi präglas av en för låg aktivitetsnivå som leder till att arbetslösheten i de bästa av tider går ner mot 6 procent. Det är en nivå som på 1980-talet skulle ha betraktats som massarbetslöshet. I skrivande stund är arbetslösheten drygt 9 procent och så avtrubbade inför situationen har vi blivit att regeringen i detta läge talar om att det inte finns ”risk” för massarbetslöshet – som om vi inte redan hade det.

Lågaktivitetsekonomin är en självförstärkande jämvikt som uppstår till följd av för låga investeringsnivåer. Detta leder till ökad arbetslöshet. Den ökade arbetslösheten ger upphov till större inkomstskillnader och till att delar av befolkningen måste dra ner på sin konsumtion. Detta sänker i sin tur efterfrågan och därmed möjligheterna för företagen att nå sina vinstanspråk genom ökad försäljning, vilket gör dem mer benägna att höja priserna. En samtidig politisk kantring högerut har inneburit att inkomstskillnaderna ökat ytterligare så att de med lägst inkomster fått ytterligare begränsningar av

sin konsumtion, medan de som har höga inkomster fått ökat ekonomiskt utrymme. Detta förstärker, som en följd av lägre marginell konsumtionsbenägenhet med stigande inkomst, denna jämvikt eftersom konsumtionsefterfrågan relativt sett hålls nere. De politiska precisionsattackerna som regeringen Reinfeldt genomförde när den urholkade arbetslöshetsförsäkringen och sjukförsäkringen för att därigenom finansiera jobbskatteavdraget har därmed i hög utsträckning bidragit till dagens situation av hög arbetslöshet.

Men det nya finanspolitiska ramverket och inflationsnormen för penningpolitiken är också viktiga faktorer för att förstå varför arbetslösheten stabiliserats på denna höga nivå. Den gemensamma verkan av dessa regelverk är att investeringsvolymerna hållits nere.

6.2. Bryta sig loss ur dagens situation

För att bryta sig loss ur denna situation krävs ett antal åtgärder som tillsammans gör att ekonomin kan förflytta sig från en lägre till en högre jämvikt, där den högre jämvikten innebär att det blir möjligt att realisera en högre tillväxttakt och högre sysselsättning.

Högre investeringsvolymerna är här nyckeln. Detta bör göras genom en reformering av det finanspolitiska ramverket som tillåter en kraftig ökning av de offentliga investeringsvolymerna, när dessa investeringar riktas mot samhällsinfrastruktur. Det finns idag en stor underhållsskuld, vilket betyder att många investeringar måste göras förr eller senare i vilket fall. Det finns dock goda skäl att tidigarelägga dessa investeringar, eftersom dåligt underhållen infrastruktur sänker tillväxten idag och därmed på sikt gör det relativt svårare att finansiera investeringar imorgon. Det gäller exempelvis vatten och avlopp. Men därutöver finns angelägna projekt som kan förbättra Sveriges konkurrenskraft. Bland dessa finns sådana som under lång tid skjutits på framtiden till följd av de begränsningar som det finanspolitiska ram-

verket satt. Det gäller exempelvis höghastighetsjärnvägen som lanserades av regeringen Reinfeldt, men som trots omfattande arbete i den så kallade Sverigeförhandlingen i hög utsträckning runnit ut i sanden och blivit ett väsentligt mindre ambitiöst projekt än som var tänkt från början. Det finns också andra stora projekt som staten borde satsa på inom miljöteknik och energieffektivisering, exempelvis havsbaserad vind, biogas och energilagring. Sådana projekt har inte bara en potential att på sikt öka Sveriges konkurrenskraft utan också i dagsläget höja tillväxten och sänka arbetslösheten. Utöver offentliga investeringar behövs en mer seriös industripolitik för att öka privata investeringar i klimatomställningen.

Konsumtionsefterfrågan bör samtidigt ökas genom en politik som syftar till att höja de lägre inkomstkategoriernas disponibla inkomst. Genom att öka investeringsvolymerna kommer arbetslösheten att falla och därmed kommer inkomsterna för dessa kategorier att öka. Men därtill bör generositeten i socialförsäkringarna och arbetslöshetskassan ökas samt skattepolitiken göras mer omfördelande. Mer generös arbetslöshetsförsäkring för dessutom det positiva med sig att matchningen på arbetsmarknaden förbättras samt att lägstalönerna hålls uppe. Det förstnämnda ökar generellt produktivitetstillväxten, det sistnämnda har en strukturrationaliserande och därmed produktivitetshöjande effekt.

Använd den offentliga sektorn som kompensationsmekanism. Ett utmärkande särdrag med den svenska utvecklingen under 1970- och 80-talen var att den offentliga sektorn expanderade kraftigare än i många andra länder. Medan länder som Storbritannien drabbades av omfattande industrikriser och samtidigt minskade den offentliga sektorn – och fick massarbetslöshet – kom den svenska offentliga sektorn att kompensera för jobbförluster i industri och jordbruk. Numera följer snarare den svenska offentliga sektorn konjunkturvariationen, vilket gör att vi i dagsläget ser utflöde från den privata sektorn och samtidig nolltillväxt och i vissa fall rentav avskedanden i den offentliga

sektorn. Liknande var utvecklingen under 1990-talet. Det är en kontraproduktiv politik såväl ur sysselsättningsperspektiv som ur långsiktigt tillväxtperspektiv. Det är uppenbart att det finns efterfrågan, det räcker att betrakta de långa vårdköerna. Staten bör genom statsbidrag i ekonomiska nedgångar understödja kommunsektorn så att den offentliga sektorn kan kompensera för jobbförluster i den privata sektorn.

Genom fokus på dessa tre områden kan ekonomin bryta sig loss från det nuvarande lågaktivitetsläget och röra sig mot en ekonomi med full sysselsättning.

6.3. Utökad verktygslåda i högaktivitetsekonomin

I ett läge då Sverige närmar sig full sysselsättning behövs också mer sofistikerade verktyg för att stabilisera ekonomin och upprätthålla prisstabilitet.

Arbetsmarknadens parter har en central roll att spela. Koordinerade och centraliserade löneförhandlingar är positivt för sysselsättningen och kan samtidigt användas för att stävja inflationstendenser. I denna rapport förespråkar vi dock inte en ackommoderande löneförhandlingsstrategi för fackföreningarna. Istället bör deras strategi syfta till ökad strukturrationalisering. Detta ligger i grunden också i arbetsgivarorganisationernas intresse, eftersom produktivitetshöjande åtgärder på sikt gynnar konkurrenskraften och underlättar framtida löneförhandlingar. Det är även ett gemensamt partsintresse att motverka lönedumpning och att kollektivavtalslösningar kan breda ut sig. Kollektivavtal håller uppe lägstalönerna och motverkar samtidigt osund konkurrens.

Penningpolitiken bör inte ha ett ensidigt inflationsmål utan bör även ha ett mål att gynna långsiktig tillväxt och sysselsättning. Detta torde minska benägenheten att höja räntan vid tillfälliga inflationsökningar. Penningpolitiken bör därutöver kompletteras med en kreditpolitik syftande till att kana-

lisera investeringar till nyckelbranscher som gynnar tillväxt och motverkar flaskhalsar och inflationstryck på delmarknader. När räntan höjs bör investeringar som sänker inflationen på sikt, exempelvis i energiproduktionen, förskonas. Makrotillsyn kan därtill begränsa köpkraften med större precision än räntehöjningar, och samtidigt bidra till finansiell stabilitet.

Den samlade finans-, penning-, och konkurrenspolitiken bör utrustas med verktyg som gör det möjligt att motverka prishöjningar på sådana varor som har stora systemåterverkningar. Detta gäller framför allt energisystemet. Tillgång till billig el är en så central fråga för tillväxt och välbefinnande att principer om fri marknadsprissättning måste komma i andra hand. Huruvida pristak eller en modell där svenska priser kopplas bort från de europeiska priserna (som i Bekenmodellen) är att föredra tas inte ställning till här, men klart är att det inte är rimligt att en nettoexportör av el som Sverige ska behöva dras med de prisnivåer som idag gäller i framför allt södra Sverige.

Skattepolitiken kan utrustas med större automatiska stabilisatorer för att begränsa köpkraften under överhettning, exempelvis med progressiva skatter. Investeringsfonder kan också användas för att jämna ut investeringstakten över konjunkturcykeln. I vissa lägen kan övervinstskatter minska incitamenten till prishöjningar, och tillfälliga momssänkningar och extra högkostnads skydd eller pristak bör övervägas.

Den offentliga sektorns egen prissättningsmakt kan användas mer aktivt för att dämpa prisökningar. Möjligheten att använda statliga buffertlager för att utjämna prissvängningar och uppmuntra produktion bör också utredas.

Arbetsmarknadspolitik måste byggas ut och göras mer ändamålsenlig. Den konstruerades ursprungligen för en situation av låg arbetslöshet men hög strukturomvandlingstakt under Rehn–Meidner-modellen, men har fått en annan karaktär under de senaste decennierna av massarbetslöshet.

Den behöver läggas om och ha som målsättning att omskola arbetskraft för att öka anställningsbarheten. Därutöver har den också en roll i att hindra arbetslösa från att förlora kompetens och attraktionskraft under recessioner för att på så sätt motverka uppkomsten av hysteresis. En sådan aktiv arbetsmarknadspolitik är helt nödvändig för

att undvika överhettning på delmarknader när investeringstakten ökar och arbetslösheten faller. Arbetsmarknadspolitikerna måste ha ett övergripande nationellt perspektiv men grundas i lokala och regionala erfarenheter. Det betyder att arbetsförmedlingen åter behöver byggas ut och etableras i alla kommuner.

Referenser

- Acemoglu, D. & Shimer, R. (2000). Productivity gains from unemployment insurance, *European Economic Review*, 44, s. 1195–1224.
- Aikman, D., Bush, O. & Taylor, A.M. (2016). *Monetary Versus Macprudential Policies: Causal Impacts of Interest Rates and Credit Controls in the Era of the UK Radcliffe Report*. National Bureau of Economic Research, working paper 22380.
- Allard, G. (2005). *Measuring Job Security over Time: In Search of a Historical Indicator for EPL (Employment Protection Legislation)*. Empresa: IE Working Paper, WP05-17.
- Amable, B., Donatella, G. & Schumacher, J. (2006). Welfare-State Retrenchment: The Partisan Effect Revisted, *Oxford Review of Economic Policy*, 22(3), s. 426–444.
- Arbetsmarknadsdepartementet (7 maj 2020). *Tillfälligt höjt tak i a-kassan från dag 101*. Hämtat från: <https://www.regeringen.se/artiklar/2020/05/tillfalligt-hojt-tak-i-a-kassan-fran-dag-101/> (mars 2021).
- Baccaro, L. & Rei, D. (2007). Institutional Determinants of Unemployment in OECD Countries: Does the Deregulatory View Hold Water?, *International Organization*, 61(3), s. 527–569.
- Baker, D., Glyn, A., Howel, D. & Schmitt, J. (2003). *Labor Market Institutions and Unemployment: A Critical Assessment of the Cross-Country Evidence*. Oxford: Department of Economics, Oxford University Discussion Papers.
- Baker, D., Glyn, A., Howel, D. & Schmitt, J. (2004). *Unemployment and Labour Market Institutions: The Failure of the Empirical Case for Deregulation*. Genève: ILO Working Paper 43.
- Ball, L. (1996). *Disinflation and the NAIRU*. Cambridge: NBER.
- Ball, L. (1999). Aggregate Demand and Long-Run Unemployment, *Brooking Papers on Economic Activity*, nr 2, s. 189–251.
- Ball, L. (2009). *Hysteresis in Unemployment. Old and New Evidence*. Cambridge: NBER.
- Ball, L. & Mankiw, G.N. (2002). The NAIRU in Theory and Practice, *Journal of Economic Perspectives*, 16(4), s. 115–136.
- Bassanini, A. & Duval, R. (2006). The Determinants of Unemployment across OECD Countries: Reassessing the role of policies and institutions, *OECD Economic Studies*, nr 42, 2006/1.
- Bean, C. (1989). Capital shortages and persistent unemployment, *Economic Policy*, 4(8), s. 11–53.
- Bean, C. (1994). European Unemployment: A Survey, *Journal of Economic Literature*, 32(2), s. 573–619.
- Bentolila, S. & Bertola, G. (1990). Firing Costs and Labour Demand: How bad is Eurosclerosis?, *Review of Economic Studies*, 57(3), s. 381–402.
- Bergvall, O. (15 februari 2023). Kommunernas hyror chockhöjs – ”Det blir mindre till lärare”. *Dagens Arena*.
- Biegert, T. (2017). Welfare Benefits and Unemployment in Affluent Democracies: The Moderating Role of the Institutional Insider/Outsider Divide, *American Sociological Review*, 82(5), s. 1037–1064.
- Blanchard, O. (2000). *Macroeconomics* (2:a uppl.). New Jersey: Prentice-Hall.
- Blanchard, O. & Summers, L.H. (1986). *Hysteresis in Unemployment*. Cambridge: NBER WP No 2035.
- Blanchard, O. & Wolfers, J. (2000). The Role of Shocks and Institutions in the Rise of European Unemployment: The Aggregate Evidence, *The Economic Journal*, 110(462, Conference Papers), s. C1–C33.
- Blanchflower, D.G. & Oswald, A.J. (1997). *The Rising Well-Being of the Young*. Cambridge: NBER.
- Blinder, A.S. (1988). The Fall and Rise of Keynesian Economics, *Economic Record*, 64(187), s. 278–294.
- Bohlin, J. (2014). Swedish industrial policy: From general policies to crisis management, 1950–1980, i C. Grabas & A. Nützenadel (red.), *Industrial Policy in Europe after 1945. Wealth, Power and Economic Development in the Cold War* (s. 113–133). London: Palgrave Macmillan.
- Boubtane, E., Dramane, C. & Rault, C. (2012). *Immigration, growth and unemployment: Panel VAR evidence from OECD countries*. IZA – Institute of Labour Economics.
- Calmfors, L. & Driffill, J. (1988). Bargaining Structure, Corporatism and Macroeconomic Performance, *Economic Policy*, 3(6), s. 13–61.
- Calmfors, L., Forslund, A. & Hemström, M. (2001). Does active labour market policy work? Lessons from the Swedish experiences, *Swedish Economic Policy Review*, 85, s. 61–124.
- Carlén, S. & Persson, C. (2021). *Sysselsättningskoden. Vägen till full sysselsättning bortom Corona*. Stockholm: Leopard förlag.
- Christophers, B. (2024). *The Price is Wrong. Why Capitalism Won't Save the Planet*. London: Verso.
- Coglianese, J., Olsson, M. & Patterson, C. (2023). *Monetary Policy and the Labor Market: A Quasi-Experiment in Sweden*. BFI Working Paper.

- Dagens Industri* (16 oktober 2000). Persson nära 4-procentsmålet. Hämtat från: <https://www.di.se/artiklar/2000/10/16/persson-nara-4-procentsmalet/> (januari 2025).
- Dagens Nyheter* (7 maj 2025). Persson: Ingen risk för massarbetslöshet.
- Dao, M.C., Dizioli, A., Jackson, C., Gourinchas, P.-O. & Leigh, D. (2023). *Unconventional Fiscal Policy in Times of High Inflation*. Washington: IMF.
- Davidson, P. (2009). *The Keynes Solution. The Path to Global Economic Prosperity* (1:a uppl.). New York: St. Martin's Press.
- De Vroey, M. (2001). Friedman and Lucas on the Phillips Curve: From Disequilibrium to an Equilibrium Approach, *Eastern Economic Journal*, 27(2), s. 127–148.
- Deleidi, M., Gahn, S.J. & Fontanari, C. (2022). Autonomous Demand and Technical Change: Exploring the Kaldor-Verdoorn Law on a Global Level, *WORKING PAPER 2212*. Post Keynesian Economic Society.
- Dicken, P. (1998). *Global Shift. Transforming the World Economy* (3:e uppl.). Los Angeles: SAGE Publications.
- Dillard, D. (1970). *Västeuropas och Förenta staternas ekonomiska historia* (1:a uppl.). Lund: Gleerups.
- Egebark, J., Laun, L., Liljeberg, L., Rödin, M., Söderström, M., Videnord, E. & Vikström, J. (2024). *En effektutvärdering av arbetsförmedling med fristående leverantörer*. Stockholm: Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU).
- Eichengreen, B. (2007). *The European Economy since 1945*. Oxford: Pinceton University Press.
- Eichengreen, B. (2008). *Globalizing Capital. A History of the International Monetary System* (2:a uppl.). Princeton: Princeton University Press.
- Ekenstierna, B. (2022). *BEKEN modellen – reviderad prissättningsmodell av elenergi. Brev till Energimarknadsinspektionen*. Bengt Ekenstierna Management Consulting AB.
- Eklund, K. (1992). *Vår ekonomi. En introduktion till samhällsekonomin* (3:e uppl.). Stockholm: Tiden.
- Elmeskov, J., Martin, J. & Scarpetta, S. (1998). Key lessons for labour market reforms: evidence from OECD countries experiences, *Swedish Economic Policy Review*, 5(2), s. 205–252.
- Erixon, L. (2008). The Swedish third way, an assessment of the performance and validity of the Rehn-Meidner Model, *Cambridge Journal of Economics*, 32(3), s. 367–393.
- Erixon, L. (2015). Den solidariska lönepolitikens betydelse för struktumvandlingen och tillväxten i dagens Sverige – teorier och belägg, i T. Johansson (red.), *Lönebildning bortom NAIRU* (s. 26–85). Stockholm: LO.
- Esping-Andersen, G. & Regini, M. (2000). *Why Deregulate Labour Markets?* Oxford: Oxford University Press.
- Europeiska kommissionen (2025). *Economic and Financial Affairs*. Hämtat från: https://europa.eu/economy_finance/db_indicators/tab/ (februari 2025).
- Finanspolitiska rådet (2024). *Ekonomisk ojämlikhet i Sverige. Översikt av fakta och framtidsutmaningar*. Stockholm: Särskilda studier från Finanspolitiska rådet 2024:1.
- Folkhälsomyndigheten (2025). *Vår sysselsättning och ekonomi*. Hämtat från: <https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/psyisk-halsa-och-suicidprevention/vad-paverkar-var-psykiska-halsa/sysselsattning-och-ekonomi/> (mars 2025).
- Forder, J. (2014). *Macroeconomics and the Phillips Curve Myth*. Oxford: Oxford University Press.
- Forslund, A. & Vikström, J. (2011). *Arbetsmarknadspolitikens effekter på sysselsättning och arbetslöshet – en översikt*. IFAU 2011:7.
- Fredriksson, D. (2021). Reducing unemployment? Examining the interplay between active labour market policies, *Social Policy & Administration*, 55(1), s. 1–17.
- Freeman, R. (2000). *Singel Peaked Vs. Diversified Capitalism: The Relation Between Economic Institutions and Outcomes*. Washington: NBER wp 7556.
- Friedman, M. (1968). The Role of Monetary Policy, *The American Economic Review*, 58(1), s. 1–17.
- Friedman, M. (1977). Nobel Lecture: Inflation and Unemployment, *Journal of Political Economy*, 85(3), s. 451–472.
- Fromentin, V. (2013). The Relationship Between Immigration and Unemployment: The Case of France, *Economic Analysis and Policy*, 43(1).
- Fujita, S. (2010). *Economic Effects of the Unemployment Insurance Benefit*. Philadelphia: Federal Reserve Bank of Philadelphia's Business Review. Hämtat från: https://www.philadelphiafed.org/-/media/frbp/assets/economy/articles/business-review/2010/q4/brq410_effects-of-unemployment-insurance-benefit.pdf (april 2025).
- Galati, G., Kakes, J. & Moessner, R. (2021). Effects of credit restrictions in the Netherlands on credit growth and inflation, *Financial History Review*, 28(2), s. 237–258.
- Galbraith, J.K. (1980). *A Theory of Price Control* (3:e uppl.). Cambridge: Harvard University Press.
- Galbraith, J.K. (1997). Time to Ditch the NAIRU, *Journal of Economic Perspectives*, 11(1), s. 93–108.
- Gilpin, N., Henty, M., Lemos, S., Portes, J. & Bullen, C. (2006). *The impact of free movement of workers from Central and Eastern Europe on the UK labour market*. Working Paper No 29, London: Department for Work and Pensions.
- Goodhart, C. & Pradhan, M. (2020). *The Great Demographic Reversal. Ageing Societies, Waning Inequality, and an Inflation Revival*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Gordon, R.J. (1990). What is New-Keynesian Economics, *Journal of Economic Literature*, 28(3), s. 1115–1171.
- Habibija, A. (2020). *Den aktiva arbetsmarknadspolitikens tillbakagång. En resumé av svensk arbetsmarknadspolitik i ett historiskt och jämförande västeuropeiskt perspektiv*. Stockholm: Landsorganisationen i Sverige.

- Hahn, E. (2023). How have unit profits contributed to the recent strengthening of euro area domestic price pressures?, *ECB Economic Bulletin*, nr 4.
- Hall, P. & Soskice, D. (2001). *Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford: Oxford University Press.
- Hanappi, D. & Lipps, O. (2019). Job insecurity and parental well-being: The role of parenthood and family factors, *Demographic Research*, 40, s. 897–932.
- Hansen, P. (3 maj 2016). How the Refugees Smuggled Keynes Back From His Exile, *Discover Society*: <https://archive.discoverociety.org/2016/05/03/focus-how-the-refugees-smuggled-keynes-back-from-his-exile-2/> (mars 2024).
- Hansen, P. (2018). Asylum or austerity? The "refugee crisis" and the Keynesian interlude, *European Political Science*, 17, s. 128–139.
- Hansen, P. (2022). *Migrationsmyten. Sanningen om flyktinginvandringen och välfärden – ett nytt ekonomiskt paradigm*. Stockholm: Leopard förlag.
- Harris, B. & Wolfram, C. (2022). *The Price Impact of the Strategic Petroleum Reserve Release*. Washington: U.S. Department of the Treasury.
- Hockett, R.C. & Omarova, S.T. (2016). Systemically Significant Prices, *Journal of Financial Regulation*, 2(1), s. 1–20.
- Holmlund, B. (1998). Unemployment Insurance in Theory and Practice, *The Scandinavian Journal of Economics*, 100(1), s. 113–141.
- Howell, D.R. (red.) (2005). *Fighting Unemployment. The Limits of Free Market Orthodoxy*. New York: Oxford University Press.
- Howell, D.R. (2011). Institutions, aggregate demand and cross-country employment performance: alternative theoretical perspectives and evidence, i E. Stockhammer & E. Hein (red.), *A Modern Guide to Keynesian Macroeconomics and Economic Policies*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Howell, D.R. & Rehm, M. (2009). Unemployment compensation and high European unemployment: a reassessment with new benefit indicators, *Oxford Review of Economic Policy*, 25(1), s. 60–93.
- Ichniowski, C., Shaw, K. & Prennushi, G. (1995). *The Effects of Human Resource Management Practices on Productivity*. Washington: NBER wp 5333.
- IMF (2003). *World Economic Outlook*. Washington: IMF.
- Johansson, T. (red.) (2015). *Lönebildning bortom NAIRU*. Stockholm: LO.
- Johansson, T. (2021). *Sverige och den västeuropeiska arbetslösheten 1970–1990*. Lund: Lunds universitet.
- Johansson, T. (2025). *Vinsten med invandring. Om det pris vi alla betalar för Tidöpolitikens stängda gränser*. Stockholm: Katalys.
- Järliden Bergström, Å.-P., Jonsson, C.-M. & de Toro, S. (2015). *Vägen till full sysselsättning och rättvisare löner: rapport till LOs kongress 2016*. Stockholm: Landsorganisationen i Sverige.
- Kaldor, N. (1976). Inflation and recession in the world economy, *The Economic Journal*, 86(344), s. 703–714.
- Kalecki, M. (1971). *Selected Essays on the Dynamics of the Capitalist Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kenworthy, L. (2002). Corporatism and Unemployment in the 1980s and 1990s, *American Sociological Review*, 67(3), s. 367–388.
- Keynes, J.M. (1937). The General Theory of Employment, *The Quarterly Journal of Economics*, 51(2), s. 209–223.
- Keynes, J.M. (1938). The Policy of Government Storage of Foodstuffs and Raw Materials, *Economic Journal*, 48(191), s. 449–460.
- Keynes, J.M. (1940). How to Pay for the War, i J.M. Keynes, *Essays in Persuasion* (s. 367–439). London: Palgrave Macmillan.
- Keynes, J.M. (1973 [1936]). *The General Theory of Employment, Interest and Money. The Collected Writings of John Maynard Keynes*, vol. VII. Cambridge: Macmillan.
- Kim, S. & Mehrotra, A. (2022). Examining macroprudential policy and its macroeconomic effects – some new evidence, *Journal of International Money and Finance*, 128(102697).
- King, M. (2016). *The End of Alchemy. Money, Banking, and the Future of the Global Economy*. New York: W.W. Norton & Company.
- Klein, M.C. (27 april 2021). The Lumber and Chip Shortages Have the Same Root Cause: Underinvestment, *Barron's*.
- Konkurrensverket (2021). *Konkurrensen i byggmaterialindustrin: Redovisning av regeringsuppdrag att utreda och kartlägga konkurrensen i svensk byggmaterialindustri*. Stockholm.
- Konkurrensverket (2023). *Finansmarknaden: Konkurrens i kristider*. Analys i korthet 2023:2.
- Konkurrensverket (2024). *Konkurrensverkets genomlysning av livsmedelsbranschen 2023–2024*. Rapport 2024:5.
- Korpi, W. (2002). The Great Trough in Unemployment: a Long-term View of Unemployment, Inflation, Strikes, and the Profit/Wage Ratio, *Politics & Society*, 30(3), s. 365–426.
- Laséen, S. & Nilsson, C. (2024). *Hur påverkar Riksbankens penningpolitik den svenska ekonomin: stiger inflationen när räntan höjs?* Stockholm: Riksbanken, Staff memo.
- Lavoie, M. (2009). *Introduction to Post-Keynesian Economics* (1:a uppl.). London: Palgrave Macmillan.
- Lavoie, M. & Hein, E. (2015). Vägen till full sysselsättning, i T. Johansson (red.), *Lönebildning bortom NAIRU* (s. 134–153). Stockholm: LO.
- Layard, R., Nickell, S. & Jackman, R. (1991). *Unemployment, Macroeconomic Performance and the Labour market*. New York: Oxford University Press.
- Layard, R., Nickell, S. & Jackman, R. (1994). *The Unemployment Crisis*. London: Oxford University Press.
- Lazaer, E.P. (1990). Job Security Provisions and Employment, *The Quarterly Journal of Economics*, 105(3), s. 699–726.

- Lemoine, M., Petronevich, A. & Zhutova, A. (2024). Energy tariff shield in France: what is the outcome?, *Bulletin de la Banque de France*, 253(4).
- Lindberg, E. (2023). *Den svåra inflationen: Vad kan vi lära av tidigare kriser?* Stockholm: Arena Idé.
- Lipsey, R.G. (2008). *Evolutionary Economics, the Phillips Curve and the Incredible Disappearing Natural Rate of Unemployment*, konferenspaper vid The Canadian Economic Association Meetings i Vancouver 6–8 juni.
- Littorin, S.O. (2007). *Regeringens proposition 2006/07:15. En arbetslöshetsförsäkring för arbete*. Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet.
- LO (1951). *Fackföreningsrörelsen och den fulla sysselsättningen*. Stockholm: Landsorganisationen i Sverige.
- Loneragan, E. & Sawers, C. (2022). *Supercharge Me. Net Zero Faster*. Newcastle: Agenda Publishing.
- Lundin, E. (2025). *Raka rör – en ESO-rapport om prisbildning, ägarstrukturer och policyutmaningar på fjärrvärmemarknaden*. ESO: Rapport 2025:3.
- Löfven, S. (2013). *Stefan Löfvens linjetal vid Socialdemokraternas kongress 2013*. Hämtat från: <https://www.svenskatal.se/tal/stefan-lofven-linjetal-vid-socialdemokraternas-partikongress-2013>.
- Maddison, A. (1991). *Dynamic Forces in Capitalist Development. A Long-Run Comparative View*. New York: Oxford University Press.
- Manning, A. (1998). Comment on B. Holmlund, "Unemployment Insurance in Theory and Practice", *Scandinavian Journal of Economics*, 100(1), s. 143–145.
- Means, G.C. (1935). Price inflexibility and the requirements of a stabilizing monetary policy, *Journal of the American Statistical Association*, 30(190), s. 401–413.
- Milgrom, P. & Roberts, J. (1995). Complementarities and fit: Strategy, structure, and organizational change in manufacturing, *Journal of Accounting and Economics*, 19(2–3), s. 179–208.
- Minsky, H.P. (2008). *Johan Maynard Keynes*. New York: McGraw Hill.
- Monnet, E. (2018). *Controlling Credit. Central Banking and the Planned Economy in Postwar France, 1948–1973*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Monnet, E. (2024). *Balance of Power. Central Banks and the Fate of Democracies*. Chicago: University of Chicago Press.
- Monnet, E. & van't Klooster, J. (2023). *Using green credit policy to bring down inflation: What central bankers can learn from history*. London: LSE Working paper.
- Mortensen, D.T. (1977). Unemployment and Job Search Decisions, *ILR Review*, 30(4), s. 505–517.
- Nicholson, W. & Needels, K. (2006). Unemployment Insurance: Strengthening the Relationship between Theory and Policy, *Journal of Economic Perspectives*, 20(3), s. 47–70.
- Nickell, S. (1997). Unemployment and Labor Market Rigidities: Europe versus North America, *The Journal of Economic Perspectives*, 11(3), s. 55–74.
- Odeberg, E. & Österberg, V. (2024). *Det finanspolitiska ramverket. En skuggöversyn*. Stockholm: Arena Idé.
- OECD (1994). *Jobs Study*. Paris: OECD.
- OECD (1999). *Employment Outlook 1999*. Paris: OECD.
- OECD (2006). *Employment Outlook 2006*. Paris: OECD.
- OECD (2019a). *OECD Indicators of Employment Protection*. Hämtat från: <https://www.oecd.org/en/data/datasets/oecd-indicators-of-employment-protection.html> (februari 2025).
- OECD (2019b). *OECD/AIAS ICTWSS database*. Hämtat från: <https://www.oecd.org/en/data/datasets/oecdaias-ictwss-database.html> (februari 2025).
- Okun, A.M. (1973). Upward Mobility in a High-Pressure Economy, *Brookings Papers on Economic Activity*, 4(1), s. 207–262.
- Persson, G. (22 mars 1996). *Regeringsförklaring den 22 mars 1996*. Hämtat från: <https://www.regeringen.se/contentassets/fc319be750804952b7400b8e7ed33606/regeringsforklaringen-22-mars-1996/> (januari 2025).
- Phelps, E. (1967). Phillips Curves, Expectations of Inflation and Optimal Unemployment over Time, *Economica*, New Series 34(135), s. 254–281.
- Phelps, E. (1994). *Structural Slumps. The Modern Equilibrium Theory of Unemployment, Interest, and Assets* (1:a uppl.). Cambridge: Harvard University Press.
- Phillips, A.W. (1959). The Relationship between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1861–1957, *Economica*, 25(100), s. 283–299.
- Plane, M. & Vermersch, G. (2022). *Inflation and counter-inflationary policy measures: The case of France*. Düsseldorf: IMK Study, nr 83-3.
- Pollin, R. (1998). "The Reserve Army of Labor" and the "Natural Rate of Unemployment": Can Marx, Kalecki, Friedman and Wall Street All Be Wrong?, *Review of Radical Political Economics*, 30(3), s. 1–13.
- Ricardo, D. (2001 [1821]). *On the Principles of Political Economy and Taxation* (3:e uppl.). Kitchener: Batoche Books.
- Riksrevisionen (2012). *SBAB. Mervärde, mångfald och konkurrens?* Stockholm: RiR 2012:19.
- Roed, K. (1997). Hysteresis in Unemployment, *Journal of Economic Surveys*, 11(4), s. 389–418.
- Rothstein, B. (17 juni 2017). Immigration And Economic Growth: Is Keynes Back?, *Social Europe*: <https://www.socialeurope.eu/immigration-and-economic-growth-is-keynes-back>.
- Rowthorn, R. (1977). Conflict, inflation and money, *Cambridge Journal of Economics*, 1(3), s. 215–239.
- Rowthorn, R. (1995). Capital Formation and Unemployment, *Oxford Review of Economic Policy*, 11(1), s. 26–39.
- Rowthorn, R. (1999). Unemployment, wage bargaining and capital-labour substitution, *Cambridge Journal of Economics*, 23(4), s. 413–425.

- Samuelson, P. & Solow, R. (1960). Analytical Aspects of Anti-Inflation Policy, *The American Economic Review*, 50(2), s. 177–194.
- SCB (2025). *Arbetskraftsundersökningarna (AKU)*. Hämtat från: <https://www.scb.se/AM0401> (februari 2025).
- Schumpeter, J. (1939a). *Business Cycles. A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process. Vol. 1*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Schumpeter, J. (1939b). *Business Cycles. A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process. Vol. 2*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Schön, L. (2007). *En modern svensk ekonomisk historia. Tillväxt och omvandling under två sekel* (2:a uppl.). Stockholm: SNS förlag.
- Siebert, H. (1997). Labor market rigidities: at the root of unemployment in Europe, *Journal of Economic Perspectives*, 11(3), s. 37–54.
- Singh, D. & Datta, A. (24 februari 2024). Reimagining the SPR, *Financial Times*.
- Solow, R. (1990). *The Labor Market as Social Institution*. Oxford: Basil Blackwell.
- SOU 1925:29. *Betänkande med förslag till motverkande av arbetslöshet genom anordnande av allmänna arbeten*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Stockhammer, E. (2004). *The Rise of Unemployment in Europe. A Keynesian Approach*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Stockhammer, E. (2006). *Is the NAIRU theory a Monetarist, New Keynesian, Post Keynesian or a Marxist theory?* Vienna University of Economics and Business, Department of Economics Working Paper Series, 96.
- Stockhammer, E. (2011). The Macroeconomics of Unemployment, i E. Stockhammer & E. Hein (red.), *A Modern Guide to Keynesian Macroeconomics and Economic Policies*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Stockhammer, E. & Klär, E. (2011). Capital Accumulation, Labour Market Institutions, and Unemployment in the Medium run, *Cambridge Journal of Economics*, 35(2), s. 437–457.
- Stockhammer, E., Onaran, Ö. & Ederer, S. (2009). Functional income distribution and aggregate demand in the Euro area, *Cambridge Journal of Economics*, 33(1), s. 139–159.
- Storm, S. & Naastepad, C.W. (2012). *Macroeconomics Beyond the NAIRU*. Cambridge: Harvard University Press.
- Storm, S. & Naastepad, C.W. (2015). Full sysselsättning är inte omöjligt, i T. Johansson (red.), *Lönebildning bortom NAIRU* (s. 86–105). Stockholm: LO.
- Suhonen, D., Gerin, E. & Jerneck, M. (24 mars 2023). Slopa matmomsen för att ge hushållen lite andrum, *Dagens Nyheter*.
- Svensk dagligvaruhandel (2025). *Dagligvaruindex. Årsrapport 2024*. Stockholm: Svensk dagligvaruhandel.
- Tankus, N. (2022). *The New Monetary Policy: Reimagining Demand Management and Price Stability in the 21st Century*. Modern Money Network: <https://files.modernmoney.network/M3F000001.pdf> (april 2025).
- Tucker, T.N. (2021). *Price Controls: How the US Has Used Them and How They Can Help Shape Industries*. Roosevelt Institute, Issue Brief.
- Uxó, J. (2022). *Inflation and counter-inflationary policy measures: The case of Spain*. Düsseldorf: IMK Study, nr 83-5.
- Van Lear, W. (2024). An Assessment of Pandemic Era Inflation, 2021–2022, *International Journal of Political Economy*, 53(2), s. 149–163.
- Vikström, J. & van den Berg, G.J. (2017). *Långsiktiga effekter av arbetsmarknadsutbildning*. IFAU 2017:17.
- Vivarelli, M. (1995). *The Economics of Technology and Employment. Theory and Empirical Evidence*. Aldershot: Edward Elgar Publishing.
- Vliet, O. v. & Caminada, K. (2012). *Unemployment Replacement Rates Dataset Among 34 Welfare States, 1971–2009: An Update, Extension and Modification of the Scruggs' Welfare State Entitlements Data Set*. Leiden: NEUJOBS Special Report No 2, Leiden University.
- Weber, I.M. & Wasner, E. (2023). Sellers' inflation, profits and conflict: why can large firms hike prices in an emergency?, *Review of Keynesian Economics*, 11(2), s. 183–213.
- Weber, I.M., Lara Jauregui, J., Teixeira, L. & Nassif Pires, L. (2024a). Inflation in times of overlapping emergencies: Systemically significant prices from an input–output perspective, *Industrial and Corporate Change*, 33(2), s. 297–341.
- Weber, I.M., Schulken, M., Bassermann, L., Luig, L. & Urhahn, J. (2024b). *Buffer Stocks against Inflation: Public Food Stocks for Price Stabilisation and their Contribution to the Transformation of Food Systems*. Heinrich Böll Stiftung.
- Zettergren, G. (2013). *A-kassan och arbetslösheten*. Stockholm: TCO.

Tyckte du att denna rapport var intressant, vill vi rekommendera följande läsning

Peter Gustavsson nagelfar i boken **Angreppet: Så urholkar Tidö-regeringen vår demokrati** hur Sverige blivit en del av en internationell auktoritär trend där våra demokratiska institutioner hotas när Sverigedemokraterna dikterar regeringens dagordning. Vad händer när det fria samtalet tystnar?

I rapporten **Vinsten med invandring** visar Tony Johansson vilket pris vi alla betalar för Tidöpolitikens stängda gränser. Rapporten är ett svar på att regeringen gett KI i uppdrag att beräkna "invandringens kostnader". Problemet är att de beräkningar som brukar användas är helt missvisande.

Malin Malm undersöker i rapporten **Marknadsreformer vid vägs ände** huruvida marknadsreformerna i järnvägssektorn levererat vad de lovat och huruvida det är dags att tänka om kring hur vi organiserar järnvägen i Sverige och Europa. Vad behövs för att järnvägen ska kunna ta sig an 2030-talets utmaningar?

I essän **Arbetets värde** visar Niklas Blomqvist hur insikten att allt värde utgår från arbete har gått förlorat. Endast genom att återerövra berättelsen om hur vi skapar välbefinnande tillsammans kan arbetarrörelsen kasta av sig den nyliberala tvångströjan och formulera en radikal politik för frihet och jämlikhet.

Prenumerera på Katalys nyhetsbrev för att få senaste nytt om vår utgivning och våra arrangemang: www.katalys.se/nyhetsbrev

Katalys – Institut för facklig idéutveckling

Katalys är ett oberoende fackligt idéinstitut som bedriver utredningsverksamhet och opinionsbildning. Våra verksamhetsområden är välfärd, samhällsekonomi, arbetsmarknad och fördelningsfrågor. Vår uppgift är att generera kunskap och perspektiv som kommer såväl den politiska debatten som fackföreningsrörelsen och dess företrädare på lokal, regional och central nivå till gagn. Men vår uppgift är även att driva den politiska debatten framåt i dessa frågor, med egna analyser och förslag grundade i fackliga perspektiv. Vi står på två ben – idéutveckling och politisk påverkan. Värderingsmässigt står vi på LO-medlemmarnas sida.

Katalys tror inte att ökade samhällsklyftor är en naturlig eller opåverkbar följd av en globaliserad värld. Vi ställer inte upp på resonemang om att bara för att det går att skapa en marknad av något som vi äger gemensamt, så ska den marknaden skapas. Vi ser att det finns konstruktiva vägar framåt för den svenska arbetsmarknaden och att de principer som en gång formade arbetsmarknaden är relevanta även i framtiden. Vi vill bidra till att den generella välfärden och trygghetssystem säkras och utvecklas. Katalys – Institut för facklig idéutveckling startades på initiativ av 6F – fackförbund i samverkan.

Katalys styrelse består idag av representanter för LO-förbunden Byggnads, Elektrikerna, Fastighets, Pappers och Seko.